

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
Ἐπίκούρου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

**Εἰσαγωγή
στὴν
ὁρθόδοξη
συμβουλευτική
ποιμαντική**

ΑΘΗΝΑ 1985

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ**

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Επίκουρη Καθηγή στην Αρχιεπισκοπή
Επίκουρη Καθηγή στην Επαγγελματική Σχολή της Επιτροπής Αγράρων
Επίκουρη Καθηγή στην Επαγγελματική Σχολή της Επιτροπής Τεχνολογίας
Επίκουρη Καθηγή στην Επαγγελματική Σχολή της Επιτροπής Βιοτεχνολογίας

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
*Επικούρου Καθηγητού τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ**

*Εξώφυλλο :

Λαβύρινθος ; Δακτυλικὸς ἀποτύπωμα τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴ δημιουργία
τοῦ Ἀνθρώπου ; Ἀποτύπωση τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ ; "Ολα αὐτὰ εἰναι
δυνατές υποθέσεις.

Τὸ σχέδιο προέρχεται ἀπὸ τὸ πρόγραμμα ἀναγγελίας εὑρωπαϊκῆς συ-
σκέψεως ποιμαντικῆς φροντίδος καὶ συμβουλευτικῆς, ποὺ πραγματοποιήθη-
κε ἀπὸ 31 Ἰουλίου ἕως 7 Αὐγούστου 1985 στὸ Turku τῆς Φινλανδίας.

ΑΘΗΝΑ 1985

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

‘Ο ιερὸς Χρυσόστομος τόνιζε, πώς ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς εἶναι διαφορετικὴ ἀπ’ τὴν θεραπεία τοῦ σώματος. Οἱ ἵατροὶ ἔχουν στὴν διάθεσή τους καὶ «ποικιλία φαρμάκων καὶ διαφορετικὲς κατασκευὲς ὁργάνων καὶ τροφὲς κατάλληλες γιὰ τὸν πάσχοντες ἀπ’ τὴν ἀρρώστια· καὶ πολλὲς φορὲς μόνη ἡ φύση τῶν κατάλληλων ἀέρων ὑπῆρξε ἀρκετὴ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς υγείας τοῦ πάσχοντος· μάλιστα δὲ κάποτε κι ὁ ὄπνιος, ποὺ ἥλθε στὴν κατάλληλη ὥρα, ἀπῆλλαξε ἀπὸ κάθε κόπο τὸν ἴατρό».‘

‘Αλλὰ γιὰ τοὺς ψυχικὰ πάσχοντες, στοὺς ὅποίους δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ μέσα αὐτά, ἰσχύει μόνο μιὰ «οδὸς θεραπείας, ἡ διδασκαλία μὲ τὸ λόγο. Αὕτη εἶναι ὅργανο, τροφὴ καὶ ἡ ἀρίστη ἀνάμιξη τῶν ἀέρων. Αὕτη χρησιμοποιεῖται ἀντὶ φαρμάκου, αὐτὴ ἀντὶ φωτιᾶς κι αὐτὴ ἀντικαθιστᾶ τὸ σίδερο (δηλαδὴ τὸ χειρουργικὸ μαχαῖρι). Κι ἀν παραστῇ ἀνάγκη νὰ καντηριάσης καὶ νὰ κόψης, αὐτὴν πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃς· κι ἀν αὐτὴ δὲν φέρῃ κανένα ἀποτέλεσμα, τότε ὅλα τὰ ἄλλα χάνονται. Μ’ αὐτὴ τὴν διδασκαλία

Copyright : A. M. Σταυρόπουλος

Διεύθυνση τοῦ συγγραφέα :

Ἐθνάρχου Μακαρίου 19

185 47 Νέο Φάληρο — Τηλ. 48 12 090

ἀνορθώνομε τὴν πεσμένη ψυχή καὶ τὴν γαληνεύομε,
ὅταν αὐτὴ ἔχῃ φλεγμονή· καὶ κόβομε τὰ περιττὰ καὶ
ἀναπληρώνομε δσα λείπουν· καὶ κάνομε δλα τὰ ἀλ-
λα δσα συντελοῦν στὴν ὑγεία τῆς ψυχῆς μας» (Migne
'Ε.Π. 48, 665).

Συνοπτικώτερη καὶ ἀκριβέστερη περιγραφὴ τοῦ
κατ' ἔξοχὴν ἐργαλείου ἐργασίας τῆς «συμβουλευτικῆς
ποιμαντικῆς» δὲν θὰ ἥταν δυνατὸν νὰ ἔχουμε ἄλλη ἀπὸ
τὴν διατύπωση αὐτὴ τοῦ Ι. Χρυσοστόμου. 'Ο λόγος,
μὲ τὸν ὅποιο ἔχει προικίσει δ Θεὸς τὸν ἀνθρωπο, στὸ
στόμα ἐμπείρου πνευματικοῦ ὁδηγοῦ γίνεται ὅργανο
πνευματικῆς θεραπείας. 'Η συμβουλευτικὴ ποιμαντι-
κὴ καθίσταται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀληθῆς «λογοθε-
ραπεία» γιὰ νὰ ἔξελιχθῇ μὲ τὴ συνεργία θείου καὶ ἀν-
θρωπίου παράγοντος σὲ «Λογοθεραπεία», δπου δ Λό-
γος τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ
ἔχει τελικὰ τὸν πρῶτο καὶ τὸν τελευταῖο λόγο, «το-
μώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον καὶ διικνού-
μενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος ...»
('Εβραίους δ' 12-13).

Μὲ πολλὴ χαρὰ προλογίζουμε τὴν «Εἰσαγωγὴ
στὴν ὀρθόδοξη συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ» τοῦ κ. 'Αλε-
ξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, 'Επικούρου Καθηγητοῦ τῆς
Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. Πρό-
κειται γιὰ μία δειγματοληπτικὴ καταγραφὴ στοιχείων
ποὺ ἀναφέρονται σὲ θεμελιώδη ἐκκλησιαστικὴ δια-
κονία. 'Η εὐσύνοπτη καὶ συνθετικὴ αὐτὴ μελέτη, γραμ-
μένη ἐπίτηδες ὅμως σὲ γλώσσα εὔληπτο καὶ ἀπλῆ,
πιστεύουμε ὅτι, θὰ βρῆ εὐμενῆ ἀπήχηση σὲ ὅλους τοὺς

Χριστιανούς. 'Ιδιαιτέρως ὅμως σ' ἐκείνους, στοὺς δ-
ποίους ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει ἐμπιστευθῆ τὸ ὑψηλὸ
λειτούργημα τῆς πνευματικῆς πατρότητος, ἀλλὰ καὶ
σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους, κληρικούς καὶ λαϊκούς, φοιτη-
τὰς τῶν Θεολογικῶν μας Σχολῶν καὶ σπουδαστὰς τῶν
'Ιερατικῶν Σχολῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Λυ-
κείων, οἱ ὅποιοι προετοιμάζονται νὰ προφέρουν ἡ προ-
φέρουν ἥδη ἀπὸ τώρα λόγον παρακλήσεως, οἰκοδομῆς
καὶ σωτηρίας στὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, δ ὅποιος προσδέχε-
ται τὴν μακαρία ἐλπίδα καὶ τὴν ἀπολύτρωση.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Μὲ τὴν ἀνὰ χεῖρας μελέτη, ἐπιχειροῦμε νὰ παρουσιάσουμε, μὲ τρόπο συστηματικὸ καὶ ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατό, τὴν μαρτυρία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας σὲ θέματα συμβουλευτικῆς, ἔτσι ὥπως ἀσκήθηκε καὶ ἀσκεῖται ἀκόμα σήμερα στὴν ὁρθόδοξη Ἑλλάδα. Προσπαθοῦμε δηλαδή, νὰ δώσουμε μεταξὺ ἄλλων ἀπάντηση στὰ ἔξης ἐρωτήματα.

«Τίσταται σήμερα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησίᾳ μιὰ συμβουλευτικὴ πράξη», καὶ ἐφόσον ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατικὴ «ποῦ καὶ πῶς ἀσκεῖται αὐτή»; «Πῶς ἐνεργοῦν οἱ πνευματικοὶ σύμβουλοι καὶ γέροντες» καὶ «μὲ ποιὸ τρόπο συμβουλεύουν καὶ καθοδηγοῦν τὰ πνευματικά τους τέκνα»; «Οσο καὶ ἡν αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ δύσκολο ἡν ὅχι καὶ παρακινδυνευμένο, προσπαθοῦμε νὰ περιχαράξουμε τὰ ὅρια μιᾶς συμβουλευτικῆς μεθοδολογίας.

Παράλληλα ἐπιχειροῦμε νὰ καθορίσουμε τὴν ούσια καὶ τὶς ἀρχὲς τῆς ὁρθοδόξου συμβουλευτικῆς, νὰ προσεγγίσουμε τὰ χαρακτηριστικὰ προσόντα συμβούλων καὶ συμβουλευομένων καθὼς καὶ τὸν τρόπο

άναδείξεως και ἐκπαιδεύσεως τῶν συμβούλων. Περαιτέρω καταδεικνύουμε τὴ σημασία τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς στὸ συμβουλευτικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας και ἀφήνουμε νὰ διαφανεῖ ἡ θεμελιώδης σπουδαιότητά της γιὰ τὴν συμβουλευτική.

Σὲ μία ἐποχή, ὅπως ἡ σημερινή, ποὺ ἡ αὐθεντία τοῦ πατέρα δέχεται καίρια πλήγματα¹, στὴ μελέτη μας αὐτὴ ἀναδεικνύεται τὸ ἕνα ἐπάναγκες (Λουκᾶ 1' 42), ποὺ εἶναι ἡ παρονσία στὴ ζωή μας ἐνὸς πνευματικοῦ πατέρα και γέροντα. Στὸν «ἀσύμβουλο» και «ἀσύμβουλευτο» τῆς ἐποχῆς μας ἀνθρωπὸ σὲ θέματα πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ, ποὺ δέχεται παρὰ ταῦτα καταγισμὸ συμβουλῶν, κατευθύνσεων και ὁδηγιῶν, προβάλλεται τὸ μέγα μάθημα τῆς Παραδόσεως ὅτι ἡ «σωτηρία ὑπάρχει ἐν πολλῇ βουλῇ» (Παροιμίαι ια' 14). Ἐξασφαλίζεται, δηλαδή, ἡ σωτηρία μετὰ ἀπὸ φρόνιμη και θεόπνευστη καθοδήγηση.

Οἱ πληροφορίες ποὺ θὰ δοθοῦν δὲν ἔξαντλοῦν ὅπωσδήποτε ὅλον τὸν παραδοσιακὸ και σύγχρονο πλούτο ποὺ ὑπάρχει σὲ θέματα συμβουλευτικῆς. Συνιστοῦν ἔνα κέντρισμα γιὰ περαιτέρω διερεύνηση ἐνὸς εὐρύτερου ὑλικοῦ ποὺ δείγματα μόνο δίδονται στὴν παρούσα ἐργασία. Ἡ ἐργασία ἔξαλλου αὐτὴ σκιαγραφεῖ τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα εὐρυτέρου ἐρευνητικοῦ προγράμματος γιὰ τὴν ὀρθόδοξη συμβουλευτικὴ ἀπ' ἀρχῆς μέ-

1. Πρβλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Καθηγητοῦ Ἰωάννου Κορναράκη, Μιὰ σύγχρονη ὅψη τῆς κρίσεως τῆς «πατρικῆς» αὐθεντίας, στὸ περιοδικὸ «ἀνησυχίες», τεῦχος Ὁκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1982, σ. 3-4.

χρι σήμερα. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς στόχους τοῦ προγράμματος εἶναι και ὁ σχεδιασμός μιᾶς σύγχρονης «πνευματικῆς γεωγραφίας».

Στὴν παροῦσα ἀνάπτυξη τοῦ θέματος δὲν ἐπιμείναμε στὶς τυχὸν ὑπάρχουσες διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν ὀρθόδοξη συμβουλευτικὴ σὲ σχέση μὲ ἄλλου τύπου συμβουλευτικές, κοσμικὲς ἢ ἄλλων ὁμολογιῶν ἢ και ἄλλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Μόνο ἐκεῖ ποὺ ἥταν τελείως ἀπαραίτητο ἐπισημάναμε τὶς διαφορές. Κατὰ κύριο λόγο περιοριστήκαμε σὲ μιὰ μαρτυρία, ὅπως τὴν χαρακτηρίσαμε στὴν ἀρχή, προερχόμενη ἀπὸ τὸν ἔλληνορθόδοξο χῶρο. Και σὰν μαρτυρίᾳ ξεκίνησε ὁ πυρήνας αὐτῆς τῆς μελέτης ποὺ κατατέθηκε ὑπὸ μορφὴ εἰσηγήσεων σὲ δύο διεθνεῖς συναντήσεις ἀνταλλαγῶν σὲ θέματα Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς, στὸ Λουβλῖνο τῆς Πολωνίας τὸ 1981 και στὴ Φραγκφούρτη τῆς Δ. Γερμανίας τὸ 1982².

Τὸν πυρῆνα τῆς ἐργασίας αὐτῆς μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἀναπτύξουμε κατὰ τὴν τελευταία πενταετία, σὲ παραδόσεις μας τῶν μαθημάτων Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας και Ἐξομολογητικῆς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. "Ἄς εἶναι ἡ πρώτη αὐτὴ ἀπὸ μέρους μας συστηματικὴ καταγραφὴ ἔνα

2. Βλ. ἄρθρο μου στὸν «Ἐφημέριο» τοῦ 1982, σ. 72-73, 93-95. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Λουβλίνου δημοσιεύεται στὸ τεῦχος τοῦ Ἀπριλίου 1983 τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ «Wege zum Menschen» (Δρόμοι πρὸς τὸν Ἀνθρωπό), σ. 157-163. Σὲ προσεχὲς τεῦχος τοῦ Ἄριου περιοδικοῦ θὰ δημοσιευθεῖ ἡ εἰσήγηση τῆς Φραγκφούρτης.

μνημόνιο τῆς ἐργασίας που ἔχει γίνει μέχρι τώρα, ἐνα
ἔρεθισμα καὶ κέντρισμα γιὰ περαιτέρω διερεύνηση τοῦ
ὑφισταμένου θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ ὑλικοῦ καὶ
τέλος, μιὰ ὑπόσχεση γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μελέτης
αὐτῆς σὲ θέματα Ὁρθοδόξου Συμβουλευτικῆς Ποι-
μαντικῆς, ὅταν θὰ ἔχουν συγκεντρωθεῖ πιὰ τὰ ἀποτε-
λέσματα τῆς ἔρευνας που ἀναφέραμε καὶ ποὺ βρίσκε-
ται ἐν ἔξελίξει.

Ἡ δημοσίευση αὐτῆς τῆς μελέτης κατέστη δυ-
νατὴ μὲ ἀπόφαση τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συμβουλίου
τοῦ Ἑκκλησιαστικοῦ, Ἐπιστημονικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ
Ἴδρυματος Ἰωάννου καὶ Ἐριέττης Γρηγοριάδου, κα-
τόπιν θερμῆς εἰσηγήσεως τοῦ Καθηγητοῦ κ. Εὐαγγέ-
λου Θεοδώρου. Ἡ συμπερίληψή της στὶς ἐκδόσεις
τοῦ Ἱδρύματος ἀπὸ τὸν Πρόεδρό του Σεβασμιώτατο
Μητροπολίτη Μεγάρων καὶ Σαλαμίνος κ. Βαρθολο-
μαῖο μᾶς τιμᾶ ὅλως ἴδιαιτέρως, γι' αὐτὸ καὶ ἐκφράζου-
με ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ πρὸς ὅλους τὶς βαθύτατες εὐχα-
ριστίες μας.

Εὐχαριστίες ὁφείλονται ἐπίσης σὲ ὅσους μᾶς ἐπέ-
τρεψαν νὰ ἀναπαράγουμε κείμενα, σκίτσα ἢ φωτογρα-
φίες. Ἡ συμβολή τους στὴν ἀρτιότερη ἐμφάνιση τοῦ
τόμου ὑπῆρξε σημαντική.

A. M. Σταυρόπουλος

A'

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

1. Ὁροι καὶ ὄρισμοὶ τῆς Συμβουλευτικῆς

Μὲ βεβαιότητα μπόροῦμε νὰ ἴσχυρισθοῦμε, ὅτι
καὶ σήμερα στὸν ὁρθόδοξο χῶρο ὑπάρχουν ἄνθρωποι,
οἱ δποῖοι ἀσκοῦν τὸ ὑψιστὸ ἐκκλησιαστικὸ λειτουργημα
τῆς πνευματικῆς πατρότητος καὶ συμπαραστέκονται
συμβουλευτικὰ σὲ ὅσους τοὺς πλησιάζουν. Ἡ ἐκκλη-
σιαστικὴ αὐτὴ διακονία ποὺ σκοπὸ ἔχει νὰ βοηθήσει
τὸν ἄνθρωπο στὸ νὰ πάρει τὶς ἀποφάσεις ἐκεῖνες ποὺ
θὰ τὸν ὁδηγήσουν σὲ δρόμους ποὺ φέρνουν στὴ σωτηρία
καὶ νὰ τοῦ συμπαρασταθεῖ σ' αὐτό, φέρεται μὲ πολλὲς
ἄλλες ὄνομαστες, ὅπως πνευματικὴ καθοδήγηση, ποι-
μαντικὴ καθοδήγηση, ποιμαντικὴ διαφωτιση, συμβου-
λευτικὴ ποιμαντικὴ ἢ ποιμαντικὴ συμβουλευτική. Ἐπι-
κρατέστερος φαίνεται νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος αὐτὸς χα-
ρακτηρισμός. Κατὰ τρόπο ὅμως γενικὸ θὰ μπορούσα-
με νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι τόσο τὸ ὄνομα ὅσο καὶ τὸ
περιεχόμενο τῆς διακονίας αὐτῆς δὲν εἶναι πολὺ σα-
φῶς καθορισμένα καὶ γι' αὐτὸ χρειάζονται διευκρινή-

σεις καὶ διασαφήσεις ὥστε νὰ γνωρίσουμε καὶ νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸ συγκεκριμένο πρόσωπό της.

Διάχυτη πάντως εἶναι ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή, ἡ Πατερικὴ καὶ ἡ μεταγενέστερη ἔκκλησιαστικὴ γραμματεία καὶ παράδοση συνιστοῦν νὰ ἐπιζητοῦμε τὴν συμβουλὴν τῶν πατέρων γιατὶ βοηθάει στὴν προκοπὴ τοῦ βίου. «(Συμβουλῆς δὲ μέτεχε πατέρων σου καὶ ποιήσεις τὴν ἀπαντά σου χρόνον ἐν ἀναπαύσει) (Ἄββᾶς Ἡσαΐας). Στὸ βιβλίο τῶν Παροιμῶν διαβάζουμε, ὅτι ἡ σωτηρία μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὁρθὴν συμβουλὴν. «Οἵς μὴ ὑπάρχει κυβέρνησις, πίπτουσιν ὥσπερ φύλλα· σωτηρία δὲ ὑπάρχει ἐν πολλῇ βουλῇ» (ια' 14). Οἱ ἄνθρωποι, δηλαδή, ποὺ δὲν ἔχουν ἴσχυρὴ καὶ συνετὴ διακυβέρνηση πέφτουν σὰν μαραμένα φύλλα. Ἡ δὲ σωτηρία ἐξασφαλίζεται μετὰ ἀπὸ φρόνιμη καὶ θεόπνευστη καθοδήγηση.

Ἐξοχὴ διαπραγμάτευση αὐτοῦ τοῦ θέματος κάνει δὲ Ἐβραῖς Δωρόθεος (μέσα τοῦ ἔκτου αἰώνα) στὴν Ε' Διδασκαλία τῶν «Ἀσκητικῶν Ἔργων» του (σ. 168-185). Τὸ ἔργο αὐτὸ τεύχησε νὰ ἐκδοθεῖ σὲ ἐπιμελημένη μετάφραση μὲ εἰσαγωγή, τὸ πρωτότυπο κείμενο, σχόλια καὶ πίνακες ἀπὸ τίς Ἐκδόσεις «Ἐτοιμασία» τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, τὸ 1981.

Ο Μέγας Βασίλειος ὑποστηρίζει ὅτι «ἀσυμβούλευτος ἄνθρωπος πλοῖον ἔστιν ἀκυβέρνητον, ὡς ἔτυχε ταῖς φοραῖς τῶν πνευμάτων ἐκδεδομένον».

Τὴν ἀποψήν αὐτὴν τοῦ Μ. Βασιλείου προ-

βάλλει δὲ ἐπίσκοπος Εύριπου Ἱερόθεος, ἐξαδελφος τοῦ ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, ὅταν ἀποτείνεται σ' αὐτὸν γιὰ νὰ τοῦ ζητήσει «τῶν σοφῶν του λόγων τὰς συμβουλάς». Δὲν ντρέπεται νὰ ζητάει συμβουλές, γιατὶ ἐλπίζει, ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, πρῶτα πρῶτα δὲ ἵδιος δὲ ποιμὴν θὰ βελτιωθεῖ, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ ὅλο τὸ λογικό του ποίμνιο. Εὐτυχῶς γιὰ μᾶς ποὺ δὲν ντράπηκε «ζητῶν συμβουλάς». Γιατὶ ἔτσι ἔχουμε στὴν κατοχὴ μας τὸ ἔξαίσιο «Συμβουλευτικὸν Ἔγχειρίδιον», ἓνα πρότυπο συστηματικὸ σύγγραμμα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας καὶ Συμβουλευτικῆς, ποὺ ἥταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Νικοδήμου στὸ αἴτημα τοῦ ἐξαδέλφου του³.

Σὲ τελευταία ἀνάλυση «ἀνὴρ ἀσύμβουλος ἔχατο πολέμιος», γιὰ τοῦτο «μετὰ βουλῆς πάντα ποίει» συμβουλεύει δὲ Γέρων τοῦ Ἰωάννης.

Οἱ ἀποκρίσεις τοῦ Γέροντος Ἰωάννου μαζί μὲ ἐκεῖνες τοῦ μεγάλου Γέροντος Βαρσανούφειου (χρόνος ἀκμῆς δὲ ἔκτος αἰώνας), ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἀγιορείτη στὴν «Ψυ-

3. Τὸ βιβλίο κυκλοφορεῖ σὲ τρίτη ἐκδοση, στὴν «Ἀγιορείτικὴ Βιβλιοθήκη», Βόλος 1969, σ. 19 (πρώτη ἐκδοση τὸ 1801). Εἶναι γνωστὴ ἡ φροντίδα τοῦ Μ. Βασιλείου γιὰ τὴν συμβουλευτικὴ καθοδήγηση τῶν ἀδελφῶν ἐκ μέρους ἐπιστήμονος ἡγουμένου. Περισσότερα βλ. στὴν ἐκλεκτὴ μονογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Καθηγητοῦ Κ.Δ. Μουρατίδου, Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ στοιχείωση τοῦ Μ. Βασιλείου, Αθῆναι 1969, 142 σ.

χωφελεστάτη Βίβλο Βαρσανουφίου και 'Ιωάννου» (1803). Τὸ βιβλίο κυκλοφορεῖ σὲ δεύτερη ἔκδοση, στὴν «Ἄγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη», Βόλος 1960. Τὸ κείμενο τοῦ 'Ιωάννου περιέχεται στὴν χλδ' (694) ἀπόκριση, σ. 319. 'Η «Βίβλος» ἀνήκει στὰ κλασσικὰ κείμενα συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς. 'Υπάρχει μία ὡραία διδακτορικὴ διατριβὴ γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν δύο Γερόντων και ἀυτὴν τοῦ 'Αββᾶ Δωροθέου, ἀπὸ τὸν σέρβο 'Αμβρόσιο Κ. Βεσελίνοβιτς, ποὺ ἔχει ὑποβληθεῖ στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ 'Αθηνῶν τὸ 1941, 156 σ. 'Η «Βίβλος» κυκλοφορεῖ και ἀπὸ τὶς 'Εκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974.

Αὐτή, ὅμως, ἡ ὄρθδοξη συμβουλευτικὴ πρακτικὴ ἔχει σχέση μὲ αὐτὸ ποὺ ἐδῶ και ἔξήντα περίπου χρόνια, στὴ Δύση κυρίως, κυκλοφορεῖ μὲ τὸν ὄρο ποιμαντικὴ συμβουλευτικὴ ἡ συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ (Pastoral Counseling) ἡ ἀπὸ πολὺ παλαιότερα ὡς πνευματικὴ καθοδήγηση (Direction Spirituelle); Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ κάνουμε τὶς ἀναγκαῖες συγκρίσεις, θὰ ἔπρεπε ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος νὰ γνωρίζουμε σὲ τὶ νυνίστατο αὐτὴ ἡ ὄρθδοξη συμβουλευτικὴ πρακτικὴ κι ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ γνωρίζουμε σὲ τὶ συνίσταται ἡ συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ και σὲ τὶ ἡ πνευματικὴ καθοδήγηση στὸ δυτικὸ κυρίως χῶρο.

Σύστηματικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση στὴν 'Ανατολὴ λαμβάνουμε ἀπὸ τὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ I. Hausherr, «La direc-

tion spirituelle en Orient autrefois», Ρώμη 1955. 'Ἐκτενὴ παρουσίαση τοῦ ἔργου ἔκανε ὁ π. 'Ηλίας Μαστρογιανόπουλος στὸ βιβλίο του, «Τὸ πολίτευμα τῶν Χριστιανῶν», Θεσσαλονίκη, 'Εκδ. Π. Πουρνάρα, 1975, σ. 86-116. 'Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει και ἡ (ἀνέκδοτη) διπλωματικὴ ἔργασία τοῦ H. Gärtner γιὰ τὸν ποιμαντικὸ διάλογο στὴν ἀρχαία 'Εκκλησία (1981). 'Εξετάζει κυρίως τὴν συμβολὴ τοῦ Κλήμεντος 'Αλεξανδρέως και τῶν μοναχῶν τῆς 'Ανατολῆς. Τμῆμα τῆς δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος τοῦ Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1982, σ. 95-101, τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ «Wege zum Menschen».

Γιὰ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση στὴ Δύση, ἔτσι ὅπως ἀσκήθηκε στὴ ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία τοὺς τελευταίους αἰῶνες — ἀπὸ τὸ 17ο και μετὰ και πιὸ ἴδιαίτερα τὸ 18ο μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ — σὲ σχέση μὲ τὸ πνεῦμα τῶν μοντέρνων καιρῶν, ἔχουμε στὴ διάθεσή μας τὸ ἔργο τοῦ Jean-Pierre Schaller, «Direction spirituelle et temps modernes», Paris, Ed. Beauchesne, 1978, 200 σ.

Στὸν προτεσταντικὸ χῶρο, ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ποιμαντικὴ συμβουλευτικὴ σὰν μορφὴ διαποιμάνσεως ἀρχίζει μετὰ τὸ 1925. Τὸ 1949 κυκλοφορεῖ τὸ πρῶτο μὲ τέτοιο τίτλο σύγγραμμα, γιατὶ ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου εἶχαν προηγηθεῖ ἄλλα, και ἀνήκει, σὲ ἔναν ἀπὸ τοὺς πρω-

τοπόρους ποιμαντικούς θεολόγους, τὸν ἀμερικανὸν Seward Hiltner (1909-1984), «Pastoral Counseling», New York - Nashville, Abingdon.

Τὴν περαιτέρω ἔξελιξη τὴ βρίσκουμε ἀποτυπωμένη στὰ εἰδικὰ περιοδικὰ «The Journal of Pastoral Care», «Pastoral Psychology» καὶ «Wege zum Menschen». Ο π. Φιλόθεος Φάρος ἔδωσε μιὰ πρώτη εἰκόνα γιὰ τὴν ποιμαντικὴ διαφώτιση στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, σὲ ἄρθρο του ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ «Θεολογία», τόμο 40 τοῦ 1969, σ. 242-256.

Μιὰ πρώτη διαφοροποίηση θὰ ἐπέτρεπε τὴ δημιουργία σαφέστερης ἀντιλήψεως αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν. Χρησιμότερες θὰ ἥταν διευκρινήσεις ποὺ θὰ προέρχονταν ἀπὸ τὸν πνευματικὸ ἔκεινο χῶρο ὅπου ἐπιτελεῖται σύντονη καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξη τῆς συμβουλευτικῆς διαδικασίας καὶ πρακτικῆς. Ἐπιλέξαμε λοιπὸν ὡς ἀντιπροσωπευτικὲς τὶς ἔξηγήσεις ποὺ δίδει ἔνας ποιμαντικὸς σύμβουλος, ἐκπρόσωπος τοῦ ἀμερικανικοῦ ποιμαντικοῦ κινήματος. Πρὸν δέκα χρόνια, ἀναφερόμενος στὴν Ποιμαντικὴ Συμβουλευτικὴ διατύπωνε τὴν ἀκόλουθη ἀποψη.

Εἶναι σὲ δόλους γνωστό, ὅτι «δὸς ρόλος τοῦ ποιμένα περιλαμβάνει τρεῖς ἀλληλένδετες δραστηριότητες: κήρυγμα-διδασκαλία, πνευματικὴ καθοδήγηση καὶ ποιμαντικὴ συμβουλευτικὴ. Μὲ τὸ κήρυγμα καὶ τὴ διδασκαλία δ ποιμένας μεταδίδει τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα στὸ

ἐκκλησίασμα, μὲ τὴν πνευματικὴ καθοδήγηση κάνει συγκεκριμένες ἐφαρμογὲς τῶν ἀξιῶν τοῦ Εὐαγγελίου σὲ πρόσωπα ἢ διμάδες ἀνάλογα μὲ τὶς ἀτομικὲς καὶ εἰδικές τους ἀνάγκες. μὲ τὴν ποιμαντικὴ συμβουλευτικὴ δ ποιμένας δημιουργεῖ τὴν ἀτμόσφαιρα ἐκείνη ποὺ ἐπιτρέπει σὲ ἀτομακ ἢ σὲ διμάδες νὰ ἐμπεδώσουν τὸ ἀγγελιμα τοῦ Εὐαγγελίου στὴ συναισθηματικὴ καὶ βουλητικὴ τους ζωὴ. Τὸ κήρυγμα πληροφορεῖ καὶ ἐμπνέει· ἢ πνευματικὴ καθοδήγηση προσανατολίζει ἐνῶ· ἢ ποιμαντικὴ συμβουλευτικὴ συνεπάγεται διοκληρωμένη πρόσληψη καὶ ἀφομοίωση». Αὐτὲς τουλάχιστον τὶς διακρίσεις ἐπρότεινε ὁ ξένος εἰδικὸς ἐπὶ τοῦ θέματος⁴.

Ο δρος «Συμβουλευτική», βέβαια, δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς περισσότερο δόκιμους δροὺς στὴ χώρα μας καὶ ὅταν χρησιμοποιεῖται εἶναι μᾶλλον «εἰσαγόμενος». ἀποδίδει τὸν ἀγγλοσαξωνικὸ δρο «Counsel(l)ing» καὶ συνοδεύεται στὴ θεολογικὴ γλώσσα ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «ποιμαντική». Αλλοτε χρησιμοποιεῖται ὡς οὐσιαστικὸ (ποιμαντικὴ Συμβουλευτικὴ) καὶ ἄλλοτε ὡς ἐπί-

4. Barry K. Estadt, Journey of a Pastoral Counselor, στὸ περιοδικὸ «The Journal of Pastoral Care», τόμος 30, Δεκέμβριος 1976, ἀρ. 4, σ. 227 σὲ παράθεση ἀπὸ ἄρθρο του τοῦ 1973. Η ὑπογράμμιση εἶναι δική μας. Πρόσφατα, τὸν Μάρτιο τοῦ 1983, κυκλοφόρησε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, μὲ ἐπιμέλεια δική του, ἔνα ἀξιόλογο συλλογικὸ ἔργο ποιμαντικῆς συμβουλευτικῆς, Pastoral Counseling, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall Inc., 304 σ.

θετο (συμβουλευτική Ποιμαντική, κατά τὸ συμβουλευτικὴ Ψυχολογία). "Αλλες ἀποδόσεις τοῦ Counseling εἶναι, δπως εἰδαμε, «διαφώτιση» ή «ακαθοδήγηση». "Οσο δημως καὶ νὰ ὑπάρχουν ἀντιρήσεις ἢ ἀμφιβολίες γιὰ τὴ χρήση τοῦ ὄρου δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι τὸ ποιμαντικὴ προσδιορίζει τὴν ούσια τῆς Συμβουλευτικῆς. Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ Συμβουλευτικὴ ποὺ ἀσκεῖται ἐν Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐνεργοποιεῖ τὸ μαστήριο τῆς σωτηρίας.

2. Σύγχρονος ἀνθρωπος καὶ συμβουλὲς

Ἡ ἐπιδίωξη, ἡ παροχὴ καὶ ἡ ἀποδοχὴ συμβουλῶν ἦταν μία τρέχουσα κατάσταση στὴν Ὁρθοδοξία. Τὸ ἔδιο ἔξακολουθεῖ νὰ γίνεται καὶ σήμερα, ὅσο κι ἀν δίδεται ἡ ἐντύπωση, ὅτι ὁ σημερινὸς ἐκκοσμικευμένος ἀνθρωπος ἀποφεύγει νὰ ζητάει συμβουλὲς ἢ κι ἀν τὶς ζητάει κάνει τελικὰ τοῦ «κεφαλιοῦ του» γιὰ νὰ νοιῶθει αὐτόνομος καὶ ἀπελευθερωμένος.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι σήμερα ἐπικρατεῖ ἔνα πνεῦμα ἐναντίον κάθε ὑποκοῆς καὶ ὑποταγῆς στὴν αὐθεντία. Σὲ ἀκραίες περιπτώσεις μάλιστα, ὁ σημερινὸς ἀνθρωπος φθάνει σὲ σημεῖο νὰ ἀρνεῖται κάθε μορφὴ αὐθεντίας, κι ὅχι μόνο ἐκείνη ποὺ θέλει νὰ ἐπιβάλλεται μὲ τρόπο αὐταρχικό. Ἀρνεῖται λοιπόν, καὶ ἀρκεῖται στὸν «αὐθεντικὸ ἔαυτό» του, ποὺ τὸν παραδέχεται ως τὴν μοναδικὴ αὐθεντία. Ἐδῶ, δύσκολα μποροῦμε νὰ μὴ θυμηθοῦμε τὸ στίχο τοῦ Ἡσαΐα (ε' 21): «Οὐαὶ, οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες».

Πιατὶ αὐτό, φαίνεται νὰ εἶναι «ἀλαζονεία δεινή, τὸ μηδενὸς οἰεσθαι χρήζειν, ἀλλ’ ἔαυτῷ προσέχειν, ως μόνω τὰ κράτιστα συμβουλεύεσθαι δυναμένῳ»⁵.

"Αν πάλι, τελικά, προσφύγει ὁ σημερινὸς ἀνθρωπὸς σὲ κάποιον γιὰ βοήθεια, τότε ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ κλῖμα τῆς ἐποχῆς εὔνοεῖ ἔναν κάποιο ψυχολογισμό, ἀναμένεται νὰ ἀναζητήσει «ψυχολογικές» λύσεις ἀπὸ ἔναν ψυχολόγο, ψυχοθεραπευτή, ψυχίατρο καὶ ἄλλα παρόμοια ἐπαγγέλματα. Σ' αὐτὸ ἔχει ἵσως συντελέσει καὶ κάποια ἐνδεχομένως ἀδυναμία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας (ἔξομολόγων καὶ ἄλλων συμβούλων) νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀνάγκες καὶ τὰ ἐρωτήματα τῶν προσερχομένων.

α. Γιὰ τὶ συμβουλεύεται ὁ σύγχρονος ἀνθρωπὸς τὴν Ἐκκλησία;

Παρ' ὅλα αὐτά, ἀν ἔξετάσουμε προσεκτικότερα τὰ πράγματα, διαπιστώνομε, ὅχι μάλιστα χωρὶς κάποια ἔκπληξη, ὅτι ἔνα μεγάλο πλῆθος ἀνθρώπων ἐπιδιώκει νὰ συμβουλεύεται ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία. Αὐτὸ ἔξαλλου συμβαίνει ὅχι μόνο γιὰ θέματα ποὺ ἐκ πρώτης ὅψεως θὰ μποροῦσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν «θρησκευτικά». Ὁ ἀνθρωπὸς τοῦ καιροῦ μας, ὅσο κι ἀν προσέρχεται νὰ ζητήσει συμβουλές, χωρὶς νὰ θέλει νὰ τὸν βλέπουν ἄλλοι ὅτι τὸ κάνει πλησίον τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει ἐμπιστοσύνη καὶ ἐναποθέτει σ' Αὐτὴν τὴν ἐλπίδα του γιὰ τὴ λύση ἐνὸς ἢ περισσότερων προβλημάτων ποὺ τὸν ἀπασχολοῦν.

5. Βλ. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον, σ. 19.

Τὸ εῦρος τῶν προβλημάτων εἶναι ἀπεριόριστο. Οἱ ἄνθρωποι ἐρωτοῦν «περὶ πάντων καὶ ὅλων τινων». Γιὰ δλα καὶ γιὰ κάθε τι ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ἀπασχολήσει. Ἀπὸ τὰ θέματα «ὑψηλῆς πνευματικότητος», ὅπως γιὰ παράδειγμα, τὴν ἐφαρμογὴ μέσα στὸ γάμο, ἀρετῶν ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὶς λεγόμενες «μοναχικὲς ὑποσχέσεις» ἢ «εὐαγγελικὲς συμβουλές», τὴν παρθενία δηλαδή, τὴν πτωχεία καὶ τὴν ὑπακοὴ ἢ γιὰ τὴ νηστεία, τὴν ἀγρυπνία καὶ τὴν προσευχή, μέχρι γιὰ τὰ θέματα τετριμένης καθημερινότητος. Ἐφόσον τὰ ζητήματα αὐτὰ ἔχουν βαρύνουσα σημασία στὴ ζωὴ τοὺς καὶ τὸ νὰ πάρουν μιὰ ἀπόφαση δὲν εἶναι ζήτημα πάντοτε εὔκολο, ἔτσι ὅπως ἔχουν γίνει περίπλοκα τὰ πράγματα, ἀπευθύνονται στὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ βροῦν τὴν πιὸ σωστὴ γιὰ τὶς περιστάσεις λύση.

Συνοψίζοντας, θὰ λέγαμε, ὅτι δὲ ἄνθρωπος συμβουλεύεται σὲ δὲ τι ἔχει ἀνάγκη ἢ φαίνεται σὰν ἀνάγκη του · «κατὰ τὴν ἑκάστου ἰδίαν χρείαν» δηλαδή. Πολὺ περισσότερο συμβουλεύεται, ὅταν τὸ πρόβλημά του ἔχει ἀμεση καὶ ζωτικὴ σχέση μὲ αὐτὸ ποὺ συνηθίζουμε νὰ ὀνομάζουμε πνευματικὴ ζωὴ καὶ σωτηρία. Ἡ τελευταία διαφοροποίηση δὲν ἐκφράζει μιὰ διχοτόμηση τῆς ζωῆς ἢ τῶν προβλημάτων τῆς. Ὁτιδήποτε ἄλλωστε συμβαίνει στὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι ἀσχετο μὲ τὴ σωτηρία του καὶ τὴ ζωὴ του ἐν Πνεύματι. Ἀπλῶς ἐδῶ, διδεται ἔμφαση στὴν ὑποκειμενικὴ ἀποψη ποὺ ἔχει τὸ ἀτομο γι' αὐτὰ τὰ θέματα καὶ στὸ ἄν καὶ κατὰ πόσον συνειδητοποιεῖ ἢ δὲν συνειδητοποιεῖ, ὅτι δλα ἀνήκουν στὸν ζωτικὸ χῶρο τῆς σωτηρίας.

Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο κρίνουμε σκόπιμο νὰ σημειώσουμε τὴν ισχύουσα σήμερα διάκριση ἀναφορικὰ μὲ τὸ εἶδος συμβουλῶν ποὺ ζητοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὴ διαδικασία παροχῆς τῶν σχετικῶν ἀπαντήσεων.

Ἐτσι, ὅταν οἱ συμβουλὲς ποὺ ζητοῦνται εἶναι κατὰ κύριο λόγο τεχνικῆς φύσεως καὶ ἐπιδιώκουν πληροφορίες σ' ἔναν ἔξειδικευμένο τομέα γνώσεων — γιὰ παράδειγμα : συμβουλὲς νομικῆς φύσεως σχετικὰ μὲ μία προσφυγή, συμβουλὲς γιὰ τὴν τέχνη τοῦ γράφειν καὶ διμιεῖν, βρεφοκομίας ἢ μαγειρικῆς κ.ἄ. —, οἱ ἀπαντήσεις δίδονται σὲ ἐπίπεδο μιᾶς «ἔξειδικευμένης συμβουλευτικῆς» (advising, Fachberatung).

Οταν οἱ συμβουλὲς ἀναφέρονται σὲ καλλιτερη ἀπόδοση τοῦ ωλού ποὺ ἔνας ἄνδρας ἢ μία γυναίκα ἔχει νὰ ἐπιτελέσει στὸ στενότερο ἢ εὐρύτερο περιβάλλον του ὡς σύζυγος ἢ γονὸς ἢ δάσκαλος ἀνάμεσα σὲ ἄλλους ρόλους, οἱ ἀπαντήσεις δίδονται σὲ ἐπίπεδο ποὺ μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε «συμβουλευτικῆς κατὰ περίπτωση» (consultation, Fallberatung).

Οταν πάλι, αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκεται εἶναι ἡ λύση προβλημάτων ποὺ ἔχουν ἀμεση σχέση μὲ τὴν βαθύτερη ὑπαρξη τοῦ προσώπου — ὅπως γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὑπέρβαση τοῦ ἄγχους, πνευματικὸς προσανατολισμὸς κ.ἄ. — ἡ ἀντιμετώπιση γίνεται μὲ «συμβουλευτικὴ ἐπὶ προ-

σωπικοῦ ἐπιπέδου» (counseling, persönliche Beratung) ⁶.

β. Γιατί ἀπευθύνεται ὁ σύγχρονος ἀνθρωπος στὴν Ἐκκλησία;

Πρὸιν ἐπιχειρήσουμε νὰ δώσουμε ὅποιαδήποτε ἀπάντηση στὸ πιὸ πάνω ἔρωτημα, θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ παραλείψουμε νὰ σημειώσουμε, ὅτι σήμερα στὴν Ἑλλάδα παρέχονται συμβουλευτικὲς ὑπηρεσίες καὶ συμβουλὲς ἀπὸ ἕνα πλῆθος κοσμικῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ ἀνήκουν στὸ κράτος, σὲ ὄργανισμούς, συλλόγους, ἐνώσεις, συνδέσμους γυναικῶν κ.λ.π. Παρὰ τὴν δυνατότητα ὅμως αὐτή, ὑπάρχουν ἀνθρωποι, οἱ ὅποιοι, τελικά, ἐμπιστεύονται τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ τοὺς ρωτήσουν καὶ γιὰ ζητήματα ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ πάρουν πληροφορίες καὶ συμβουλὲς ἀπὸ τὶς μνημονευθεῖσες ὑπηρεσίες.

Αὐτὸ ποὺ τοὺς κάνει νὰ προστρέχουν στοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι πέραν ἀπὸ μιὰ ἐμπειρία ζωῆς ποὺ διαθέτουν, οἱ ἀπαντήσεις καὶ οἱ συμβουλὲς τοὺς στηρίζονται στὴν μακραίωνα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἡ συμβουλευτικὴ τοὺς δραστηριότης δὲν στηρίζεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὶς ἴκανότητες τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, στὶς προσωπικές τοὺς ἐμπειρίες ὡς ἀν-

6. Βλ. λῆμμα Beratung (συμβουλευτικὴ) τοῦ Peter Janowski, στὸ «Praktisches Wörterbuch der Pastoral-Anthropologie» (Πρακτικὸ λεξικὸ ποιμαντικῆς ἀνθρωπολογίας), Biénnal, Herder, 1975 σ. 111-113.

Θρώπων, καὶ δὲν προέρχεται ἀπὸ δική τους πρωτοβουλία· δὲν διορίζονται, δηλαδὴ ἀπὸ μόνοι τους σύμβουλοι τῶν ἄλλων. Ὕπάρχει ἡ βεβαιότητα, δτὶ στὰ πλαίσια τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ λάβει χώρα ὑπεύθυνη συμβουλευτικὴ δράση μὲ ἐγγύηση δρθῆς ἐκτιμήσεως τῶν προβλημάτων καὶ ἐπιτυχοῦς καθοδηγήσεως γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους.

Σὲ τελευταίᾳ ἀνάλυση, ὅπως εἰδαμε, τὸ ἔρωτημα ποὺ θέτουν οἱ συμβουλευόμενοι ἀφορᾶ στὴ σωτηρία τους καὶ δὲν μποροῦν νὰ διακινδυνεύσουν τὴν ὅποιαδήποτε ἀπάντηση καὶ λύση ποὺ θὰ τοὺς ἔδιναν κοσμικοὶ σύμβουλοι ⁷. Χωρὶς αὐτὸ νὰ ὑποτιμᾶ ἀσφαλῶς τὸ ἔργο τῶν τελευταίων. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνη, ποὺ τελικά, ὡς νύμφη τοῦ Πνεύματος ἐγγυᾶται γιὰ τὸ συμβουλευτικὸ λειτούργημα προσώπων ποὺ ἀναλαμβάνουν νὰ συμβουλεύσουν τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ στὸν χῶρο τὸ δικό της. Σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια ἐνεργοῦνται τὰ χαρίσματα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καὶ ἡ συμβουλευτικὴ ἀσκεῖται ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ διδηγήσει τὸν ἀνθρωπο στὸν Θεὸ-Πατέρα. Ἡ συμβουλευτικὴ εἶναι συνεπῶς χαρισματικὴ διακονία, ποὺ γιὰ νὰ ἐπιτελεσθεῖ σωστὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὰ χαρίσματα καὶ τὶς δωρεὲς τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἀπὸ τὴν ἐνεργοποίηση καὶ κινητοποίηση τοῦ ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ καὶ τὸν θεῖο

7. Πρβλ. τὴν ΙΓ' Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου, Σὲ ἀδελφὸ ποὺ βρίσκεται σὲ πειρασμό. «Μὴ οὖν θαυμάσῃς, τέκνον, ἐὰν συμβουλεύσμενος περὶ τῆς σωτηρίας σου πειρασμοὺς ενύσκης καὶ θλίψεις ...» ("Ἐργα Ἀσκητικά, σ. 428).

φωτισμό συμβούλων και συμβουλευομένων ἀντιστοίχως.

3. Σύμβουλοι

Εἶναι ὅμως καιρὸς νὰ τεθεῖ τὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, που ὁ ἀνθρωπὸς ἐπιζητεῖ μιὰ συμβουλὴ γιὰ ἕνα τοῦ ζήτημα ἢ πρόβλημα, ποὺ καταφεύγει, ποιὸι τὸν συμβουλεύουν στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο;

α. Ποικιλία συμβούλων.

Θὰ ἀπαντούσαμε λέγοντας, ὅτι εἶναι πολλὰ τὰ πρόσωπα στὰ ὅποια μπορεῖ νὰ ἀπευθυνθεῖ κάποιος ποὺ βρίσκεται σὲ ἀνάγκη νὰ συμβουλεύθῃ και ποὺ τὸν συμβουλεύουν. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ δροῦν συμβουλευτικὰ εἴτε δικαιωματικὰ (de jure) λόγῳ ἀξιώματος (ex officio), ἐφόσον εἶναι ἰερεῖς και πολὺ περισσότερο ὅταν ἔχουν ἐνταλτήριο γράμμα πνευματικῆς πατρότητος, και ἔχουν δικαίωμα τότε νὰ ἀκούουν ἑξαγορεύσεις ἀκαρτημάτων και νὰ παρέχουν τὴν ἄφεση. Εἴτε δροῦν ἐκ τῶν πραγμάτων (de facto) ἔχοντας ἀναδειχθεῖ στὴν πρᾶξη ἵκανοὶ σύμβουλοι, ὅπως γιὰ παράδειγμα πρόσωπα ἀπὸ τὴν τάξη τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι «ἔχοντας δόσει αἷμα ἔλαβον τὸ πνεῦμα», ἔχοντας, δηλαδή, προχωρήσει στὴν ἀρετὴ γίνονται ἀξιοὶ νὰ συμβουλεύουν⁸.

8. «Δὸς αἷμα και λάβε πνεῦμα». Ἐδῶ ὑπαινισσόμεθα τὸν γνωστὸ Λόγο ε' τοῦ Ἀββᾶ Λογγίνου στὸ Γεροντικό, Ἐκδ. «Ἀστέρος» 1970, σ. 63. Σὲ μετάφραση ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Ἀβ-

Ἐχουμε ἀκόμα χαρισματικὲς παρουσίες ἀπὸ τὴν τάξη τῶν λαϊκῶν ποὺ δροῦν συμβουλευτικὰ πλησίον λαϊκῶν και κληρικῶν.

Ας δοῦμε, ὅμως, κάπως ἐγγύτερα τὰ πρόσωπα αὐτά.

Ανάμεσά τους, σημαίνουσα θέση καταλαμβάνουν Γέροντες ποὺ ζοῦν ἡ ἔζησαν στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ ἀκτινοβολία και ἡ δράση τους δὲν περιορίζεται στὰ γεωγραφικὰ ὅρια τοῦ Ὄρους, ἀλλ' ἐπεκτείνεται στὸν ὑπόλοιπο Ἑλλαδικὸ χῶρο και ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα⁹. Δροῦν συμβουλευτικὰ πρὸς μοναχούς, ἰερεῖς, λαϊκούς.

Τπάρχουν ὅμως και πολλοὶ ἄλλοι, ποὺ κατεσπαρμένοι σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἄγαμοι κληρικοὶ (ἰερομόναχοι) η ἔγγαμοι ἐφημέριοι ἀσκοῦν τὸ ἱερό αὐτὸ λειτουργημα.

βᾶ Λογγίνου στὸν Ἀββᾶ Ἀκάκιο ἔχει ὅπως ἀκολουθεῖ: «Ἡ γυναίκα τότε καταλαβαίνει ὅτι ἔπιασε παιδί, ὅταν σταματήσει τὸ αἷμα της. Ἔτσι λοιπὸν και ἡ ψυχή, τότε καταλαβαίνει ὅτι ἔχει μέσα της Πνεῦμα Ἀγιο, ὅταν σταματήσουν τὰ πάθη, δοὺν ρέοντα κάτω ἀπ' αὐτήν. Ὁσο δημος εἶναι στὴν ἐπιρροή τους, πῶς μπορεῖ νὰ κενοδοξεῖ ὅτι εἶναι δῆθεν ἀπαθής; Δίνοντας αἷμα, παίρνεις πνεῦμα» (Εἰπε γέρων..., σ. 145). Ο σεφερικὸς κ. Στράτης Θαλασσιὸς στὶς σημειώσεις του τῆς Κυριακῆς μᾶς δηλητεῖ στὴν καρδιὰ τοῦ πράγματος, ὅταν μὲ τὸν ἐπιγραμματικότατο στίχο του ἀναφωνεῖ: «Προτιμῶ μιὰ στάλα αἷμα ἀπὸ ἕνα ποτήρι μελάνι». Πρβλ. Ἰ. Κορναράκη, Φιλοκαλικὸ Θέματα, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 74-80.

9. Βλ. χαρακτηριστικά, μὲ ἀφοριμὴ ἕνα ταξίδι του στὸν Καναδᾶ, τὶς ἐντυπώσεις τοῦ Καθηγουμένου τῆς Ἰ. Μονῆς Φιλοθέου, Ἀρχιμανδρίτου Ἐφραίμ σὲ ἄρθρο του στὸν «Ὀρθόδοξο Τύπο» τῆς 7 Μαρτίου 1980, μὲ τίτλο: Οἱ ἀπόδημοι ἀδέλφοι μας.

Κοντά σ' αύτούς, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ ἀναφέρουμε καὶ λαικούς, ἀνδρες καὶ γυναικες, ποὺ συμβούλεψαν καὶ συμβουλεύουν στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ πλῆθος ἀνθρώπων καὶ στοιχοῦν στὴν ἐκλεκτὴ χορεία ἔκεινων ποὺ «λαλοῦσιν οὐκ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ἀλλ’ ἀπὸ στόματος Κυρίου» (πρβλ. Ἱερεμίου κγ’ 16) καὶ «παρακαλοῦν» τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ εἰς ὄδούς σωτηρίας.

‘Αλλὰ καὶ διάκληρα Μοναστήρια ἀνδρικὰ ἡ γυναικεῖα, μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ως «Κέντρα παροχῆς πρώτων πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν συμβου-

Δίπλα σὲ ὅλους αύτούς ἐπισημαίνουμε καὶ πιὸ σύγχρονες μορφὲς ἀσκήσεως συμβουλευτικῆς, στὰ πλαίσια εἰδικῶν Κέντρων, ἀπὸ ιερεῖς ποὺ ἔχουν ἐκπαιδευτεῖ γιὰ τὸ σκοπὸν αὐτό.

‘Ως τέτοια μορφὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ τὸ Τμῆμα ποιμαντικῆς συμβουλευτικῆς, ποὺ στεγάζεται στὸ Κέντρο ἐπικοινωνίας νεότητος τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν σὲ κτίριο, ποὺ βρίσκεται στὸν περίβολο τοῦ Ι. Ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. ‘Η λειτουργία του ἀρχισε τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1981.

Ἐπισημαίνουμε ἐπίσης τὴν λειτουργία τῆς πρώτης ὑπηρεσίας ὁρθοδόξου ποιμαντικῆς συμβουλευτικῆς στὶς Η.Π.Α., ποὺ ίδρυθηκε ἀπὸ τὸν Σύνδεσμο ὁρθοδόξου κλήρου στὴν Ἐνορία τοῦ Ἅγιου Ἀντωνίου, στὸ Μπέργκενφηλντ τῆς Ν. Ὑερσένης, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1977 (Βλ.

ἐφημερίδα «Orthodox Observer» τῆς 18 Ἰανουαρίου 1978).

β. Σύμβουλοι καὶ ἔξομολόγοι

Σ’ αὐτὸ δόμως ἀκριβῶς τὸ σημεῖο εἶναι ἀνάγκη νὰ διευκρινήσουμε, ἂν καὶ κατὰ πόσον ὅλοι αὐτοὶ οἱ ποιμένες, ποὺ ἀσκεῦν τὸ λειτούργημα τοῦ ἔξομολόγου εἶναι ἴκανοι καὶ γιὰ σύμβουλοι.

“Οπως εἶναι γνωστό, ὅλοι οἱ ιερεῖς δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ καὶ ἔξομολόγοι. Γιὰ νὰ ἀσκήσουν τὸ ἔργο τῆς πνευματικῆς πατρότητος χρειάζονται εἰδικὸ ἐνταλτήριο γράμμα τοῦ ἐπισκόπου, μὲ τὸ ὅποιο νὰ τοὺς ἀναθέτει «τὸ τῆς Πνευματικῆς Πατρότητος λειτούργημα»¹⁰. Ἀντίθετα, σύμβουλοι μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μὴ ιερεῖς, ὅπως οἱ μοναχοί, στὴν οὖσία, δηλαδή, λαϊκοί. ‘Ως ιερομόναχοι, μοναχοὶ δηλαδὴ ποὺ ἔχουν χειροτονία πρεσβυτέρου, μποροῦν νὰ ἀσκοῦν καὶ τὸ μυστήριο τῆς ι. ἔξομολογήσεως. ‘Ιστορικά, ἔχουμε ἐνδείξεις, ὅτι μοναχοὶ μὴ ιερωμένοι εἶχαν δικαίωμα ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν ἡ τουλάχιστον προέβαιναν σὲ ἀφεση ἀμαρτιῶν. Ἀναφέρουμε χαρακτηριστικά, ἀπὸ τὴ σημερινὴ πρακτική, ὅτι πολλοὶ ποὺ ἀσκοῦν ἔργο συμβουλευτικό, κι ὅταν ἀκόμα εἶναι ἔξομολόγοι, παραπέμπουν συχνὰ σὲ ἄλλους ἔξομολόγους γιὰ τὴν ἔξαγόρευση τῶν ἀμαρτιῶν καὶ τὴν ἀφεση. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὑπάρχει διαφοροποίηση τῶν δύο αὐτῶν λειτουργημάτων, ἔστω

10. Τὸν τύπο αὐτοῦ τοῦ γράμματος βλ. στὸ Πηδάλιο, Ἐκδ. «Ἀστέρος», 1970, σ. 758.

κι άν μιὰ ιστορικὴ πνευματικὴ ἔξέλιξη συνετέλεσε στὸ νὰ συγχωνευθοῦν οἱ δύο αὐτὲς «λειτουργίες» — μετάνοια-έξαγόρευση ἀμαρτημάτων-ἄφεση καὶ συμβουλευτικὴ καθοδήγηση — στὰ πλαίσια τοῦ μυστηρίου τῆς Εξομολογήσεως.

Ἡ συζήτηση θὰ μάκραινε πολύ, ἀν θὰ θέλαμε νὰ ἐπιμείνουμε σὲ τελικὴ διευκρίνηση καὶ διασάφηση τοῦ σημείου τὸ δόπιο ἀφορᾶ, στὸ ποιὸς μπορεῖ «ἐπίσημα», ἀπὸ τὴν πλευρά, δηλαδὴ, τοῦ θεσμοῦ, νὰ ἀσκήσει τὸ ἔργο τῆς συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς καθοδηγήσεως, ἀλλὰ καὶ σὲ ποιὰ πλαίσια εἶναι αὐτὸ δυνατὸ νὰ γίνει. Ἀκόμα, δμως, καὶ νὰ εἴχαμε ἀπαντήσεις ποὺ θὰ μᾶς διαφώτιζαν ἀπὸ νομοκανονικὴ ἀποψη ὡς πρὸς τὸ πιὸ πάνω σημεῖο, ἀπαραίτητες ἀσφαλῶς προκειμένου νὰ ἀποφευχθοῦν ἀκαίρες ἀντιρρήσεις καὶ παρεξηγήσεις καὶ ἐνδεχομένως ἐπιζήμιες συνέπειες ἀπὸ τὴν ὑπαρξη συγχύσεων καὶ παρανοήσεων στὸ ζωτικὸ αὐτὸ χῶρο, ἐντούτοις δὲν θὰ ἔλυναν τὸ οὐσιαστικὸ ἔρωτημα, τὸ τὶ κάνει δηλαδὴ, ἐνα σύμβουλο ἵκανὸ στὸ συμβουλευτικό του ἔργο. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ζήτημα θὰ τὸ διαπραγματευθοῦμε στὴ μεθεπόμενη παράγραφο.

Γιὰ τὰ ἄλλα ζητήματα ποὺ ἐθίζαμε ἀρκούμεθα νὰ παραπέμψουμε στὸ βιβλίο τοῦ Ἐλέζανδρου Σμέμαν, «Μεγάλη Σαρακοστή», Ἀθῆνα 1981, στὴν παράγραφο 8 τοῦ συμπληρώματος ποὺ ἐπιγράφεται: Ἐξομολόγηση καὶ Θεία Κοινωνία, σ. 146-155, ἰδιαίτερα στὶς σ. 151-152. Ἀπαραίτητη κρίνουμε καὶ τὴ μελέτη τῆς διατριβῆς τοῦ Βενιζέλου Χ. Χριστοφορίδου, «Ἡ

πνευματικὴ πατρότης κατὰ Συμεὼν τὸν Νέον Θεολόγον», Θεσσαλονίκη 1977, εἰδικότερα τῆς παραγράφου τοῦ Β' κεφαλαίου ποὺ φέρει τὸν τίτλο: Τὸ ἀπαραίτητον ἢ μὴ τῆς ιερωσύνης, σ. 49-58, ἰδιαίτερα τὶς σ. 54-58. Τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου (949-1022) βλ. καὶ στὴν πρόσφατη ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βασιλείου Κριβοσέτην, «Μέσα στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ» σὲ μετάφραση Πίτσας Σκουτέρη, ἀπὸ τὶς Ἐκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1983. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ κεφάλαια VI Πνευματικὴ καθοδηγῆση καὶ πατρότητα καὶ VIII Ἐξομολόγηση καὶ ιερωσύνη, σ. 122-136, 164-184. Χρήσιμη ἐξάλλου εἶναι καὶ ἡ μελέτη τοῦ ρβ' (102) κανόνος τῆς Πενθέκτης μετὰ τῆς ἐρμηνείας καὶ τῶν σχολίων τοῦ ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου («Πηδάλιον» 1970, σ. 311-313).

Φοβοῦμαι, ὅτι τυχὸν παρατηρηθεῖσες ὑπερβάσεις στὴ συμπεριφορὰ πρεσβυτέρων καὶ μοναχῶν συνετέλεσαν στὸ νὰ ἀποκλεισθοῦν οἱ τελευταῖοι ἀπὸ τὸ νὰ δέχονται ἀκόμα καὶ ἔξαγορεύσεις λογισμῶν. Αὐτὸ θὰ ἔγινε γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν τυχὸν «ἀταξίες» καὶ πιθανὸν λόγω ἐλλείψεως σ' αὐτοὺς ἀκριβοῦς διακρίσεως.

Ἐπιλογικὰ σὲ ὅσα μέχρι τώρα ἀναφέραμε, νομίζουμε ὅτι εἶναι βοηθητικὴ ἢ παράθεση τῆς πιὸ κάτω γνώμης τοῦ Πέτρου Δαμασκηνοῦ ἀπὸ τὴν «Φιλοκα-

λία», τόμο Γ', σ. 19, που διδηγεῖ στὴν καρδιὰ τοῦ προβλήματος.

«Οὐκ ἔστι πᾶς ἄνθρωπος πιστὸς πρὸς τὸ δοῦναι συμβουλὴν τοῖς ζητοῦσιν· ἀλλ' ὅστις παρὰ Θεοῦ λαβὼν τὸ χάρισμα τῆς διακονίσεως καὶ ἐκ τῆς ἐγχρονίσεως ἐν τῇ ἀσκήσει διορατικὸν νοῦν κτησάμενος».

Τὸ τελευταῖο τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν σύγχρονη πρακτική.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπιστολὴ τοῦ Γέροντος Δανιὴλ Κατουνακιώτου († 1929), στὰ «Μοναχικά Ἐντρυφήματα», «Ἄγιον Ὄρος-Θεσσαλονίκη 1982», σ. 102-103. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ 4 Φεβρουαρίου 1920, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Π. Εὐγενίδη καὶ εἰναι ἐνδεικτικὴ τῆς «νοοτροπίας» σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὶς προϋποθέσεις τοῦ συμβουλευτικοῦ ἔργου καὶ στὸ ποιὰ πρόσωπα μποροῦν νὰ τὸ ἀσκοῦν.

«Ἀναφορικῶς δόμως πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ αἰτήματός σας, ἐὰν ἐπιτρέπηται νὰ ἐξομολογηθῆται τις καὶ εἰς Μοναχὸν μὴ ἰερωμένον καὶ νὰ ἀναθέτῃ διαφόρους λογισμούς, οὐ μὴν δὲ καὶ λόγεις ἀποριῶν εἰς Μοναχόν, λέγω, πεπειραμένον καὶ ἀναγνωρισμένον ἐπὶ λόγῳ καὶ διακοίσει, τοῦτο οὐ μόνον δὲ δοθὸς λόγος τὸ διδάσκει, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία, καὶ δὲ Ἀγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς σαφέστατα ἐξιστορεῖ.

Γέρων Δανιὴλ Κατουνακιώτης (1844-1929).

Δέν πρόκειται ἥδη περὶ ἀπλῆς ἔξομολογήσεως, ἀλλὰ περὶ ζητημάτων σπουδαίων, τὰ δποῖα πολλοὶ τῶν ἱερωμένων πνευματικῶν ἄγνοοῦσι νὰ θεραπεύωσιν, εἴτε ἐξ ἀμαθείας, εἴτε διότι νομίζουσιν, ὅτι μὲ μόνην τὴν συγχωρητικὴν εὐχὴν τὰ πάντα ἀποσοβοῦνται. Ἡ τοιαύτη ἔξομολόγησις δέοντα νὰ γίνηται εἰς πεπειραμένους ἄνδρας οἵτινες ἐν τῇ ἐγνωσμένῃ αὐτῶν διακρίσει, ἀφοῦ δώσωσι τὰ ἀπαιτούμενα φάρμακα, καὶ πληροφορηθῇ ὁ ἀνήσυχος ἐκεῖνος νοῦς, ὅτι ἵκανοποιήθηκαν αἱ ἐρωτήσεις τον καὶ εὗρε τὰ οὖσιάδη φάρμακα, τότε ἀπέρχεται καὶ εἰς τὸν ἐν ἐνεργείᾳ πνευματικὸν καὶ τὸν λύει διὰ τῆς κανονικῆς μεταροίας, διὰ τῆς συγχωρητικῆς εὐχῆς. Ἀλλὰ τοῦτο πολλὰ σπανίως δύναται νὰ ἐνεργηθῇ καὶ μάλιστα καθόσον ἀδυνατοῦμεν νὰ κατανοήσωμεν σήμερον, ποῖος εἶναι ὁ τοιοῦτος. Μόνον δοι εὑρίσκονται εἰς τοιαύτην ψυχικὴν ἀνάγκην καὶ ἔχουν πολλὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν Θεόν, οἱ τοιοῦτοι ἀρρήτω τρόπῳ ἐπιτυγχάνονται. Ἔγω ὁ ἀνάξιος εἶδον οὐχὶ μόνον μοναχὸν ἀπλοῦν κομῶντα τῇ διακρίσει, ἀλλὰ καὶ λαϊκὸν μελετηρὸν καὶ ἐνάρετον, οἵτινες ὡφέλησαν οὐ μόνον ἀνθρώπους ὑποκειμένους εἰς πάθη καὶ πλάνας οἰκτράς, ἀλλὰ καὶ ἐπισήμους ἄνδρας Κληρικοὺς τε καὶ Μοναχούς. Καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν εὗρον οὗτοι εἰς τὸν ἀρμοδίοντας λευτίας, τῷ ἐπέτυχον εἰς τὸν ἄνω εἰρημένους».

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μιὰ ἐνδιαφέ-

ρουσα πτυχὴ τῆς ἔρευνάς μας, νὲ ἐξετάσουμε, δηλαδή, τὴ συμβολὴ τοῦ Ἀγίου Ὁρους στὴν συμβουλευτικὴν πράξη τῆς Ἐκκλησίας μας.

γ. "Αγιον Ὅρος: Μία Σχολὴ πνευματικῆς πατρότητος καὶ συμβουλευτικῆς.

"Αν ἀναφέρουμε τὸ Ἀγιον Ὅρος σὰν κοιτίδα μεγάλων πνευματικῶν συμβούλων καὶ γερόντων τὸ κάνονυμε γιὰ ν' ἀποτίσουμε φόρο τιμῆς σ' αὐτὴ τὴ Μεγάλη Σχολὴ Πνευματικῆς Πατρότητος ποὺ ἐκπαιδεύει καὶ ἀναδεικνύει πρώτου μεγέθους καθηγητὲς τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς συμβουλευτικῆς στὴν ὑπηρεσία τοῦ Γένους. Ἡ μακρὰ συμβουλευτικὴ παράδοση πνευματικῆς καθοδηγήσεως ποὺ ὑφίσταται στὸ Ἀγιον Ὅρος συνιστᾶ ἐγγύηση γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ λειτουργήματος.

Οἱ ἐπισκέψεις ποὺ πραγματοποιοῦν ἐκτὸς Ὁρους οἱ ἀγιορεῖτες πατέρες, συνεχίζουν ἐν μέρει τὴν καθοδήγηση ἐκείνων τῶν προσώπων, ποὺ ἔχουν ἀρχίσει νὰ τοὺς συμβουλεύονται μὲ τὴν εὔκαιρια προσκυνηματικῶν περιοδειῶν καὶ ἐκδρομῶν στὸ Ἀγιον Ὅρος.

Πολλὲς φορές, κατόπιν παρακλήσεως Μητροπολιτῶν, ἐπιτελοῦν ἔργο ἔξομολογητικὸ σὲ μεγάλα προσκυνήματα τῆς Ἑλλάδος ἢ σὲ πόλεις τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπ' εὔκαιριά μεγάλων ἑορτῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους.

'Αγιορεῖτες πατέρες, πέραν τῆς καθοδηγήσεως τῶν λαϊκῶν ἀναλαμβάνουν ἔξομολόγηση καὶ καθοδήγηση κληρικῶν καὶ μοναχῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ὁρους, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικό. Υπάρχουν ἀκόμα

Χρύσανθος Ἀγιαννανίτης († 1981).
Σκήτη Ἀγίας Ἀννης, Καλύβη Ἀγίας Τριάδος.

καὶ περιπτώσεις ἐπισκόπων ποὺ ζητοῦν συμβουλὲς ἀπὸ μοναχούς. Πολλές γυναικεῖες μοναστικὲς ἀδελφότητες καθοδηγοῦνται ἀπὸ γέροντες τοῦ Ὁρους.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο συντελεῖται μιὰ ἀνακύκλωση ἐμπειριῶν, μιὰ ἀνατροφοδότηση ζωῆς καὶ λαμβάνει χώρα μιὰ ἐποπτεία καὶ ἐπίβλεψη τοῦ ἔργου τῶν πολλῶν ἀπὸ τοὺς δλίγους, καὶ τῶν δλίγων ἀπὸ τοὺς ἐλαχίστους.

Ἐκτιμώντας καὶ τιμώντας τὸ συμβουλευτικὸ ἔργο τοῦ Ὁρους δὲν ὑποβαθμίζουμε τὴ σημασία καὶ τὴ σπουδαιότητα ἄλλων πνευματικῶν ὁδηγῶν ποὺ ἀσκοῦν τὸ ἔργο τῆς καθοδηγήσεως τῶν ψυχῶν στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο. Τελικά, ἡ Ἐκκλησία ὡς μία καὶ ἑνιαία εἶναι ἐκείνη ποὺ δέχεται τὶς δωρεὲς καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος. "Ολοι εἴμαστε μέλη τοῦ ἐνὸς σώματος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ὄποιας κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἐνεργεῖ αὐτόνομα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς ἄλλους. "Ολοι εἴμαστε μετόχια, ἔξαρτήματα τῆς Ἐκκλησίας στὸ μέτρο ποὺ μετέχουμε στὴ σώζουσα Χάρη, καθὼς ἔλεγε σὲ συζήτησή μας ὁ

«Στὸ πρόσωπο τῶν λίγων αὐτῶν ἀνθρώπων ποὺ μένουν ἀπομονωμένοι στὴν καλύβα ἢ στὴ σπηλιά τους... μπορεῖ νὰ δεῖ τοὺς φρονδούς, τοὺς θεματοφύλακες, τοὺς «ἀθλητές» μιᾶς σοφίας καὶ μιᾶς ἐπιστήμης τοῦ ἀνθρώπου ποὺ βιαζόμαστε νὰ θαυμάσουμε ὅταν προέρχεται ἀπὸ τὶς Ἰνδίες ἢ ἀπὸ τὸ Θιβέτ, ἀλλὰ τὴν ἀγνοοῦμε ὅταν ἀσκεῖται δίπλα στὴ μύτη μας» (Jacques Lacarrière, Τὸ Ἑλληνικὸ καλοκαῖρι, Ἀθήνα, Ἐκδ. I. Χατζηνικολῆ, 1980, σ. 84-85).

πατήρ Συμεών δ Γρηγοριάτης, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1982 στὸ "Ορος".

Εἶναι ὅμως καιρὸς γὰ δοῦμε ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὰ προσόντα αὐτῶν τῶν πνευματικῶν πατέρων καὶ γερόντων, ποὺ εἶναι δυνατὸ νὰ τοὺς χαρακτηρίσουμε σήμερα ὡς συμβούλους ποιμαντικούς, ἔτσι ὅπως αὐτὰ διαγράφονται ἀπὸ τὴν Παράδοση. Τὰ προσόντα αὐτὰ ποὺ ἀποκτῶνται μὲ μιὰ συγκεκριμένη διαδικασία προετοιμασίας εἶναι οὐσιαστικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀσκηση αὐτοῦ τοῦ ἔργου. "Τστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπεξεργασία θὰ ἀσχοληθοῦμε καὶ μὲ τὴν περιγραφὴ τῶν προσόντων τῶν συμβουλευομένων.

δ. Οἱ σύμβουλοι καὶ οἱ προϋποθέσεις τοὺς

Εὖθυς ἀμέσως θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ πρὸν ἀπ' ὅλα, ὅτι ὁ Γέροντας εἶναι κατεξοχὴν ὁ ἀνθρωπὸς ποὺ ζεῖ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικὴν ζωὴν ἐν Ἐκκλησίᾳ. «Ο πραγματικὸς σκοπὸς τῆς χριστιανικῆς ζωῆς μας εἶναι ἡ ἀπόκτηση τοῦ Ἀγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ» διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, καθὼς ἔλεγε ὁ χαριτωμένος ρῶσος ὄσιος Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ¹¹. Τὸ "Ἀγιο Πνεῦμα

11. Τὸ μήνυμα τοῦ ρώσου στάρετς ἀποκαλύπτεται στὴν διδασκαλίᾳ του πρὸς τὸ νεαρὸ εὐγενῆ Νικόλαο Μοτοβίλωφ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1831. Βλ. τὶς Διδαχὲς τοῦ ὄσιου στὸν πρῶτο τόμο τῆς Φιλοκαλίας τῶν Ρώσων Νηπτικῶν, Ἀθῆνα, ἔκδοση Πέτρου Ἀθ. Μπότση, Ἀθῆνα 1983. σ. 104.

Ἐπειδὴ βασικὴ προϋπόθεση συνιστᾶ ἡ βίωση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς παραπέμπουμε τὸν ἀναγνώστη σὲ τίτλους τῆς βιβλιογραφίας ποὺ ἡ γνώση τους εἶναι ἀπαραίτητη καὶ τυγ-

«...κι ὁ γέροντας νὰ διορθώνει τὰ λάθη τῆς ζωῆς μας, μὲ τὸ πινελάκι τῆς ἀγιογραφίας». Γέρων Ἀρσένιος δ ἔνδογλόπτης,

ΣΚΗΝΗ ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΗΣ 1979

"Ομορφα ποὺ κελαηδοῦν ἀπόψε τὰ πονλιά,
εὐγενικὰ ποὺ σμίγει δ Οὐδανὸς κι ἡ θάλασσα,
κι ὁ γέροντας νὰ διορθώνει τὰ λάθη τῆς ζωῆς μας,
μὲ τὸ πινελάκι τῆς ἀγιογραφίας.

Ἀπόψε γέροντα μαζὶ σον καὶ γιὰ πάντα:

Ἐῦλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς
καὶ τοῦ Υιοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος...

εῖναι ἐκεῖνο ποὺ τελικὰ φωτίζει καὶ ὁδηγεῖ στὴν ἀλήθεια, παρακαλεῖ καὶ παρηγορεῖ, χορηγεῖ ζωή, πράγματα γιὰ τὰ δόποια ἀπευθυνόμαστε σ' αὐτὸ δταν Τὸ ἐπικαλούμεθα στὴν ἀγιοπνευματικὴ προσευχὴ ὡς «βασιλέα οὐράνιο».

Αὐτὸς ποὺ ἀξιώνεται νὰ δράσει ὡς σύμβουλος καὶ γέροντας ἔχει ἀσκηθεῖ καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ ἀσκεῖται στὸν πνευματικὸ του ἀγώνα ὑπὸ τὴν καθοδήγηση δοκιμασμένου πνευματικὰ γέροντα. Μόνο ὑπὸ αὐτὴν ἄλλωστε τὴν προϋπόθεση μπορεῖ νὰ προχωρήσει κάποιος στὴν πνευματικὴ ζωή. Τοῦτο εἶναι στοιχειώδες γιὰ τὶς ἀνθρώπινες τέχνες καὶ ἐπιστῆμες. Ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν πνευματικὴ τέχνη ὅπως ὑποστηρίζει ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Κασσιανὸς (Δ' αἰώνας):

χάνουν πρό-χειροι πρὸς μελέτην. Μοναχοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ὁρθόδοξος Πνευματικός, μτφρ. Σάββα Αγουρίδη, Ἀθῆναι, Ἐκδ. Γρηγόρη, χ.χ., 128 σ.· Ι. Κορναράκη, Στοιχεῖα Νηπτικῆς Ψυχολογίας, Θεσσαλονίκη 1963, 64 σ.: Thomas Spidlik, La spiritualité de l'orient chrétien (Manuel systématique), OCA 206, Ρώμη 1978, 436 σ.: Κων/γου Καβαρού, Ὁδοὶ καὶ τρόποι πρὸς τὴν ἀγιότητα, Ἀθῆναι, Ἐκδ. «Ορθ. Τύπου», 1980, 55, σ.: Μιχαὴλ Καρδαμάκη (Πρωτοπρεσβυτέρου), Ὁρθόδοξη πνευματικότητα (ἡ αὐθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ήθους), Ἀθῆναι, Ἐκδ. «Ἀκρίτας», 1980, 382 σ.: John Meyendorff, Ὁ ἄγιος Γρηγόριος ο Παλαμᾶς καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Μυστικὴ Παράδοση, μτφρ. Λευτέρη Μάινα, Ἀθῆναι, Ἐκδ. «Ἀκρίτας», 1983, 224 σ. (ἡ πρωτότυπη γαλλικὴ ἔκδοση εἶναι τοῦ 1959).

«Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς, καὶ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τὰ παραδείγματα λαμβάνοντας παιδεύεσθαι. Εἴ γὰρ ταῦτα καὶ χερσὶ ψηλαφῶντες καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες καὶ ὡσὶν ἀκούοντες, ἀφ' ἑαυτῶν κατορθῶσαι ἀδυνατοῦμεν, δεόμεθα δὲ τοῦ καλῶς διδάσκοντος καὶ κανονίζοντος, πῶς οὐ μωρὸν τὴν πνευματικὴν τέχνην, τὴν πασῶν τεχνῶν δυσχερεστέραν, νομίζειν μὴ δεῖθαι διδασκάλον; «Ἡτις καὶ ἀόρατος καὶ κεκρυμμένη ὑπάρχει καὶ μόνη καθαρότητι καρδίας θεωρουμένη ἥστινος τέχνης ἡ ἀποτυχία οὐ πρόσκαιρον ζημίαν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀπώλειαν τίκτει καὶ θάνατον αἰώνιον» (ἄγιον Κασσιανοῦ, Λόγος πρὸς Λεόντιον Ἡγούμενον, «Φιλοκαλία», τόμος Α', 1974, σ. 90).

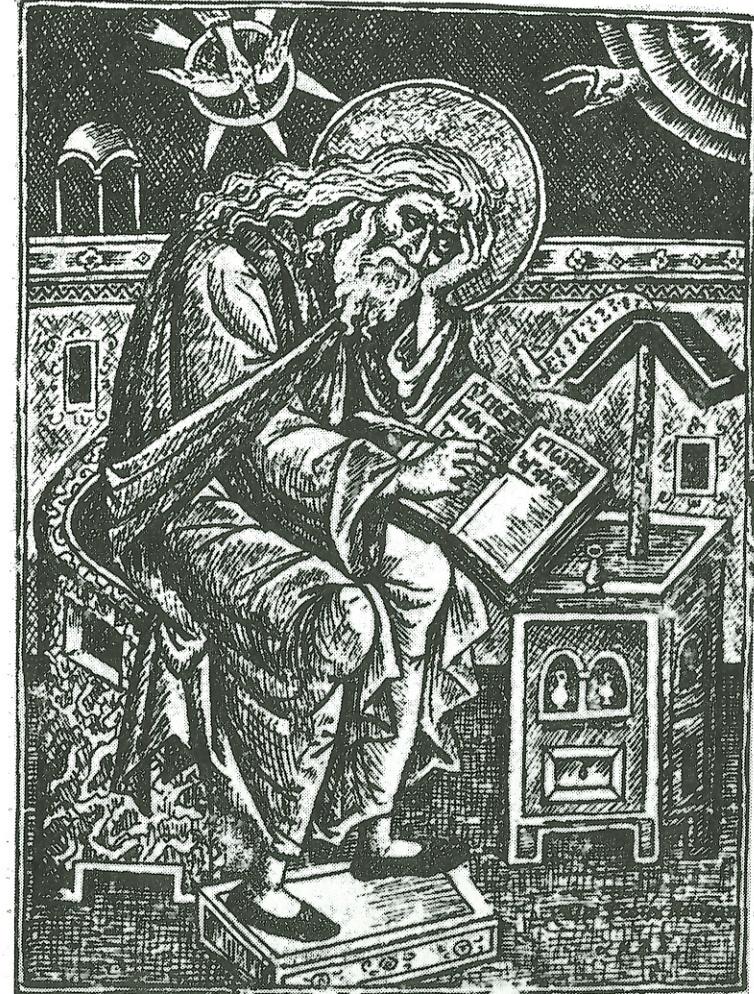
Ο διδάσκαλος αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι δόκιμος καὶ νὰ ἔχει δίδιος δοκιμάσει «δι' ἔργου» αὐτὰ τὰ πράγματα στὴν ἴδια του τὴν ζωή. Ο δσιος Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος μέγας ἀσκητὴς καὶ πνευματικὸς συγγραφεὺς τοῦ Ζ' αἰώνα ἐφιστᾶ τὴν προσοχή μας πάνω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο :

«Μὴ ξητήσῃς ποτὲ συμβουλὴν παρὰ τινος, δόστις δὲν εἶναι δμοιός σοι κατὰ τὴν διαγωγήν, καν λίαν σοφὸς ἢ· καλύτερον δὲ εἶναι νὰ συμβουλεύησαι ἔνα ἀμαθῆ, δόστις ἐδοκίμασεν τὰ πράγματα δι' ἔργου, παρὰ ἔνα σοφὸν καὶ λόγιον, δόποιος διμιλεῖ ἀπὸ μάθησιν καὶ ἐξέτασιν, χωρὶς νὰ δοκιμάσῃ τὰ πράγματα.

*Kai tì πρᾶγμα εἶναι ἡ δοκιμή; δοκιμὴ εἶ-
ναι, ὅχι τὸ νὰ ἔξετάσῃ τις καὶ νὰ παρατηρήσῃ
τινὰ πράγματα, χωρὶς νὰ λάβῃ γνῶσιν αὐτῶν
δι’ ἔργουν, ἀλλὰ τὸ νὰ αἰσθανθῇ τις διὰ τῆς δο-
κιμῆς τὴν ὠφέλειαν ἢ τὴν βλάβην αὐτῶν ἐμ-
πράκτως διὰ τῆς πολυκαιρίας· ἐπειδὴ πολλά-
κις φαίνεται πρᾶγμα τι, τὸ δόποῖον ἐμπεριέχει
βλάβην, ἀλλ’ ἐντὸς αὐτοῦ κρύπτεται μεγάλη
ὠφέλεια, οὕτω νόησον καὶ τὸ ἐναντίον τούτου,
ἥγοντα πολλάκις φαίνεται πρᾶγμα τι, ἔχον ὠφέ-
λειαν, ἐνῷ αὐτὸν ἐμπεριέχει βλάβην μεγίστην·
διὰ τοῦτο πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς τὰ φαινόμενα
ἐπικερδῆ πράγματα εὐδίσκουνται ζημίαν.*

*Ἐκεῖνον λοιπὸν μεταχειρίζοντας σύμβουλον, δσ-
τις ἐδοκίμασε διὰ τῆς ὑπομονῆς τὰ πράγματα
μετὰ διακρίσεως· ἐπειδὴ ἐκαστος δὲν εἶναι
ἴκανος νὰ συμβουλεύῃ, παρὰ μόνον δστις ἐκν-
βέροντσε τὴν ἴδιαν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καλῶς, καὶ
δὲν φοβεῖται κατηγορίας καὶ συκοφαντίας»
(Αββᾶς Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, «Ἀσκητικοὶ Λό-
γοι», Αθῆναι, Ἐκδ. «Ἀστέρος», 1961, Λό-
γος ΜΣΤ' σ. 168-169).*

Σὲ ἔναν τέτοιο, λοιπόν, γέροντα δ «μαθητευό-
μενος» σύμβουλος ἐμπιστεύεται τὸν ἑαυτό του, ἔξα-
γορεύει τοὺς λογισμοὺς του, μαθαίνει ἀπὸ αὐτὸν πῶς
νὰ φυλάξει τὸν νοῦ του («τήρησις νοὸς») καὶ νὰ καθαί-
ρει τὰ πάθη. Μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο φθάνει σὲ μεγαλύτερη
αὐτογνωσία καὶ μετάνοια. Μὲ διάκριση ἀσκεῖται στὴν
ἀπόκτηση τῶν ἀρετῶν καὶ στὴν προσευχή. Μ’ αὐτὸν

*Αββᾶς Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος. Οἱ «λόγοι» τον συνιστοῦν θεμέλιο
λίθο συμβούλευτικῆς ποιμαντικῆς. Χείρ Φ. Κόντογλου.*

τὸν τρόπο γίνεται ἔμπειρος στὴν πρακτικὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ ὀδηγήσει καὶ ἄλλους σ' αὐτὴν¹². Ἐλλοιῶς, τὸ πράγμα γίνεται ἐπικίνδυνο σύμφωνα καὶ μὲ τὴν μαρτυρία τῆς Ἀμμᾶς Συγκλητικῆς: «ἐπικίνδυνον τὸν μὴ διὰ πρακτικοῦ βίου ἀναχθέντα, διδάσκειν» (λόγος ιβ', «Γεροντικόν», σ. 124). Τὸ πόσο ἐπικίνδυνο εἶναι νὰ ἐμπιστεύεται κάποιος τὸν ἑαυτό του σὲ ἀπειρο γέροντα, φανερώνεται κι ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἀββᾶ Ἀπολλὼ ποὺ διηγεῖται δ ἄγιος Ἰωάννης Κασσιανὸς δ Ρωμαῖος στὸν Λόγο του περὶ διακρίσεως (βλ. «Φιλοκαλία», τόμο Α', σ. 90-92)¹³.

Τελικά, στόχος τῆς ὁρθόδοξης συμβουλευτικῆς

12. Καθὼς εἶναι εὐνόητο, στὸ κείμενο δόθηκε τελείως διαγραμματικὰ ἡ πορεία τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Γιὰ περισσότερα βλ. τὴν παρατεθεῖσα βιβλιογραφία στὴν προηγούμενη ὑποσημείωση ἀρ. 11. Βλ. ἐπίσης τὸ διαφωτιστικότατο ἄρθρο τοῦ Μοναχοῦ Ἡσαΐα Σιμωνοπετρίτη, 'Ο ἄγιος Συμεὼν δ Νέος Θεολόγος ὡς πνευματικὸς ὀδηγός, στὸ ὅποιο ἐπισημαίνεται ἡ προηγούμενη μαθητεία τοῦ 'Ἄγιου ὡς «πνευματικοῦ ὀδηγουμένου» (περ. «Σύναξη» ἀρ. 10, "Ανοιξη, 1984, σ. 37-42· τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ τεῦχος εἶναι, στὸ μεγαλύτερο μέρος του, ἀφιέρωμα στὸν Συμεών.

13. Ἀνάλυση καὶ σχόλια τοῦ «ἐπεισοδίου» βλ. στὸ βιβλίο τοῦ Καθηγητοῦ Ἰ. Κορναράκη, Φιλοκαλία καὶ θέματα ἐρημικῆς ἐσωτερικότητος, Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», 1975, σ. 59-69 καὶ στὸ ἄρθρο τοῦ Ε. Βίττη, 'Απὸ τὴν ὁρθόδοξη πνευματικότητα, περιοδικὸ «Γρηγόριος δ Παλαμᾶς» 61, 1978, σ. 81-91. Ἀνάλογο περιστατικὸ ἀναφέρεται καὶ στὸν βίο τοῦ Ἀββᾶ Ποιμένος (Λόγος ε', Γεροντικόν, σ. 85).

ποιμαντικῆς φαίνεται νὰ εἶναι νὰ ὀδηγήσει τὸν ἀνθρώπο στὴν ὁρθόδοξη πνευματικὴ ζωή. Σύμφωνα μάλιστα μὲ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω ἡ διαδικασία στὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσει τὸ ἔξῆς σχῆμα: ὑπὸ δόκιμο καὶ ἔμπειρο σύμβουλο, καθοδήγηση στὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἀσκηση στὴν πνευματικὴ ζωή. Περιττεύει νὰ τονιστεῖ ἡ ἀμοιβαίστητα καὶ ἡ οὐσιαστικὴ σχέση μεταξὺ καθοδηγήσεως, ἔμπειρίας καὶ αὐτογνωσίας¹⁴.

Ἐδῶ ὅμως θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε τὸ ἔξῆς: ἀν τελικὰ κάποιος ἀσκούμενος καὶ βιώνοντας αὐτὴ τὴν πνευματικὴ ζωὴ ἀξιώνεται ν' ἀναδειχθεῖ σὲ πνευματικὸ σύμβουλο, αὐτὸ γίνεται ὅχι γιατὶ ὁ ἵδιος ἐπιδιώκει νὰ γίνει πνευματικὸς σύμβουλος, ἀλλὰ γιατὶ οἱ ἄλλοι διακρίνουν σ' αὐτόν, τὸ πρόσωπο ἐκεῖνο ποὺ θὰ τοὺς συμβουλεύσει καὶ θὰ τοὺς καθοδηγήσει. Τὰ βήματά τους δὲν ὀδηγοῦνται τυχαῖα σ' αὐτόν, ἀλλὰ καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὸ "Άγιο Πνεῦμα, ἀφοῦ ἔχουν προσευχηθεῖ νὰ τοὺς ὑποδειχθεῖ ἔνας σύμβουλος γιὰ τὴ ζωὴ τους (βλ. τὴν ἐπομένη παράγραφο).

Σ' αὐτὸν τὸν σύμβουλο διακρίνουν τότε: ταπείνωση καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, ἀπάθεια καὶ διάκριση,

14. Βλ. πολυγραφημένες σημειώσεις μου Π αρ α δ ὁ σ ε ω ν π ο ι μ α ν τ ι κ ḥ η σ . Ψ υ χ ο λ ο γ ί α σ , σ. 5 καὶ ἄρθρο μου, Πανεπιστήμιο καὶ ζωὴ (ἀσκηση αὐτογνωσίας), στὸν «Ἐφημέριο» τῆς 1ης Οκτωβρίου 1983, σ. 240-242. Τὸ ἵδιο ἄρθρο βλ. καὶ σὲ ἀνάτυπο ποὺ φέρει τὸν τίτλο, Σ τι γ μι ὁ τυ π α καὶ π ε ρ i π λ α ν ἡ σ ε i c s σὲ δρόμους π ο i μ α n t i κ ḥ η s διακονίας, 'Αθήνα 1983, σ. 41-49.

περιεκτικές ἀρετές καὶ χαρίσματα πνευματικά τέτοια που συνιστοῦν θεμελιώδη προσόντα γιὰ νὰ ἀσκήσει ὁ ἴδιος τὸ ἔργο τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεως καὶ πατρότητος¹⁵. Αὐτός, ἀφοῦ ἀποδεχθεῖ τὸ λειτούργημα ὅφείλει νὰ διδάσκει μὲ λόγο καὶ μὲ συμβουλή, νὰ προσεύχεται γι’ αὐτούς, νὰ ἔχει συναίσθηση τῆς εὐθύνης γιὰ τὴ σωτηρία τους, νὰ τοὺς ἀγαπᾶ ἐπιδεικνύοντας, ὅταν καὶ ἐφόσον χρειάζεται, τὴν ἀνάλογη αὐστηρότητα¹⁶.

4. Οἱ συμβουλευόμενοι καὶ οἱ προϋποθέσεις τους

Τὸ ἄλλο σκέλος που προσδιορίζει τὴν ἀσκηση τῆς συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς εἶναι ὁ συμβουλευόμενος. Καὶ αὐτὸς ἔχει ὀρισμένες ὑποχρεώσεις καὶ δεσμεύεται νὰ ἀκολουθήσει ἀνάλογη μὲ τὸν σύμβουλο συμπεριφορά.

Πρῶτα πρῶτα ὅφείλει νὰ ἀναζητήσει καὶ νὰ ἔκλεξει τὸν κατάλληλο σύμβουλο καὶ ὀδηγό, ἐπικαλούμενος καὶ παρακαλώντας τὸν Θεὸν μὲ τὴν προσευχὴν νὰ τοῦ ὑποδείξει ἔναν τέτοιο σύμβουλο. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ προσευχὴ, που ὁ ἄγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεο-

15. Γι’ αὐτὰ τὰ προσόντα βλ. ἐκτενέστερα Βεν. Χριστοφορίδου, ‘Η πνευματικὴ πατρότης, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 70-89. Ἐπίσης I. Hausherr, Direction spirituelle, Ρόμη 1955, σ. 56-105.

16. Γιὰ τὴ στάση τοῦ πνευματικοῦ πατρός, βλ. Χριστοφορίδου 1977, σ. 91-113, καθὼς καὶ Hausherr 1955, σ. 124-151.

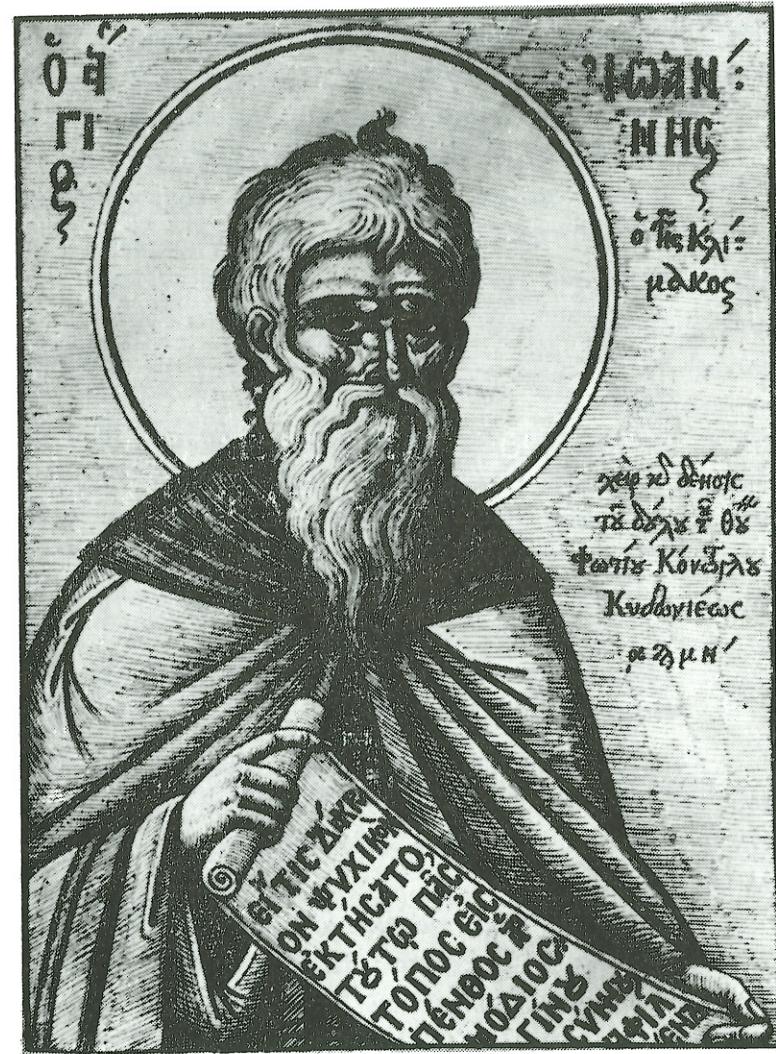

‘Ο Ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος. Διὰ χειρὸς Δημητρίου Ἀντωνοπούλου. Παρεκκλήσιον Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

λόγος ὑποδεικνύει σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση. ‘Ο ἴδιος, εὐαίσθητος στὴν ἀναγκαιότητα τῆς καθοδηγήσεως, εἶχε ἄλλωστε προσευχηθεῖ μὲ τὰ ἴδια λόγια ποὺ παραθέτουμε εὐθὺς ἀμέσως.

«Κύριε, δι μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτὸν (*Ιεζεκιὴλ λγ' 11*), δι κατελθὼν διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα τοὺς κειμένους καὶ τεθανατωμένους ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἔξαναστήσῃς καὶ σὲ κατιδεῖν αὐτοὺς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατόν, καταξιώσῃς, πέμψον μοὶ ἀνθρώπον γινώσκοντά σε, ἵνα, ὡς σοὶ δούλεύσας αὐτῷ καὶ πάσῃ δυνάμει μου ὑποταγεῖς καὶ τὸ σὸν ἐν τῷ ἐκείνου θελήματι ποιήσας θέλημα, εὐαρεστήσω σοι τῷ μόνῳ Θεῷ καὶ καταξιωθῶ σου κάγω τῆς βασιλείας σου, δι ἀμαρτωλός» (*Ἡθικοὶ λόγοι* 7, *Sources Chrétiennes* ἀρ. 129, σ. 186, 188).

‘Η ἀναζήτηση καὶ ἡ ἐκλογὴ πρέπει νὰ γίνει πολὺ προσεκτικά, μὲ ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονή. Παραθέτουμε δύο ἀπὸ τὰ πολλὰ κείμενα ποὺ ὑπάρχουν γιὰ νὰ μαρτυρήσουν τὴ σοβαρότητα ἐνὸς τέτοιου ἐγχειρήματος. ‘Η ὑπευθυνότητα μιᾶς τέτοιας ἐκλογῆς βαραίνει ἐξίσου τόσο τὸν λαϊκὸ δσο καὶ τὸν μοναχό. Τὸ πρῶτο κείμενο ἀνήκει στὸν ἄγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος. ‘Ο Ἱερὸς συγγραφεὺς ἀπευθυνόμενος σὲ ὑποψήφιο μοναχό, τοῦ ὑποδεικνύει τὴν ἔκταση τῆς διερευνήσεως ποὺ πρέπει νὰ ἐπιτελέσει πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ ἐπιλογή.

«Φώτισον ἡμᾶς, | πότισον ἡμᾶς,
οδήγησον ἡμᾶς, | χειραγώγησον ἡμᾶς».
‘Ο “Ἄγιος Ἰωάννης τῆς «Κλίμακος» (Λόγος Α', PG 88, 1160 B).
Χείρ Φ. Κόντογλου (Μελάνι σὲ χαρτί, 1948). Ἀνήκει στὴ
Δέσποινα Κόντογλου - Μαρτίνου.

”Ας τὸν παρακολουθήσουμε, στὰ ἐπιχειρήματά του.

«Οταν πρόκειται νὰ κλίνωμε τὸν αὐχένα μας στὸν Κύριον, καὶ νὰ ἐμπιστευθοῦμε τὸν ἑαυτό μας σὲ ἄλλον, μὲ λογισμὸ ταπεινοφροσύνης καὶ μὲ κύριο σκοπὸ νὰ ἔξασφαλίσωμε τὴν σωτηρία μας, ποὺν ἀπὸ τὴν εἰσοδό μας στὴν ζωὴ τῆς ὑπακοῆς, ἀν τυχὸν διαθέτωμε κάποια πονηρία καὶ σύνεσι, ἃς ἔξετάσωμε ἐρευνητικὰ καὶ — ἃς τὸ εἰπῶ ἔτσι — ἃς δοκιμάσωμε τὸν κυβερνήτη. Γιὰ νὰ μὴ πέσωμε σὲ ναύτη, ἀντὶ σὲ κυβερνήτη, σὲ ἀσθενῆ ἀντὶ σὲ ἰατρό, σὲ ἐμπαθῆ ἀντὶ σὲ ἀπαθῆ, σὲ πέλαγος ἀντὶ σὲ λιμάνι, καὶ ἔτσι προξενήσωμε στὸν ἑαυτό μας βέβαιο ναυάγιο»

(Λόγος Δ', Περὶ ὑπακοῆς, παράγραφος ζ', σὲ μετάφραση Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἐκδ. Ι.Μ. Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 1978, σ. 67 · ἐπίσης PG 88, 660 CD).

Τὸ δεύτερο κείμενο προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ Ὁμηρένη. Καὶ αὐτὸς ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴ τοῦ προσώπου, στὸ ὅποιο θὰ ἐμπιστευθοῦμε τὸν ἑαυτό μας.

«Ἐσο δμως προσεκτικὸς ἐν τῇ ἐκλογῇ ἐκείνου, εἰς ὅν πρεπόντως θὰ ἔξαγορευθῆς τὸ ἀμάρτημά σου. Δοκίμασον ἐν πρώτοις τὸν ἰατρόν, εἰς τὸν ὅποιον θ' ἀποκαλύψῃς τὴν αἰτίαν τῆς στενοχωρίας σου. Φρόντισον νὰ εἶνε τοιοῦτος, ὥστε νὰ γινώσκῃ πῶς ν' ἀσθενῆ μετὰ τῶν ἀσθενῶν, πῶς νὰ κλαίῃ μετὰ τῶν κλαίοντων,

πῶς βαθεῖαν νὰ ἔχῃ πεῖραν εἰς τὸ συμπάσχειν καὶ συμπονεῖν · τοιοῦτος τέλος νὰ εἶνε, ὥστε, ἐὰν σοι εἴπε τι, δι' οὗ ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ἰατρὸν δύντως ἵκανὸν καὶ φιλάνθρωπον, σὺ νὰ δύνασαι νὰ θέσῃς εἰς πρᾶξιν τὴν συμβουλήν του» (‘Ωριγένους, ‘Ομιλία β' εἰς λέξην Ψαλμὸν (λατινικά), παράγραφος 6, PG 12, 1368 B) ¹⁷.

Ο συμβουλευόμενος, μετὰ τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ συμβούλου του, δοφέλει μὲ κάθε εἰλικρίνεια νὰ ἐκθέτει σ' αὐτὸν ὅτι ἀφορᾶ στὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ του κατάσταση, νὰ τὸν ὑπακούει εἰς ὅσα τοῦ ὑποδεικνύει, νὰ τοῦ ἔχει ἐμπιστοσύνη, νὰ τὸν ἀγαπᾶ καὶ νὰ τὸν τιμᾶ ¹⁸. Ενεργώντας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ ἀκολουθώντας αὐτὸν τὸν δρόμο, ποιὸς ξέρει, ὃν πέρα ἵσως ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του τελείωση δὲν ἀναδειχθεῖ καὶ αὐτός, ἐν καιρῷ, σύμβουλος ἵκανὸς νὰ ποιημάνει, νὰ διαφωτίσει καὶ νὰ «παρακαλέσει» τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ.

5. Ἀνάδειξη καὶ ἐκπαίδευση συμβούλων

Οπωσδήποτε, μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ εὔχὴ καὶ προσδοκία τίθεται μὲ δξὺ τρόπο τὸ ζήτημα τῆς ἐκ-

17. Βλ. Κ. Καλλινίκου, ‘Ο χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, ’Αθῆναι 1958, σ. 443-444.

18. Βλ. Χριστοφορίδου 1977, σ. 115-142 καὶ Hausherr 1955, σ. 178-211.

παιδεύσεως τῶν ποιμαντικῶν συμβούλων στὴ σημερινὴ Ἐκκλησίᾳ, ζήτημα ποὺ εἶναι ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τῆς καταρτίσεως τῶν ἔξομολόγων. "Αν, μάλιστα, σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ ἔλλαμψη ὅφειλονται στὴν ἐνέργεια τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἢν δὲν πρέπει ἀπὸ προσωπικὴ πρωτοβουλία ὁ ὑποψήφιος σύμβουλος νὰ ἐπιδιώκει τὴν ἄσκηση συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς, τότε πῶς θὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀνανέωση τῶν συμβούλων καὶ ἡ μ' αὐτοὺς συνδέμενη διακονία κι ἔξυπηρέτηση τῶν ἔχοντων ἀνάγκη συμβουλῆς καὶ λόγου παρακλήσεως; Μὲ ἄλλα λόγια, ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ θέση καὶ ἡ σημασία τῆς ποιμαντικῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν συμβουλευτικὴ ποιμαντική;

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πιστεύω, πῶς ἡ λειτουργοῦσα ἀνέκαθεν ἐκκλησιολογικὰ ἀνάδειξη τῶν ποιμένων καὶ τῶν συμβούλων, θὰ βρεῖ τρόπο συνεχίσεως αὐτῆς τῆς παραδόσεως. "Οσο ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ μέλη της, οἱ ἔχοντες τὴν εὐθύνη ἐπίσκοποι καὶ λοιποὶ ποιμένες, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί, ζοῦν ἐν Ἐκκλησίᾳ τὴν ζωὴν τοῦ Πνεύματος καὶ προσβλέπουν ὡς εἰς μοναδικὸ Ποιμένα πρὸς τὸν Χριστό, τόσο θὰ γίνονται πιὸ εὐαίσθητοι εἰς τὰ σημεῖα ὅστε νὰ ἐπισημάνουν τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, ποὺ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναλάβουν ἔνα τέτοιο ἔργο παρακλήσεως καὶ οἰκοδομῆς. Αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους θὰ μπορέσουν θέτοντάς τους κατὰ μέρος, νὰ τοὺς καταρτίσουν στὴ συνέχεια σύμφωνα μὲ τὶς παραδεδομένες μορφὲς ἐκπαιδεύσεως γιὰ ἔνα τέτοιο ἔργο.

Ἐκτὸς ἐνδεχομένως ἀπὸ τὸν διάλογο, ποὺ θὰ

ζῆται χρήσιμο ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ πιὸ ἰδιαίτερα ἡ Ποιμαντικὴ ἡ Πρακτικὴ Θεολογία νὰ ἀναπτύξει μὲ ὅσους χρησιμοποιοῦν σύγχρονες μορφὲς καταρτίσεως τῶν συμβούλων¹⁹, εἶναι ἐπίσης ὑποχρεωμένη νὰ ἀναζητήσει πρὸ ὅλα, σύντονα καὶ σὲ εὐρὺ φάσμα, αὐτὲς τὶς παραδοσιακὲς μορφὲς ἐκπαιδεύσεως καὶ διαποιμάνσεως ποὺ ἔξεπαίδευσαν καὶ ἐποίμαναν ἐπιτυχῶς καὶ ὀδήγησαν στὴ σωτηρία πλήθη πιστῶν²⁰. Τὸ ἔγχειρημα δὲν εἶναι εὔκολο.

19. Βλ. πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα τὰ ἄρθρα μου : Ποιμαντικὴ θεολογικὴ ἐκπαιδεύση καὶ ἡ συμβούλη τῆς Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας, 'Αθῆναι 1980 καὶ Θρησκευτικὲς ἀξίες καὶ ἐμπειρίες στὴν ποιμαντικὴ πράξη καὶ συμβουλευτική, 'Αθῆναι 1982. 'Ακόμα βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ π. Φιλοθέου Φάρου, Ποιμαντικὴ Διαφώτισις, 'Αθῆναι 1969.

20. Βλ. Σταυροπούλου 1980, σ. 15 ὑποσημειώσεις 10 καὶ 11, καθὼς καὶ συνέντευξη τοῦ π. Φιλοθέου Φάρου στὴν ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», ἀρ. 89 τῆς 16 Ιουνίου 1980. Βλ. ἐπίσης τὴν εἰσήγησή μου 'Η Ποιμαντικὴ Ψυχολογία ὡς Ψυχολογία τοῦ ἀνισταμένου ἀνθρώπου, στὰ Πρακτικὰ τοῦ Α' Συμποσίου Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας καὶ Ἐξομολογητικῆς (σὲ ἐπιμέλεια 'Ι. Κορναράκη-Α.Μ. Σταυροπούλου), Θεσσαλονίκη, 'Εκδ. Αφῶν Κυριακίδη, 1982, σ. 83-94. Χαρακτηριστικὲς συμβουλευτικὲς ποιμαντικὲς στάσεις διαποιμάνσεως ὅπως εἶναι τὸ χιοῦμορ, ἡ ψυχοαιμία, τὸ τάκτ, ἡ φαντασία, ἡ φιλοξενία, ἡ ἀγάπη, βλ. στὰ Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις..., 'Αθῆνα 1983, σ. 67-84 καθὼς καὶ στὸν «Ἐφημέριο», στὶς στήλες ποὺ ἐπιμελοῦμαι, τὰ τεύχη τῶν μηνῶν Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου, 'Οκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου 1984, σ. 184-185, 200-202, 232-234, 248-249, 264-265.

6. Μιὰ μιὰ σύγχρονη «πνευματικὴ γεωγραφία»

Πέραν ὅμως ἀπ' αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀναζήτηση τρόπων καὶ μεθόδων καταρτίσεως τῶν ποιμαντικῶν συμβούλων, ἡ Θεολογικὴ ἐπιστήμη διείλει νὰ ἀναζητήσει τὴ σημερινὴ πρακτικὴ αὐτῆς τῆς μακρόχρονης συμβουλευτικῆς παραδόσεως καὶ νὰ σχεδιάσει ἔνα χάρτη σύγχρονης πνευματικῆς γεωγραφίας, στὸν δποῦ θὰ ἐπισημανθοῦν οἱ τόποι καὶ τὰ πρόσωπα. Σ' αὐτὸν θὰ πρέπει νὰ σημειωθοῦν καὶ οἱ διαχρονικὲς διασυνδέσεις τους γιὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ πνευματικοῦ γενεαλογικοῦ τους δένδρου²¹.

Δὲν θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἐνδώσουμε στὸν πειρασμὸν μιᾶς γρήγορης συστηματικῆς ἀποτυπώσεως τῆς «ἀνθρωπογεωγραφίας» αὐτοῦ τοῦ τύπου. Θὰ χρειασθεῖ καὶ χρόνος καὶ ὑπομονὴ καὶ μέθοδος μαζὶ μὲ πνεῦμα μαθητείας καὶ ἀσκήσεως γιὰ νὰ πλησιάσουμε ἀπὸ κον-

21. Αὐτὴ τὴ σκέψη γιὰ μιὰ «πνευματικὴ γεωγραφία» τὴν συνειδητοποιήσαμε διαβάζοντας τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ δοκιμίου τοῦ Κωστῆ Μπαστιᾶ, Παπαδιαμάντης, Αθῆναι 1974, σ. 5-33, ποὺ ἐπιγράφεται «Σχεδίασμα πνευματικῆς γεωγραφίας». Τις γενικὲς ἀρχὲς καθὼς καὶ λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς ἔρευνας, ποὺ συνεχίζεται μὲ χρηματικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸν ἐρευνητικὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν στὰ πλαίσια τοῦ Τομέα Χριστιανικῆς Λατρείας, Αγωγῆς καὶ Διαποιμάνσεως τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς, βλ. στὸν «Ἐφημέριο» τῆς 1 Μαρτίου 1985, σ. 56-58. Πρβλ. καὶ τὰ τεύχη τῆς 1 καὶ 15 Φεβρουαρίου, σ. 25-26, 40-42. Τὸ σχετικὸ ἐρωτηματολόγιο δημοσιεύεται στὸ τεῦχος τῆς 1/15 Σεπτεμβρίου, σ. 232-234. Ως ἔνθετο ἔχει ἐνταχθεῖ στὸν ἀνὰ χεῖρας τόμο.

τὰ τοὺς ἄξιους ὁδηγοὺς καὶ συμβούλους καὶ νὰ δοῦμε τὸ πῶς ἐνεργοῦν καὶ ποιμαίνουν καὶ νὰ διαπιστώσουμε τὶς ρίζες τους. Σημειώνουμε, δτι θὰ πρέπει νὰ συμπεριληφθοῦν πνευματικοὶ πατέρες καὶ σύμβουλοι τοῦ πρόσφατου παρελθόντος ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἀκόμα ζοῦν καὶ δροῦν σήμερα.

Αν θέλαμε, συνοψίζοντας αὐτὰ ποὺ μέχρι στιγμῆς εἰπώθηκαν, νὰ τὰ διατυπώναμε ὑπὸ μορφὴ ἐρωτήματος, θὰ ρωτούσαμε δικαιολογημένα: «ποὺ δροῦν οἱ σύγχρονοι γέροντες καὶ μὲ ποιὸ τρόπο συμβουλεύουν καὶ καθοδηγοῦν τὰ πνευματικά τους τέκνα;» Σ' αὐτὸν τὸ ἐρώτημα διείλουμε νὰ ἐπιδιώξουμε νὰ λάβουμε συγκεκριμένες ἀπαντήσεις. Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς δυνατό, στὰ πλαίσια τῆς παρούσης ἐργασίας νὰ δώσουμε ἔστω καὶ ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς σημερινῆς πραγματικότητος, πολὺ περισσότερο νὰ διαγράψουμε μὲ λεπτομέρειες τρόπους μὲ τοὺς δποῖους ἀσκεῖται ἡ συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ παρουσιάζοντας ἀντιπροσωπευτικούς ἀνθρώπους καὶ τὶς μεθόδους τους.

Ἐκεῖνο, βέβαια, τὸ δποῖον ἐπιχειρεῖται, ἐδῶ, στὴ συνέχεια, δηλαδὴ τῆς μελέτης μας, εἶναι νὰ δοθεῖ ἔνα σχεδίασμα μιᾶς παραδοσιακῆς, σύγχρονης ὅμως στὴν ἀσκησή της, συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς μεθοδολογίας. Τὸ σχεδίασμα αὐτὸν συνιστᾶ μιὰ πρώτη ἀποτύπωση ἐρευνητικῆς προσεγγίσεως τοῦ θέματος καὶ ἀφορᾶ στὶς ἀρχὲς καὶ στὸν τρόπο ποὺ ἀσκεῖται σήμερα στὴν Ὁρθόδοξη Ελλάδα ἡ συμβουλευτικὴ ἐκ μέρους τῶν συγχρόνων μας γερόντων. Οπωσδήποτε, τοῦτο δὲν σημαίνει πάλι, δτι οἱ μέθοδοι ποὺ θὰ ἀναφερθοῦν ἀπαντῶνται ὅλες καὶ σὲ ὅλους.

B'

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

1. Ὁρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ ὡς προϋπόθεση
τῆς συμβουλευτικῆς

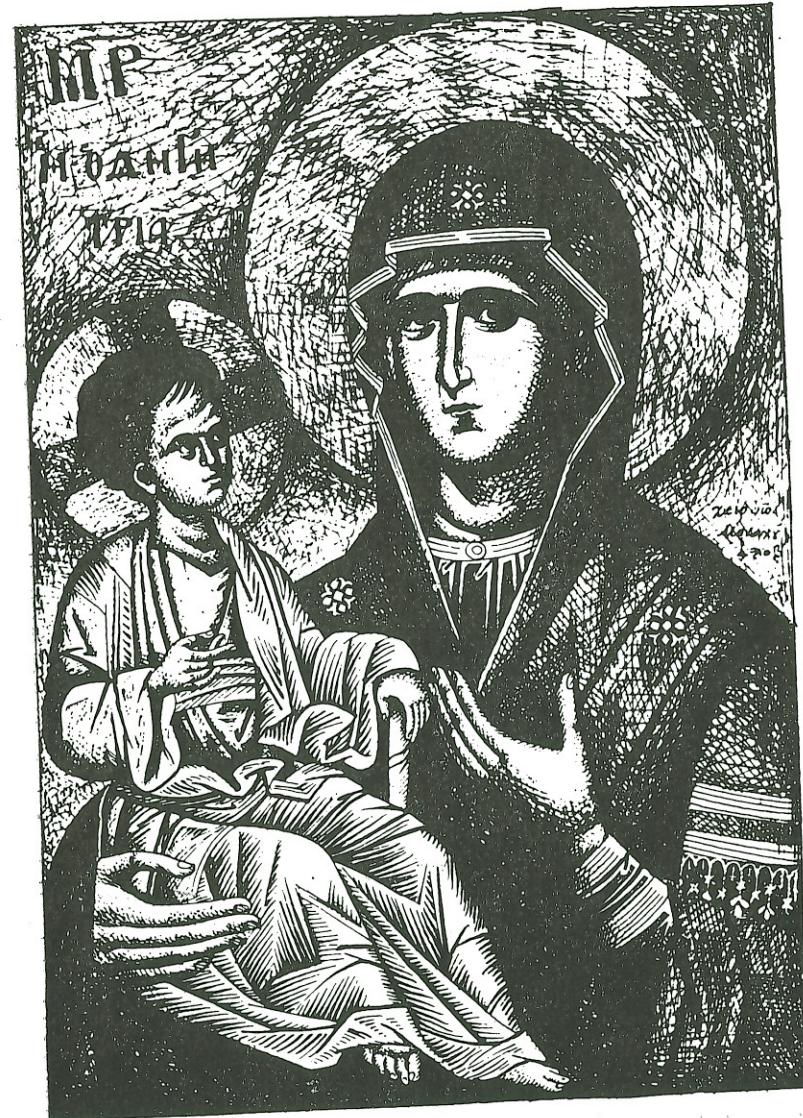
Θεμελιώδης προϋπόθεση — ἡ μήπως εἶναι καὶ στόχος; — τῆς μεθόδου τῶν περισσοτέρων συμβούλων εἶναι ἡ προσπάθεια ἐντάξεως ἔκείνων ποὺ ἔρχονται νὰ τοὺς συμβουλευθοῦν σ' ἓνα δρόμο ὥρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι οἱ συμβουλευόμενοι πρέπει πρῶτα νὰ ζήσουν δρόθόδοξα πνευματικὰ γιὰ νὰ τύχουν τῆς καλῆς συμβουλίας. Μὲ αὐτὸ ποὺ ἀναφέραμε ὑποδεικνύεται ἀπλὰ ἡ μέριμνα τῶν γερόντων γιὰ τὴν ὥρθη προτεραιότητα. Τὸ νὰ ζήσουν, δηλαδή, οἱ συμβουλευόμενοι σ' ἓνα κλῖμα τέτοιο, στὸ ὅποιο προσφερόμενη ἡ συμβουλὴ τοῦ γέροντα νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ εἰσακουσθεῖ καὶ νὰ κάμει ὑπακοὴ ὁ συμβουλευόμενος. Στὸ κλῖμα αὐτό, ὁ συμβουλευόμενος προετοιμάζεται νὰ δεχθεῖ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐκλάβει

τὸν «λόγο» τοῦ συμβούλου γέροντα ὡς λόγο τοῦ Θεοῦ²².

Σ' ἔνα τέτοιο κλῖμα ὁ ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται ἐγκατελειμμένος στὶς δικές του δυνάμεις μόνο, ἀλλὰ χειραγωγημένος ἀπὸ τὸν γέροντα καὶ πνευματικό του πατέρα μὲ λόγο καὶ ἕργα εἰσέρχεται στὴν Ἐκκλησία καὶ διὰ τῶν προσευχῶν τοῦ γέροντα ἀνατίθενται οἱ ἀνάγκες του στοὺς ἀγίους, στὴν Παναγία, στοὺς ἀγίους ἀγγέλους καὶ δι' αὐτῶν καὶ τοῦ Παρακλήτου στὸν Κύριο Χριστὸ καὶ Θεὸ Πατέρα. Ἔτσι συμπληρώνεται ὁ κύκλος τῶν συμπροσευχομένων «μεσαζόντων». Ὁ κύκλος αὐτὸς χαράσσεται παραστατικὰ καὶ περιγράφεται στὸ Μεγαλυνάριο τοῦ Μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος ὡς ἔξῆς :

Πᾶσαι τῶν Ἀγγέλων αἱ στρατιαι,
Πρόδρομε Κυρίου,
Ἀποστόλων ἡ δωδεκάς,
οἱ Ἅγιοι Πάντες
μετὰ τῆς Θεοτόκου,
ποιήσατε πρεσβείαν
εἰς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς.

22. Πραγματικά, «μετὰ Θεόν», ὁ πιστὸς εἴτε μοναχὸς-ὑποτακτικὸς εἶναι, εἴτε λαϊκός, ἄνθρωπος, δηλαδή, ποὺ ζεῖ μέσα στὸν κόσμο, δφείλει νὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸν γέροντα του καὶ σύμβουλο. Ὁ «λόγος» του ἔχει μεγάλη βαρύτητα καὶ εἶναι ὅργανο πνευματικῆς θεραπείας. Βλ. ὥραιότατη ἀνάλυση γιὰ τὸν «λόγο» τῶν πατέρων τῆς ἑρήμου στὸ διμώνυμο ἄρθρο τοῦ Ἀρχιμ. π. Εὔσεβίου Βίττη, σὲ ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικό «Θεολογία», Αθῆνα 1972, 30 σ. καθὼς καὶ ἀπόδοση σχετικῶν σκέψεων τοῦ ἴ. Χρυσοστόμου (Migne PG 48, 665) ἀπὸ τὸν Ε.Δ.Θ. (εοδώ-

«...καὶ πρὸς σωτηρίαν καθοδηγοῦσα με».
Παναγία ἡ Ὀδηγήτρια. Μοναχοῦ Ιωάννου Βοάνου.

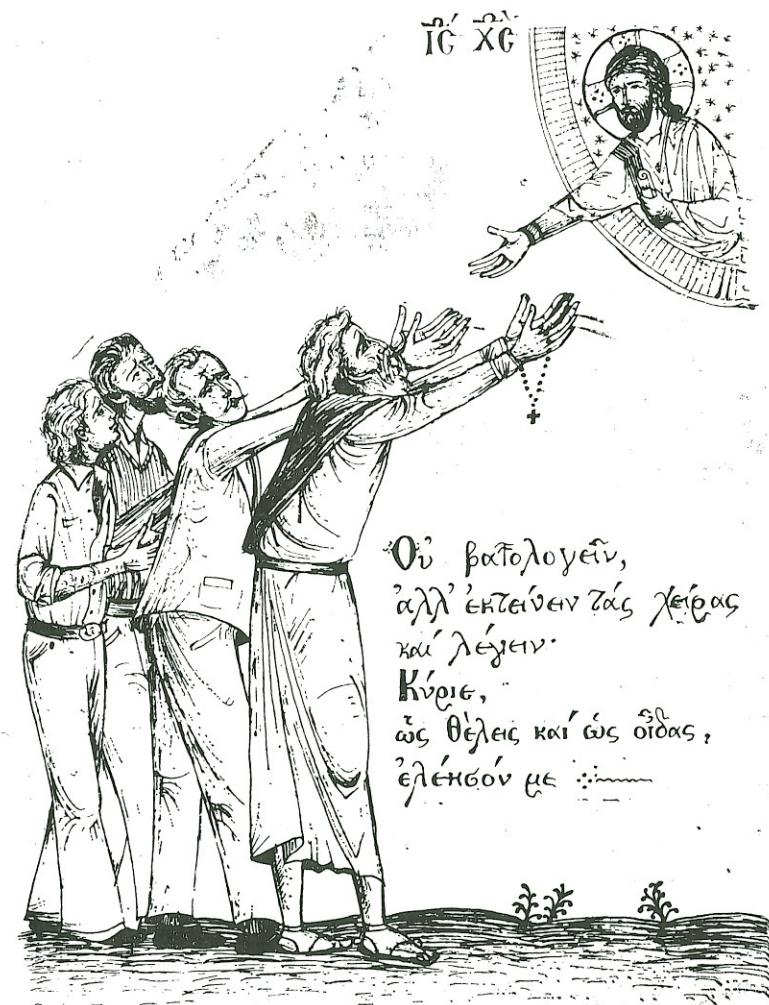
‘Ο κλοιός κλείνει γύρω ἀπὸ σύμβουλο καὶ συμβουλευόμενο, ὁ κύκλος βρίσκει τὸ κέντρο του καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ συμβουλευομένου μπορεῖ νὰ βρεθεῖ σ’ ἔνα δρόμο γιὰ τὴν ἴκανοποίησή της μὲ τὴ συμβουλὴ ποὺ θὰ δώσει ὁ γέροντας.

‘Η ἔνταξη βέβαια τοῦ συμβουλευομένου στὸ δρόμο τῆς ὀρθοδόξου πνευματικῆς ζωῆς ἐναπόκειται στὴν διακριτικὴ ἴκανότητα τοῦ γέροντα τόσο γιὰ τὸ τὶ θὰ συστήσει πρῶτο ἡ δεύτερο καὶ δοῦ γιὰ τὸ πότε καὶ πῶς θὰ τὸ προτείνει. ’Εδῶ ἐσημειώσαμε μόνο τὴν ἀναγκαιότητα κλίματος ὀρθοδόξου πνευματικῆς ζωῆς γιὰ τὴν καλὴ ἔκβαση τῆς συμβουλίας.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔνα τέτοιο κλῖμα εύνοεῖται καὶ ἐπικρατεῖ στὰ πλαίσια ζωῆς τῶν Ἱ. Μονῶν μὲ τὸν ἡμερήσιο κύκλο τῆς λατρείας καὶ τὸν καθαγιασμὸ τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου (ύπνου, φαγητοῦ, ἔργασίας). Τὸ ὕδιο μπορεῖ νὰ συμβεῖ σὲ ‘Ησυχαστήρια ἢ σὲ Πνευματικὰ Κέντρα ἢ σὲ εἰδικὲς εὐκαίριες σὲ ἐνοριακούς ναούς, ὅπου οἱ πιστοὶ συνηθίζουν στὴν ὀρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ καὶ προσευχὴ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τὴν καθοδήγηση ἐμπείρων γερόντων καὶ ἐφημερίων. Σὲ δρισμένες περιπτώσεις παρατηροῦμε ὅμαδικὴ μαθητεία καὶ ἀσκηση ἀκόμα καὶ στὴν «Ἐύχη» τοῦ Ἰησοῦ²³.

ρου), στὸν «Ἐφημέριο» τῆς 15 Φεβρουαρίου 1983, σ. 42, τὶς ὅποιες ὁ Καθηγητὴς περιέλαβε στὸν πρόλογο τοῦ παρόντος βιβλίου.

23. “Ἐχουμε ὑπόψη μας φυλλάδιο τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγίου Διονυσίου στὸν Ἀγιον Ὄρος, ποὺ δίνει ὄδηγίες γιὰ τὸ «Πῶς

Οὐ βατολογεῖν,
ἀλλ’ ἐκτείνειν τὰς χεῖρας
καὶ λέγειν.
Κύριε,
ὡς θέλεις καὶ ὡς οἴδας,
ἐλέησόν με.

«Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ ἐλέησόν με
(ἢ ἐλέησον ἡμᾶς)». Σχέδιο Σπύρου Καρδαμάκη.

2. «Κλιμάκωση» τῆς συμβουλευτικῆς

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο κρίνουμε ὅτι εἶναι χρήσιμο νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιο, ὅτι ὁ σύμβουλος θὰ προσφέρει ὀπωσδήποτε συμβουλευτικὸ λόγο ἢ ὅτι καὶ θὰ δεχθεῖ πάντοτε αὐτὸν ποὺ ἐπιζητεῖ συμβουλὴ. Εἶναι συνηθισμένο τὸ φαινόμενο, πολλοὶ ἀνθρωποι νὰ ἐπιδιώκουν συνάντηση μὲ πνευματικοὺς πατέρες καὶ ἔκεινοι νὰ μὴν τοὺς δέχονται νὰ συνομιλήσουν ἐνῶ δέχονται ἄλλους.

Τοῦτο μπορεῖ νὰ διείλεται στὴν ἐπιθυμία τους νὰ προετοιμάσουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ προσέρχονται ὥστε ν' ἀκούσουν ἔνα λόγο ποὺ θὰ τοὺς βοηθήσει. Τὴν πρώτη στιγμὴ, μπορεῖ νὰ ἥταν ἡ περιέργεια ποὺ κίνησε ἔναν ἀνθρώπο νὰ συμβουλευθεῖ. "Άλλος πάλι μπορεῖ νὰ ἥταν πολὺ περιπλεγμένος μὲ τὸ πρόβλημά του, ποὺ ὀποιοσδήποτε λόγος θὰ ἐπεφτε στὸ κενό. 'Ακόμα, εἶναι δυνατό, ὁ γέροντας νὰ μὴν εἶναι σὲ θέση νὰ δεχθεῖ τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο καὶ ν' ἀντιμετωπίσει τὸ συγκεκριμένο πρόβλημά του. Χρειάζεται, καθὼς φαίνεται κι αὐτὸς τὴ σχετικὴ προετοιμασία διὰ τῆς προσευχῆς. Κάτι ποὺ γίνεται συνήθως σαφές εἶναι ὅτι δὲν αἰσθάνονται πάντοτε ἀναγκασμένοι νὰ συμβουλεύ-

γίνεται ἡ προσευχὴ μὲ κομποσχοῖνι». Περισσότερα γιὰ τὴν «Ἐύχὴ» βλ. στὸ εὐσύνοπτο βιβλίο τοῦ Ἀρχιμ. (τώρα ἐπισκόπου Διοκλείας) π. Καλλίστου Ware, 'Η δύναμη τοῦ διδύματος, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Ἀκρίτας», 1980. Τὸ σχέδιο ποὺ δημοσιεύουμε εἶναι τοῦ Σπύρου Καρδαμάκη ἀπὸ τὸ ἴδιο βιβλίο σ. 17.

σουν ἐπειδὴ τοὺς συμβουλεύονται, ἂν δὲν ἔχουν κάτι νὰ ποῦν ἢ δὲν ξέρουν τὶ νὰ ποῦν. Τότε, θὰ ἀπαντήσουν εὑθέως : «Δὲν ξέρω» ἢ «κάνε ὅτι σὲ φωτίσει ὁ Θεός» ἢ «έλλα μετὰ ἀπὸ τόσες ἡμέρες» ἢ «νὰ ξανάρθεις». Εἶναι ἀνοιχτὸν πρὸς πᾶσα κατεύθυνση, γιὰ κάθε ἐνδεχόμενη λύση ἢ ἐξέλιξη. Μποροῦν καὶ περιμένουν.

"Άλλες φορές, πάλι, δὲν ἀρκοῦνται σὲ μιὰ ἀπλῆ συμβουλὴ ποὺ νομίζουν ὅτι εἶναι ἡ ὄψθη καὶ ἡ πλέον ἀρμόζουσα στὴν περίσταση. Μαζὶ μ' αὐτὴ περιβάλλουν μὲ τὴν ἀγάπη, τους καὶ τὴν προσευχὴ τὸν προσερχόμενο πρὸς αὐτοὺς ταλαιπωρημένο ἀνθρώπο. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ τὸ σχῆμα ἐργασίας, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ὁ γέροντας πρόβαλλε δυσκολίες γιὰ τὴν συνάντηση, τώρα ἐπιδιώκει ὁ ἴδιος ὁ γέροντας τὴν ἐπαφὴ μαζί του, τὸν ἐπισκέπτεται δῆθεν τυχαῖα, τοῦ τηλεφωνεῖ καὶ προβάλλει διάφορες δικαιολογίες γιὰ τὸ τηλεφώνημα. Τοῦ κάνει συντροφιά, τοῦ διασκεδάζει τὴν θλίψη του, τοῦ ζητεῖ ἐξυπηρετήσεις ὥστε ὁ ἄλλος νὰ νοιάσει κι αὐτὸς ὡς δίδων καὶ ὅχι μόνο ὡς λαμβάνων. Αὐτὴ ἡ τακτικὴ ἐξακολουθεῖ γιὰ ὅσο χρονικὸ διάστημα ὑπάρχει ἀνάγκη, μέχρις ὅτου δρθιοποδήσει καὶ σταθεῖ στὶς δικές του δυνάμεις ὁ συμβουλευόμενος. Σιγὰ σιγὰ ἀποσύρεται ὁ γέροντας διακριτικὰ καὶ δὲν ἀσχολεῖται πλέον μαζί του παρὰ μόνο ὅταν ὁ ἄλλος τοῦ τὸ ζητήσει.

3. Συνεργασία θεανθρώπινη

'Απὸ ὅσα ἀναφέρθηκαν μέχρι τώρα, γίνεται φανερό, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς συνεργίας βρίσκει ἔνα ἰδανικὸ

πεδίο ἐφαργογῆς της στὴν συμβουλευτική ποιμαντική. Καθότι, κατ' αὐτὴν ἀπαιτεῖται τόσο ἡ συνεργασία τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἀνθρώπινο παράγοντα ὅσο καὶ ἡ συνεργασία τῶν δύο ἀνθρωπίνων παραγόντων, συμβούλου καὶ συμβουλευομένου²⁴. Αὐτοὶ οἱ δύο συν-βουλεύονται ώστε νὰ ἀποφασίσουν ἀπὸ κοινοῦ, νὰ συν-αποφασίσουν δηλαδή, γιὰ τὸ ποιὰ πορεία θὰ ἀκολουθήσει αὐτὸς ποὺ ἤλθε νὰ ἔρωτήσει καὶ νὰ συμβουλευθεῖ τὸν σύμβουλο. Ἡ εὐθύνη βαρύνει καὶ τοὺς δύο. Ὁ ἔνας δὲν εἶναι ἄβουλο δργανο τοῦ ἄλλου μὲ τὴν ἴσχυ-ρὴ βούληση. Ὁποιαδήποτε ἀπόφαση λαμβάνεται «ἐν πολλῇ βουλῇ», ὅπως εἴδαμε στὴν ἀρχὴ τοῦ δοκιμίου μας.

Ἐδῶ, ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως εἶναι βοη-θητικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς συμβουλευτικῆς διαδικασίας. Συμ-βουλεύομαι, ὡς μέσο ρῆμα, σημαίνει ζητῶ συμβουλὴν παρὰ τινος, συσκέ-πτομαι μετὰ τινος, ζητῶ τὴν γνώμη του, τὴν συμβουλὴ του, τὸν συμβουλεύομαι ἀφοῦ ὅμως ἔχω συσκεφθεῖ μαζί του γιὰ νὰ πάρω μιὰ συγ-κεκριμένη ἀπόφαση (βουλὴ· βλ. Ἡ. Σταματά-κου, «Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης», Ἀθῆναι 1949, στήλες 935α καὶ 218β).

24. Περὶ «συνεργίας» βλ. Ἡ. Καλογήρου, Ἡ περὶ «συν-εργίας» ἐν τῇ δικαιώσει τοῦ ἀνθρώπου δι-δασκαλίᾳ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου καὶ αἱ περὶ αὐτὴν συζητή-σεις τῶν ἐτεροδόξων, Θεσσαλονίκη 1953. Ἐπίσης A.M. Σταυ-ροπούλου, Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελ-λονύμων, Ἀθῆναι 1971, σ. 34, 120.

Κάτι ποὺ ἔπρεπε πάλι νὰ ἐπισημανθεῖ εἶναι, ὅτι ὁ σύμβουλος δὲν παραστέκει ἀπλὰ σὰν καταλύτης γιὰ τὴν ἔκλυση καὶ ἐνεργοποίηση ἐκείνων τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ συμβουλευομένου ποὺ ὁ ἴδιος (ὁ συμβου-λεύομένος) θὰ ὀφειλε νὰ διοχετεύσει στὴ λήψη ἀπο-φάσεων γιὰ τὸ πρόβλημα ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ. Ἔτσι, δηλαδή, ὅπως γίνεται ἀντιληπτός ὁ ρόλος τοῦ συμβού-λου στὴν «μὴ διευθυντική» (non directive) θεραπεία τοῦ Κάρλ Ρότζερς, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο ὁ σύμβουλος δὲν κατευθύνει, δὲν δίνει γραμμὴ στὸν «πελάτη» του, εἶναι ὁ ἀνθρωπος ποὺ δὲν δίνει ποτὲ συμβουλές²⁵.

Στὴν συμβουλευτικὴ ποιμαντική, χωρὶς αὐτὸν νὰ εἶναι ἡ νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς καταναγκαστικὸν ἢ κατα-πιεστικὸν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα μιᾶς «κανονιστικῆς» διευθετήσεως κατὰ τὴν ὅποια ὁ σύμβουλος ὑποδει-κνύει μιὰ κατεύθυνση, ὅταν ὁ ἄλλος, ὁ συμβουλεύομένος δηλαδή, τὸ ζητήσει ἐπίμονα. Τότε, ἵσως, δὲν ὑπάρχουν μεγάλα περιθώρια γιὰ συζήτηση καὶ σύ-σκεψη. Ὁ συμβουλεύομένος ὀφείλει νὰ ἀκούσει καὶ νὰ ὑπακού-σει στὸ λόγο καὶ τὴ συμβουλὴ τοῦ γέροντα, ποὺ σὲ δε-δομένη περίπτωση μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ὡς ἐντολή, ποὺ πρέπει νὰ ἐκτελεσθεῖ.

25. Γιὰ τὶς ἀρχὲς τῆς ψυχοθεραπείας τοῦ Κάρλ Ρότζερς (Carl Rogers), βλ. T. Κίρναν, Ψυχοθεραπεία, Ἀθῆ-ναι 1977, σ. 217-232. ὄρθρο τῆς Μαρίας Μαλικιώση-Λοΐζου, Carl Rogers : The Client-centered Approach to Therapy, στὸ περιοδικὸ «Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν», ἀρ. 38, 1980, σ. 64-72. Πρβλ. Φάρου 1969, σ. 11-12. Σταυροπούλου 1971, σ. 105-108.

Τοῦτο πάλι δὲν αἴρει τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ διαλόγου, τῆς διὰ λόγου συνεργασίας τῶν δύο. Σὲ μιὰν ἐποχή, κατὰ τὴν δποῖα ὁ ἀνθρωπὸς ἀρνεῖται τὴν αὐθεντικὴν ἐπιβολὴν τῆς γνώμης τοῦ ἄλλου, εἶναι ἐνδεχόμενον τοι δὲ όταν μία πειστική, ὅχι ὅμως καὶ καταπιεστική «διαλογικὴ ἐπικοινωνία». «Ἐνας τέτοιος διάλογος καλλιεργεῖ καὶ συνιστᾶ μία παιδεία τῆς ἐλευθερίας ἐν ἐλευθερίᾳ; δπως δρθὰ ἀνέπτυξε δ Καθηγητὴς Εὐάγγελος Θεοδώρου στὸν πανηγυρικὸν λόγον γιὰ τὴν ἑορτὴν Τριῶν Ιεραρχῶν στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν στὶς 30 Ιανουαρίου 1979: ‘Η παιδεία τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς παιδείας, σὲ ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περ. «Ἐφημέριος», Ἀθήνα 1980, σ. 10-11, 16-17. ‘Ο λόγος ἀνατέμνει τὴν οὐσιαστικὴν συμβολὴν τοῦ διαλόγου σὲ τελευταῖο του δοκίμιο ποὺ ἐπιγράφεται «Ἐκκλησία καὶ διάλογος», Ἀθήνα 1985, 99 σ.

‘Η ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τοῦ διαλόγου στὸ ποιμαντικὸν ἔργο ἔχει συντελέσει στὴν ἀνάπτυξη προγραμμάτων καταρτίσεως τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν καὶ θεολόγων στὸν ποιμαντικὸν διάλογο κατὰ ἡ μετὰ τὴν βασικὴν θεολογικὴν ἐκπαίδευσην. Κυκλοφοροῦν βιβλία εἰδικά, συγκαλοῦνται συνέδρια καὶ παρέχονται καὶ ἄλλου τύπου εὐκαιρίες ἐπιμορφώσεως σ’ αὐτόν.

Σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ τὸ ὅμωνυμο συνέδριο στὴν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης τὸν Μάιο τοῦ 1978 · τὶς πανεπιστημιακές παραδόσεις «Ποιμαντικῆς» τοῦ Καθηγητοῦ Ι. Κορναράκη, Θεσσαλονίκη, ἀ.ἔ. σ. 117-154 · τὸ βιβλίο τοῦ Ἀρχιμ. π. Φιλοθέου Φάρου, «Ο

διάλογος» (ἀρχὲς καὶ μέθοδοι), Νέα Σμύρνη, Ἐκδ. «Ἀκρίτας», 1979, 152 σ. Ἀπὸ μιὰ ἀποψη, γιὰ τὸ θέμα ποὺ συζητᾶμε, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καὶ ἡ μελέτη τοῦ Πρωτόπρεσβυτέρου π. Μ. Καρδαμάκη, «Πρόκληση γιὰ διάλογο» (περὶ ἀγωγῆς καὶ ἐλευθερίας), στὸν ἴδιο ἐκδοτικὸν οἶκο, 1982, 142 σ.

Ἐδῶ ὅμως, τίθεται ὁ πωσδήποτε τὸ πολὺ μεγάλο θέμα τοῦ τι εἶναι συμβουλή, τι ἐντολὴ καὶ τι ὑπακοή; καθὼς καὶ τὸ ζήτημα τῶν πλαισίων μέσα στὰ δποῖα λειτουργοῦν αὐτὲς οἱ ἔννοιες ὡς πράξη καὶ δροῦν θεραπευτικὰ πρὸς σωτηρίαν. Ὁ λόγος θὰ μάκρων ἀνατητὴ τὴν ὥρα διαπραγματευόμεθα τὸ πρόβλημα αὐτό. Ἀρκούμεθα σὲ μερικές ἀναφορές.

Στὴν «Ψυχωφελεστάτη Βίβλο» τῶν Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου (1960) βρίσκουμε μιὰ πρώτη ἀπάντηση στὶς Ἀποκρίσεις ποὺ φέρουν τοὺς ἀριθμοὺς 368 ἔως 372, σ. 194-196 (πρβλ. I. Hausherr 1955, σ. 193-197). Ἐνδεικτικὸς εἶναι δ τρόπος μὲ τὸν δποῖο χειρίζεται τὰ θέματα αὐτὰ δ Γέρων Σιλουανὸς τοῦ Ἀθω (1866-1938) στὶς σ. 59, 79-81, 83-86 τῆς βιογραφίας του ἀπὸ τὸν Ἀρχιμανδρίτη Σωφρόνιο (Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. «Ορθόδ. Κυψέλη», χ.χ.). Κίνητρο ἀσφαλῶς αὐτῆς τῆς ἀντιμετωπίσεως εἶναι ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ τι εἶναι ὑπακοή. Ἐδῶ ἐνθυμούμεθα τὸν τρόπο μὲ τὸν δποῖο δ ἄγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος

τὴν ὄρίζει, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ περιορίζει τὴν ἔννοιά της. «Ὑπακοὴ ἐστιν ἀπόθεσις διακρίσεως ἐν πλούτῳ διακρίσεως» (Λόγος Δ', Περὶ ὑπακοῆς, παράγραφος δ', PG 88, 680 A)²⁶.

Μόνο μέσα σ' ἔναν τέτοιο πλοῦτο μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ σχέση ἀνάμεσα στὸν συμβουλευόμενο καὶ τὸν σύμβουλό του, ποὺ εἶναι ὡς ἐκ τούτου μιὰ ἀμοιβαία δέσμευση τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους ποὺ γίνεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ μποροῦμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε σὰν μιὰ δέσμευση ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἡ τριπλῆ αὐτὴ δέσμευση ἐνεργεῖται στὰ πλαίσια μιᾶς τριπλῆς περιχωρήσεως, κινεῖται δηλαδή, μεταξύ α) τῆς ἀναζητήσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ — καὶ κατὰ συνέπεια τῆς ἀναχωρήσεως ἀπὸ τὸ ἴδιο θέλημα —, β) τῆς συν-χωρήσεως συμβούλου καὶ συμβουλευούμενού καὶ βοηθείας τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὸν πρῶτο μὲ τὴν προσευχή, ὥστε γ) δ τελευταῖος νὰ ἀκολουθήσει ἐν ὑπακοῇ τὴν ἀπόφαση ποὺ ἐλήφθη ἀπὸ κοινοῦ.

26. Λίγαν ἀξιόλογα καὶ διαφωτιστικά γιὰ ὅσα συζητοῦνται ἔδω, σημειώνει ὁ Καθηγητὴς Κωνσταντīνος Μουρατίδης στὸ πρῶτο μέρος τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς, Ἡ μοναχικὴ ὑπακοὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη 1956. Αὐτὴ ὀπωσδήποτε ἡ θεώρηση δὲν ἐμποδίζει ὅλου τύπου ἔρμηνες καὶ ἀναζητήσεις ἐξηγήσεων ὡς πρὸς τὰ κίνητρα καὶ τὴν λειτουργία τῆς ὑπακοῆς. Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα ψυχολογικὴ μελέτη τοῦ Lucien Podeur, Obéissance chrétienne et psychologie moderne, στὸ «Bulletin de Saint-Sulpice», 4, 1978, σ. 98-110.

Ο Γέρων Σιλονανὸς τοῦ "Αθω (1866-1938). Σύμφωνα μὲ πληροφορίες (SOP, Service Orthodoxe de Presse, ἀριθ. 99, Ἰούνιος 1985, σ. 6), τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας προτίθεται, μὲ ἀφορμὴ τὶς ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὰ χίλια χρόνια τῆς Ρωσικῆς Εκκλησίας τὸ 1988, νὰ προβεῖ στὴν ἀγιοποίησή του.

4. Συμβουλευτικά μέσα ή τεχνικές: τηλεφωνήματα, έπισκεψεις, έπιστολές

Αναφέραμε ήδη κατά τὴν «κλιμάκωση» τῆς συμβουλευτικῆς δρισμένες «τεχνικές» σὰν μέσα έπικοινωνίας καὶ ἐπαφῆς, ὅπως τὰ τηλεφωνήματα, τὶς ἐπιτόπιες ἐπισκέψεις. Κι ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν ως χῶρο δράσεως μόνο τὸν ἑλλαδικό. Γίνονται ύπεραστικά καὶ ύπερπόντια τηλεφωνήματα καθὼς καὶ ταξίδια γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν πολλοὶ γέροντες τὰ πνευματικά τους παιδιὰ ποὺ ζοῦν στὸ ἔξωτερικό. Αὐτὸ δείχνει τὴ μέριμνά τους γιὰ προσωπικὴ καὶ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ στόχῳ τὴ συγκρότηση τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου κλίματος ποὺ εἶναι τόσο ἀναγκαῖο στὴν δρθόδοξη βιωτή.

Η ἐπιστολογραφία καλλιεργεῖται ἐπίσης σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς ως μέσο έπικοινωνίας μὲ τὰ πνευματικά τους παιδιά, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀνθρώπους ποὺ τοὺς ρωτοῦν γιὰ διάφορα ζητήματα μὲ γράμματά τους. Μερικοί, μάλιστα, δὲν ἐπιλύουν μόνο τυχὸν ἀπορίες ἢ δὲν δίνουν ἀπλὰ συμβουλές σὲ προβλήματα ἀλλὰ ἀκόμα δέχονται ἐξομολογήσεις καὶ προσφέρουν ἀφεση ἀμαρτιῶν δι' ἀλληλογραφίας, ὅταν ἡ ἀμεση ἐπαφὴ εἶναι ἀνέφικτη. Αὐτὸ συμβαίνει σὲ περιπτώσεις ὅπου οἱ ἀνθρωποι βρίσκονται τελείως ἀπομονωμένοι καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ ἄλλον ἐξομολόγο ἢ σύμβουλο εἶναι ἀδύνατη²⁷.

27. Πρβλ. καὶ ἐξορκισμοὺς ἐξ ἀποστάσεως ποὺ εἶχαν ζητηθεῖ στὸν πάπα Σάββα τὸν Πνευματικό, δ ὅποῖς τοὺς διάβαζε

5. Συμβουλευτικὴ σὲ συγκεκριμένα πλαίσια ζωῆς: οἰκογένεια, οἰκολογικὸ περιβάλλον, σωματικὴ ἄσκηση

Ἡ συμβουλευτικὴ ἀντιμετώπιση αὐτῶν προβλημάτων ἀπὸ τὸν γέροντα γίνεται συνήθως στὰ συγκεκριμένα πλαίσια ζωῆς ποὺ τίθενται αὐτὰ τὰ προβλήματα. Δὲν γίνεται, δηλαδή, ἀπομόνωση τοῦ προβλήματος στὸ ἀτομικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἑρωτῶντος, σὰ νὰ ἦταν μόνο δικό του πρόβλημα, ἀλλὰ ἐντοπίζεται στὸ οἰκογενειακό, κοινωνικό, θεσμικὸ πλαίσιο.

Ἄσχετα τώρα, ἀν γιὰ τὴ λύση ἐνὸς οἰκογενειακοῦ προβλήματος πρέπει νὰ ἀναληφθεῖ πρωτοβουλία λύσεως ἀπ' αὐτὸν ποὺ ἑρωτᾶ, ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα τοποθετεῖται καὶ ἐξετάζεται στὸ σύνολό του στὸ πλαίσιο τῆς συγκεκριμένης οἰκογένειας. Θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε, δτι εἶναι φορὲς ποὺ ἡ ἀντιμετώπιση γίνεται ὑπὸ τὴ μορφὴ «οἰκογενειοθεραπείας», στὸ μέτρο ποὺ δ γέροντας φέρνει διορατικὰ στὸ νοῦ του ὅλη τὴν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Μὲ τὸ διορατικὸ του χάρισμα «βλέπει» τὶς ἐπικρατοῦσες σχέσεις στὴν οἰκογένεια σὰ νὰ τοὺς εἶχε ὅλους μπροστά του, ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀνάλυση τῆς καταστάσεως, προτείνει τὶς ἐνδεικνυόμενες λύσεις, ἔτσι ὥστε στὴ συνέχεια μὲ τὶς πρωτοβουλίες τοῦ ἑρωτῶν-

ὅταν ὁ πάσχων δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἔλθει στὸ «Ἀγιον Ὄρος, καὶ πάντοτε σκόρπιζε τὴ χαρὰ τῆς θεραπείας. Βλ. Ἀρχιμ. Χερουβείμ, Σύγχρονες Ἀγιορείτικες μορφὲς 6: Σ ἀ β β ας δ Π νευ μα τι κ ὄς, Ἐκδ. Ι.Μ. Παρακλήτου Ἀττικῆς, 1979, σ. 80.

τος (τοῦ συμβουλευομένου) καὶ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ νὰ ἐπέλθουν οἱ ποιθούμενες ἀλλαγές στὸ «σύστημα» τῆς οἰκογένειας²⁸.

28. Τὶς πολύπλοκες σχέσεις καὶ τὰ προβλήματα ποὺ ἀνακύπτουν στὴν οἰκογένεια ἀντιμετωπίζει σήμερα ἡ εἰδικὴ ψυχολογικὴ κατεύθυνση τῆς «οἰκογενειοθερα�είας» ἢ «θερα�είας τῆς οἰκογένειας». Ἡ θερα�εία τῆς οἰκογένειας εἶναι μία μορφὴ θερα�είας, δηποὺ «ἀσθενῆς» ἢ «πελάτης» θεωρεῖται ὀλόκληρη ἡ οἰκογένεια. Βασίζεται σ' ἕνα διαφορετικὸ τρόπο σκέψης, ποὺ εἶναι πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ θεωρία τῆς ψυχοδυναμικῆς ψυχολογίας, δηποὺ ἡ ψυχοθερα�εία συγκεντρώνεται πάνω στὸ ἀτομο. Στὴ βάση τῆς ὑπάρχει μία διαφορετικὴ ἀντίληψη καὶ θεωρία περὶ οἰκογενείας. Ἡ οἰκογένεια ἀντιμετωπίζεται σὰν ἔνα ξεχωριστὸ «σύστημα».

Στοιχεῖα γιὰ τὴν οἰκογένεια ὡς σύστημα καὶ τὴ θερα�εία τῆς σὲ ἑλληνικὴ γλώσσα βρίσκει ὁ ἀναγνώστης σὲ ὄμιλίες τῆς 'Ανθῆς Δοξιάδη-Τρίπ., ποὺ δόθηκαν στὸ «Ἐργαστήρι γιὰ τὴ θερα�εία τῆς οἰκογένειας», ποὺ δργάνωσε ἡ 'Ελληνικὴ 'Εταιρεία Ψυχικῆς Υγιεινῆς καὶ Νευροψυχιατρικῆς τοῦ παιδιοῦ ('Αθήνα 26 καὶ 27 'Ιουνίου 1981) καθὼς καὶ σὲ συμπόσιο ἀφιερωμένο στὸν «Ἐφηβο καὶ τὴν Οἰκογένεια» ποὺ δργάνωσε ἡ Ἱδια 'Εταιρεία μαζὶ μὲ τὸ Διεθνὲς Κέντρο 'Ερευνας γιὰ τὸ Παιδί καὶ τὴν Οἰκογένεια ('Αθήνα 23 μέχρι 25 'Απριλίου 1982). Σύμφωνα μὲ πληροφορίες, τὰ Πρακτικὰ τοῦ συμποσίου πρόκειται νὰ ἐκδοθοῦν ἀπὸ τὸ Βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἐστίας». Τὸ βιβλίο τῆς Χάρης Κατάκη, Οἱ τρεῖς ταυτότητες τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας, 'Αθήνα, 'Εκδ. «Κέδρος» 1984, διαπραγματεύεται διεξοδικὰ αὐτὰ τὰ θέματα.

Πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς δυναμικῆς τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας εἶναι καὶ τὸ δμώνυμο ἄρθρο τῆς 'Αννας Ποταμιάνου στὸ περ. «Σύγχρονα Θέματα», Μάρτιος 1982, σ. 88-92, 101. 'Απὸ κοινωνιολογικὴ σκοπιὰ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει

Σχέσεις περίπλοκες στὴν οἰκογένεια.

Τὸ περίπλοκο καὶ δαιδαλῶδες τῶν σχέσεων μέσα στὴν οἰκογένεια ἐκφράζει χαρακτηριστικὰ τὸ σχέδιο αὐτό, ποὺ βρίσκεται στὸ πρόγραμμα ἀναγγελίας τῆς πρώτης ενδωπαϊκῆς συναντήσεως οἰκογενειακῆς καὶ κοινοτικῆς θερα�είας, ποὺ ἔγινε 12 μὲ 14 Μαΐου 1983 στὴ Λισσαβώνα. Τὸ ἀνατυπώνονυμε ἐνδεικτικά.

Καὶ στὴν περίπτωση ἀκόμα, ποὺ δὲ γέροντας ἡ σύμβουλος στερεῖται τοῦ διορατικοῦ χαρίσματος, πάλι πρέπει νὰ γίνεται προσπάθεια νὰ ἀποκτήσει μιὰ σφαιρικὴ εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῆς οἰκογενείας ὡς πρὸς τὴν ποιότητα καὶ τὴν μορφὴ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν διαφόρων μελῶν της. Εἶναι περιττὸ νὰ ὑπογραμμίσουμε τὴν προσοχὴ μὲ τὴν ὁποία πρέπει νὰ γίνεται δὲ χειρισμὸς τέτοιων θεμάτων γιὰ νὰ μὴν προκύπτει κακὸν ἀντὶ καλοῦ. Γνωρίζουμε πόσο εὔκολα οἱ συμβουλευόμενοι ἡ καὶ ἔξομολογούμενοι ἔχουν τὴν τάση νὰ ἐκθέτουν τὰ ἀφορῶντα τοὺς ἄλλους ἀποφεύγοντας τὰ δικά τους. Γ’ αὐτὸ καὶ οἱ ἐρωτήσεις πρέπει νὰ γίνονται πολὺ διακριτικὰ ὅστε νὰ μὴ δίδεται ἀφορμὴ ἡ «οἰκογενειοθεραπεία» νὰ γίνεται κατὰ σχῆμα δξύμωρο, ἔρημην ἐκείνου ποὺ προσῆλθε γιὰ συμβουλή. “Ολοι δηλαδή, νὰ εἶναι «παρόντες» καὶ ἐκεῖνος «ἀπών». Σὲ τέτοιες περιπτώσεις μία ἐλαφρᾶς μορφῆς εἰρωνία ἡ τὸ χιοῦμορ τοῦ γέροντα μπορεῖ νὰ ἐπαναφέρει τὴν ἴσοροπία²⁹.

τὸ ἀξιόλογο βιβλίο τῆς Λουκίας Μουσούρου, ‘Η ἐλληνικὴ οἰκογένεια, ’Αθῆναι, ’Ιδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρην, 1984, 148 σ.

Τὸ ρόλο τοῦ ποιμένος ὡς συμβούλου τῆς οἰκογενείας μὲ χρησιμοποίηση στοιχείων τῆς «συστηματικῆς» θεωρίας διαγράφει ὁ Charles W. Stewart, Καθηγητὴς τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας στὸ Wesley Theological Seminary, στὸ βιβλίο του: *The Minister as Family Counselor*, Nashville, Abingdon Press, 1979, 207 σ.

29. Βλ. A.M. Σταυροπούλου, Ποιμένες καὶ χιοῦμορ, πε-

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι αὐτὸ ποὺ διηγοῦνται γιὰ τὴν κυρία ποὺ προσῆλθε νὰ ἔξομολογηθεῖ ἡ ἵδια καὶ κατέληξε νὰ «έξομολογηθεῖ» ὅλες τὶς ἀμαρτίες τοῦ συζύγου της χωρὶς νὰ ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὸν ἔκυπτο της. ‘Ο πνευματικός, στὸ τέλος τῆς ἀκροάσεως, τῆς εἰπε: «Κυρία μου, ὁ ἄνδρας σας μπορεῖ νὰ μεταλάβει!». «Καὶ ἐγὼ;» ρώτησε ἔντρομη ἐκείνη. «Ἐσεῖς, ἐσεῖς ἐλάτε μιὰν ἄλλη φορὰ νὰ ἔξομολογηθεῖτε, καὶ βλέπουμε» τῆς ἀπάντησε. ‘Η συνάντηση πῆρε μιὰν ἄλλη τροπὴ στὴ συνέχεια, κατόπιν αὐτῆς τῆς παρεμβάσεως³⁰.

Κάτι ἄλλο, ποὺ λαμβάνεται σοβαρὰ ὑπόψη κατὰ τὴν ἀσκηση τοῦ συμβουλευτικοῦ ἔργου, εἶναι τὸ κοινωνικό-πολιτικό-οἰκονομικό-οἰκολογικό πλαισίο ζωῆς. ‘Η σημασία του φαίνεται ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο προβληματίζονται οἱ γέροντες γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς πόλεις σήμερα καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου τὴν ἐπίλυση βασικῶν ζητημάτων.

Εἶναι ἔντονη ἡ ἀνησυχία δρισμένων γερόντων γιὰ τὴν ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος μέσα στὸ ὅποιο ζοῦν οἱ σημερινοὶ ἀνθρώποι. Γιὰ τοὺς περισσότερους ἀπὸ

ριοδικὸ «Ο Ἐφημέριος», ’Ιανουάριος 1983, σ. 8-9. ’Επίσης τοῦ αὐτοῦ, Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις..., σ. 67-71.

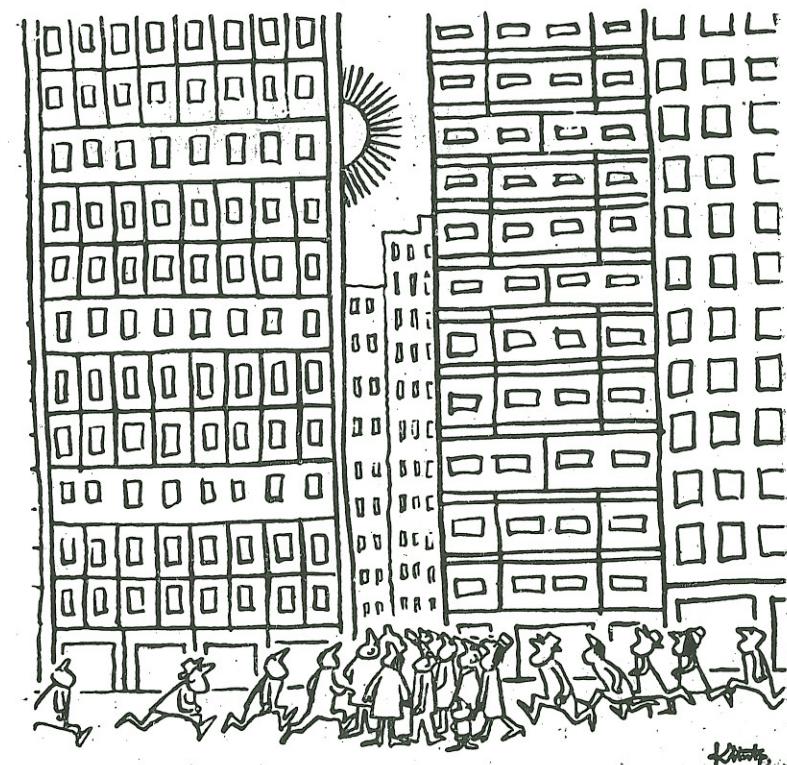
30. Τὸ περιστατικὸ μοῦ τὸ διηγήθηκε ἡ συνάδελφος Λέκτωρ δ. Νόννα Παπαδημητρίου.

αύτούς ποὺ εἶναι ἀδύνατοι πνευματικά γίνεται δύσκολη ἡ ἄσκηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς μέσα στὶς μολυσμένες ἀπὸ τὴν ποικίλην ρύπανσην πόλεις. Χωρὶς νὰ κηρύγτουν μιὰ «ἐπιστροφὴ στὴ φύση» τύπου Ρουσσώ, συνιστοῦν μιὰ «έξοδο πρὸς τὴν φύση», «γιὰ νὰ βρεθοῦν οἱ ἄνθρωποι πάλι στὸ φυσικό τους περιβάλλον, ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ξεκίνησαν», λένε χαμογελώντας, «στὸν Παράδεισο, ποὺ ἦταν ἔνας κῆπος». Χωρὶς ν' ἀρνοῦνται τὴν χρήση τῆς τεχνολογίας μάχονται γιὰ μιὰ ποιότητα ζωῆς ποὺ ν' ἀγκαλιάζει ὅλον τὸν ἄνθρωπο³¹.

31. Σ' ἀντὸν τὸ σημεῖο, στοιχοῦν καὶ αὐτοὶ στὴν πιὸ γνήσια παράδοση καὶ στάση τῆς ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὸ περιβάλλον. Συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν θέσεων αὐτῶν βλ. στὸ ἀρθρο τοῦ Καθηγητοῦ Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Ἐκκλησία καὶ φυσικὸ περιβάλλον, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «Ἐκκλησία» στὶς 15 Ιουνίου καὶ 1/15 Ιουλίου 1983, σ. 321-324, 353-355, μὲ ἀφορμὴ τὸν ἑορτασμὸ στὶς 5 Ιουνίου τῆς «παγκόσμιας ἡμέρας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος». Πρόσφατο εἶναι καὶ τὸ ἀρθρο τοῦ Ἐπ. Καθηγητοῦ Γ. Πατρώνου στὸ περιοδικὸ «ἄνησυχίες», τεῦχος Ὁκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1982, σ. 11-14 γιὰ τὶς σχέσεις Οἰκολογίας καὶ Θεολογίας. Παλαιότερα, δὲ Καθηγητὴς Ἡλίας Οἰκονόμου εἶχε ἐπισημάνει τὸν κίνδυνο ποὺ κρύβεται κάτω ἀπὸ ἔναν μονομερῆ ὑπερτονισμὸ τοῦ «ἐργάζεσθαι αὐτὸν» — δηλαδή, δὲ ἄνθρωπος τὸν παράδεισο τῆς τρυφῆς — δύταν παραλείπεται τὸ «καὶ φυλάσσειν», ἔτσι δπως παραδίδεται στὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, στὸ στίχο 15. βλ. τὴν μελέτη του, Θεολογικὴ θεώρησις τῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὴν Ἐλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία, στὴ σειρά, Ἀρχαιότης καὶ σύγχρονα προβλήματα μὲ ἀριθμὸ 61, Ἀθῆναι 1973, 16 σ. Ο ὑπερτονισμὸς αὐτὸς εἶχε ὀδηγήσει ἐπιφανεῖς οἰκολόγους νὰ κατηγοροῦν τὸν

“Ο ἥλιος
ἔρχεται καὶ φεύγει
καὶ μεῖς δὲν τὸν βλέποντε
γιατὶ μὲ τοιμέντο
εἶναι κλεισμένα
τὰ μάτια μας.

Μιχ. Κ. Μαχράκης

“Ο σύγχρονος τρόπος ζωῆς στὶς πόλεις δὲν εὑροεῖ τὴν ἀνάπτυξην τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Σὲ ἀναζήτηση, λοιπόν, μιᾶς θέσεως κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὸν «ἄλλον Ἡλιον». Σκίτσο τοῦ Κώστα Μητρόπουλον.

Σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ πνευματικά τους παιδιά ὑποδεικνύουν νὰ βγοῦν, ἐφόσον τοὺς τὸ ἐπιτρέπουν οἱ οἰκογενειακές, ἐπαγγελματικές καὶ οἰκονομικές συθῆκες, ἔξω ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ νὰ ζήσουν κοντὰ στὴ φύση. "Ἀλλοι, πέραν ἀπὸ τὴν σύσταση ἐνδιαφέρονται νὰ τοὺς ἐπισημάνουν καὶ τὴν τοποθεσία ἀκόμα, καθὼς αὐτοί, ἀνθρωποι τῶν πόλεων ἔχουν ξεμάθει νὰ κάνουν δρθὲς ἐπιλογὲς πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Σὲ ἄλλους, πάλι, συνιστοῦν τὴν ἀγορὰ καὶ ἐνασχόλησή τους μὲνα ζῶο.

"Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅτι ἔχει ξεμάθει νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα του. 'Ο διανοούμενος, ἴδιαίτερα, ἀποφεύγει τὶς χειρωνακτικές ἐργασίες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ «μπλοκάρονται» ἀνεπανόρθωτα οἱ ψυχικές λειτουργίες. Σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις δὲ γέροντας συνιστᾶ τὴν σωματικὴ ἀσκηση καὶ ἐργασία ὡς ἔνα εἴδος «ἐργασιοθεραπείας».

Μὲ τὴν ἔξοδο στὴ φύση, τὴν ἀγορὰ καὶ καλλιέργεια ἐνὸς κτήματος, τὸ χτίσιμο ἐνὸς σπιτιοῦ, ἐλπίζει δὲ γέροντας, ὅτι θὰ κινητοποιηθεῖ δὲ ὅλος ἀνθρωπος καὶ

Χριστιανισμὸ ὡς ὑπαίτιο καὶ ἥθικὸ αὐτουργὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὴ σύγχρονη τεχνολογία. 'Αξιόλογη συμβολὴ στὸ πρόβλημα τῆς μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ ἀποψη συνιστᾶ καὶ ἡ εἰσήγηση τοῦ Καθηγητοῦ Νίκου Νησιώτη στὸ συνέδριο «Περιβάλλον καὶ ὑγεία»: 'Η φύσις ὡς κτίσις. Βλ. Πρακτικὰ τοῦ Συνέδριου, 'Αθήνα, 'Εκδ. Παρισιάνος, 1974, σ. 449-466 καὶ περ. «Σύναξη», ἀρ. 14, 'Απρίλιος-'Ιούνιος 1985, σ. 11-20.

Φωτογραφία Δ. Βουχούρη (Χίος).

«Ἐργασιοθεραπεία»: Μακρὰ μαθητεία ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ χρονὴ τομὴ ἀνάμεσα στὴν ἐργασία τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ στὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ πρέπει νὰ πάφουν νὰ θεωροῦνται ὡς «ἐργάσια=δουλεία (δουλεία) καὶ νὰ ἀναλαμβάνονται ὡς «ἐργό-χειρο». «Ἐν ἰδῷωτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἀρτον σου...» (Γενέσεως γ' 19). Ἐργάζουν καὶ προσεύχον...

Θὰ ἐνεργοποιηθεῖ πλήρως στὴν ψυχοσωματική του δύντοτητα καὶ πνευματικότητα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θέτει ὁ ἀνθρωπος τὰ θεμέλια οἰκοδομήσεως τῆς προσωπικότητός του καὶ τὶς προϋποθέσεις λήψεως ἀποφάσεων, ὅταν καὶ ὅποτε χρειάσθει. Δημιουργεῖ, δηλαδή, τὶς κατάλληλες συνθῆκες γιὰ εύμενη ἀπήχηση τῆς συμβουλευτικῆς τοῦ γέροντος.

6. Ο γέροντας εἶναι ἡ μέθοδος

Η κυριότερη πάντως μέθοδος συμβουλευτικῆς εἶναι ὁ ἕδιος διάλογος. Παραλλάσσοντας τοὺς δρους τῆς γνωστῆς ἐκφράσεως τοῦ Buffon «τὸ ὄφος κάνει τὸν ἀνθρωπο» (le style c'est l'homme même) θὰ ἴσχυριζόμαστε, ὅτι «ὁ γέροντας κάνει τὴν μέθοδο». Κάθε γέροντας ἀποτελεῖ μία ἐπὶ προσωπικῆς βάσεως μέθοδο. Ο ἕδιος εἶναι τὸ παράδειγμα, ἐκεῖνος εἶναι ποὺ μᾶς μαθαίνει ἔνα τρόπο ζωῆς, μᾶς ὑποδεικνύει ἔνα στύλο ζωῆς καὶ ἀσκεῖ μιὰ συμβουλευτικὴ ζωῆς.

Τὸ πιὸ καλὸ θὰ ἦταν νὰ μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθεῖ μιὰ κοινὴ συμβίωση γιὰ ἔνα διάστημα μαζὶ του, κατὰ τὴν δόποια θὰ μαθητεύαμε ἀπ' τὴν ἀρχὴ στὴ ζωὴ τὴν ἀληθινὴ κάτω ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ παράδειγμα τῆς χειραγωγίας του καὶ τῆς συμβουλευτικῆς του. Γιατὶ εἶναι ἀληθές, ὅτι «έκεῖνος ποὺ ζεῖ μὲ ἔναν ἀνθρωπό ποὺ εἶναι ἄγιος καὶ ἀθῶος καὶ ἐκλεκτὸς θὰ γίνει παρόμοιος» (Ψαλμὸς ιζ' 26-27)³². Σ' αὐτὸν μπορεῖ ν' ἀποτυπωθεῖ μὲ ἀκρίβεια ἡ ἀρετὴ τοῦ διδασκάλου, μὲ τρόπο ποὺ οὕτε στὸ κερὶ δὲν μποροῦν ν' ἀποτυπωθοῦν τὰ δακτυλικὰ ἀποτυπώματα³³. «Ολα αὐτὰ θὰ συνέ-

32. Στὸν ιζ' Ψαλμὸν παραπέμπει ὁ ἄγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ὅταν χρησιμοποιεῖ τὴν ὥραία εἰκόνα τῆς λαμπάδας (πνευματικὸς πατέρας) καὶ τῆς φλόγας (ἡ ἀγιωσύνη τοῦ βίου του) ποὺ μεταδίδεται στοὺς προσεγγίζοντες. Βλ. Κ. Καθαροῦ, 'Ο δοκιμαῖ τρόποι πρὸς τὴν ἄγιοτητα, 'Αθῆναι, Ἐκδ. «Ορθοδόξου Τύπου», 1980, σ. 47.

33. Παραστατικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ Μηναίου

βαιναν σ' ἓνα κλῖμα ἀνέσεως καὶ ὅχι προστακτικοῦ ἔξαναγκασμοῦ, καθότι ἡ συμβουλευτικὴ ἀρχὴ ἐπιβάλλει, δι γέροντας «νὰ μὴ δίνει ἐντολές μὲ τρόπο προστακτικό, ἀλλὰ μὲ ταπείνωση νὰ συζητάει τὸ θέμα μὲ τὸν ἀδελφὸ». "Ετσι, δι λόγος ποὺ ἔχει αὐτὴ τὴ βάση γίνεται προτρεπτικός, καὶ ὅχι ἐπιτακτικός καὶ πείθει καὶ ἀναπαύει περισσότερο τὸν πλησίον» (μὴ προστακτικῶς ἐπιτάσσων, ἀλλὰ μετὰ ταπεινώσεως συμβουλεύμενος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ· προτρεπτικὸς γάρ οὗτος δι λόγος γίνεται, καὶ πείθει μᾶλλον καὶ τὸν πλησίον ἀναπαύει· Αββᾶ Δωροθέου, Β' Ἐπιστολή, 1981, σ. 398-399).

Ο πιὸ σπουδαῖος ὅμως τρόπος ἐπηρεασμοῦ παραμένει τὸ παράδειγμα, τὸ ὑπόδειγμα, ἡ παρουσία τοῦ γέροντα καὶ ἡ μορφὴ του, ποὺ ἡ θεωρία του καὶ μόνο εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἀνακουφίζει καὶ νὰ δίνει ἀπαντήσεις. Τοῦ λόγου τὸ ἀληθές ἄς ἐπιβεβαιώσει ἐνδεικτικὰ καὶ τὸ πιὸ κάτω περιστατικὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἀγίου Αντωνίου:

τῆς 23ης Φεβρουαρίου στὴ μνήμη τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ζεβινᾶ, Πολυχρονίου, Μωσέως καὶ Δαμιανοῦ. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι «δι θεῖος Πολυχρόνιος, μαθητὴς (τοῦ Ζεβινᾶ) γεγονὼς, οὕτω τὴν τοῦ διδασκάλου ἀρετὴν ἀκριβῶς ἀνεμάξατο, ὡς οὐδὲ κηρὸς τῶν δακτυλίων τοὺς τύπους ἐκμάσσεται». Καὶ δι Μωϋσῆς φοιτητὴς τοῦ Πολυχρονίου «ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ παρώκησεν, ὅλην τὴν αὐτοῦ ἐκμαξάμενος ἀρετὴν». Τὸ ἕδιο συνέβη καὶ στὸν Δαμιανό. Τὸ παράδειγμα αὐτὸ δεῖναι «κοινὸς τόπος» στὶς ἱστορίες τῶν γερόντων.

«Τρεῖς ἀπὸ τοὺς πατέρες εἶχαν τὴ συνήθεια
νὰ πηγαίνουν κάθε χρονιὰ στὸν μακάριο Ἀντώνιο. Καὶ οἱ μὲν δύο τὸν φωτοῦσαν σχετικὰ
μὲ τοὺς λογισμοὺς καὶ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς.
Ο ἄλλος ὅμως σιωποῦσε πάντα, μὴ φωτώντας
τίποτε. Μετὰ λοιπὸν ἀπὸ πολὺ καιρό, τοῦ λέ-
γει δ Ἀββᾶς Ἀντώνιος : «Τόσον καιρὸν ἔρχε-
σαι ἐδῶ καὶ τίποτε δὲν μὲ φωτᾶς». Καὶ ἐκεῖ-
νος τοῦ ἀποκρίνεται καὶ τοῦ λέγει : «Μοῦ ἀρ-
κεῖ μόνο νὰ σὲ βλέπω πάτερ»
(Τὸ «Γεροντικὸν» σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση ὑπὸ¹
Βασιλείου Πέντζα, Ἀθῆναι, Ἐκδ. «Ἀστέρος»,
1974, Λόγος κα', σ. 15).

Εἶναι αὐτὴ ἡ τρυφερότητα καὶ ἡ ἀγιότητα τοῦ
γέροντα, ἔτσι ὅπως τὴν περιγράφει μὲ τρόπο μοναδι-
κὸ καὶ ἀπαράμιλλο δ Νέστωρ τῆς ὀρθόδοξης Θεολο-
γίας π. Δημήτριος Στανιλοάς, ποὺ ἐλκύει τοὺς ἄλλους
κοντά του καὶ τοὺς ἐλευθερώνει³⁴.

34. Δημητρίου Στανιλοάς, πρωτοπρεσβυτέρου, Προσ-

ευχή-Ἐλευθερίας-Αγιότητας, Ἐκδ. «Λειψάνη», χ.χ.
Βλ. τὸ κεφάλαιο «Τρυφερότητα καὶ ἀγιότητα», σ. 55-65.

«Ἄρκεῖ μοι μόγον τὸ βλέπειν σε, πάτερ». Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνα-
τὸν νὰ κρύψει κανές κάτι ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐρευνητικὰ καὶ συγχρόνως
γεμάτα καλωσόρη μάτια; Ο ἀείμνηστος «ἐπίσκοπος ψυχῶν»,
Γέρων Φιλόθεος Ζερβάκος (1884-1980).

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πόσοι δύμως έχουν σήμερα τὴν εὐκαιρία γιὰ ἐπαφὴ μὲ τέτοιους γέροντες, γιὰ μιὰ σχέση μονιμότερη, πιὸ μακρόπνοη, ἀπὸ περιστασιακὲς ἐπαφὲς ποὺ τυχὸν νὰ ὑπάρξουν στὰ πλαίσια τοῦ μαστηρίου τῆς Ἰ. ἐξομολογήσεως ἢ ὅταν οἱ ἀνθρωποὶ ἀπευθύνονται μὲ διάφορα ἔρωτήματά τους πρὸς τὸν ἵερεα σὲ εὐκαιριακὲς συναντήσεις τους μ' αὐτόν; Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι αὐτὴ τὴ μονιμότερη, μακρόπνοη σχέση μεταξὺ συμβούλου-συμβουλευομένου τὴν έχουν πάρα πολλοὶ ἀνθρωποὶ σήμερα.

α) Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν δύωσδήποτε μοναχοί, μοναχὲς ἢ μέλη μοναστικῶν λαϊκῶν ἀδελφοτήτων, ποὺ έχουν ἀκριβῶς τὴ δυνατότητα συνεχοῦς ἐπαφῆς μὲ τὸν προσωπικό τους σύμβουλο. Στὴν περίπτωση αὐτὴ συνεχίζεται ἡ μακραίωνη παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ θέλει τὸν μοναχὸν ὑπὸ τὴ συνεχῆ καθοδήγηση τοῦ ἥγουμένου τῆς Μονῆς ἢ τοῦ πνευματικοῦ γέροντος στὸν ἀγώνα ποὺ ἀναλαμβάνει γιὰ τὴν πνευματική του τελείωση. Σὺν τῷ χρόνῳ, χωρὶς νὰ ἀτονεῖ βεβαίως ἢ στενὴ αὐτὴ σχέση, ὑπάρχει ἡ τάση μὲ τὴ συντελούμε-

Τὸ μυστήριο τῆς Ἰ. ἐξομολογήσεως γίνεται συχνά «κουνός» τόπος καὶ γιὰ πνευματικὴ καθοδήγηση. Σκίτσο μοναχοῦ Ἰωάννου Βράνου.

νη πνευματικὴ πρόοδο καὶ ἐνηλικίωση νὰ ἐλαττοῦται ἡ ἐπαφὴ τοῦ συμβουλευομένου μὲ τὸν γέροντά του, χωρὶς αὐτὸν νὰ σημαίνει καὶ ἐξάλειψη ἢ ἐξαφανισμὸς τοῦ δεσμοῦ.

β) Μονιμότερη ἐπαφὴ ἀναπτύσσουν καὶ ὅσοι συνθίζουν νὰ προσέρχονται συχνὰ στὸ μυστήριο τῆς Ἰ. ἐξομολογήσεως. Ἐκεῖ καὶ ὁ ἐξομολόγος καὶ ὁ ἐξομολογούμενος χρησιμοποιοῦν τὴν εὐκαιρία αὐτὴ γιὰ πνευ-

ματικὴ καθοδήγηση καὶ γιὰ ἐξομολόγηση τῶν ἀμαρτιῶν καὶ ἄφεση.

γ) Ἀποκλείεται βέβαια νὰ οἰκοδομηθεῖ σχέση μονιμότερης δεσμεύσεως καὶ περιχωρήσεως μεταξὺ συμβούλου καὶ συμβουλευομένου, ὅπως τὴν ἐννοήσαμε πιὸ πάνω, κατὰ τὶς ὀλιγόλεπτες συναντήσεις ἐξομολογήσεως ποὺ γίνονται μὲ τὴν εὐκαιρία προετοιμασίας γιὰ τὴ Θ. Εὐχαριστία στὶς παραμονὲς τῶν μεγάλων ἑορτῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε, ὅτι σήμερα παρατηρεῖται μία ἀπομάκρυνση τῶν πολλῶν ἀπὸ τὸ μυστήριο τῆς Ἰ. ἐξομολογήσεως, ἀδιαφορία νὰ προσέλθουν ἔστω καὶ σ' αὐτοῦ τοῦ τύπου τὶς ὀλιγόλεπτες συναντήσεις, ποὺ συνήθως διατηροῦν ἐπιφανειακὰ κάποιον «μοραλιστικὸ» χαρακτήρα. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τῆς παρούσης στιγμῆς νὰ ἀναζητήσουμε τὰ αἴτια τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, καὶ ίδιαίτερα τῶν νέων ἀπὸ τὴν Ἰ. ἐξομολόγηση. Εἶναι ἔνα χρέος ποὺ πρέπει σύντομα νὰ ἐκπληρωθεῖ γιὰ νὰ μπορέσει ἡ ποιμαίνουσα Ἐκκλησία νὰ ὀδηγήσει ξανὰ τὸν κόσμο σὲ νάματα σωτηρίας³⁵.

35. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ ὅσα ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Μηθύμνης κυρὸς Ἰάκωβος γράφει ὡς πρὸς τὴν ἀποχὴ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὸ μυστήριο τῆς Ἰ. ἐξομολογήσεως εἰς τὴν ἐπαρχίαν του σὲ δημοσίευμά του σχετικό, στὸ βιβλίο του Ζητῆσαι καὶ σῶσαι (Ποιμαντικὰ τῆς Ἰ.Μ. Μηθύμνης: Προγραμματισμός, Μελέτη, "Ερευνα"), Αθῆναι 1974, σ. 37-46.

Βέβαια, ή «ποσοτική» αύτή ἀπομάρυνση και οι ἐνδεχόμενες αἰτίες που τὴν προκαλοῦν ἀντισταθμίζεται ἀπὸ μία «ποιοτική» προσέλευση μὲ τὴν τάση νὰ οἰκοδομηθεῖ μιὰ σχέση οὐσιαστική μὲ τὸν πνευματικὸ σύμβουλο, τὸν γέροντα. Στὴν περίπτωση μάλιστα αὕτη σχηματίζεται μιὰ εὐρύτερη δμάδα γύρω ἀπὸ τὸν γέροντα ἡ πνευματικὸ πατέρα, μιὰ «πνευματικὴ οἰκογένεια», που δημιουργεῖ ἐναὶ αἴσθημα «ἀδελφωσύνης» μεταξὺ τῶν πνευματικῶν τέκνων. Δημιουργοῦνται δεσμοὶ καὶ σχέσεις ματαξύ τους χωρὶς νὰ ὑπάρχει τὸ αἴσθημα ὅτι εἶναι «ὁπαδοὶ» τοῦ Γέροντα, ἐφόσον μάλιστα ὁ ἀληθινὸς γέροντας δὲν ἐπιδιώκει ὄπαδούς, δὲν τοὺς δεσμεύει καὶ προϋποθέτει τὴν ἐλεύθερη προσέλευση τῶν πνευματικῶν του τέκνων σ' αὐτὸν καὶ ἐλεύθερη ὑποταγὴ καὶ ὑπακοή.

Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι ὅλο καὶ πληθαίνουν οἱ πληροφορίες καὶ οἱ μαρτυρίες γιὰ αὕξηση ἐνὸς δικτύου τέτοιου εἰδούς σχέσεων που δίνει ἐλπίδα γιὰ διεξόδους ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα τῆς ἐποχῆς μας, καὶ μετάβαση ἀπὸ τὴν «οὐτοπία» στὴν «ἐντοπία». Γιὰ νὰ βρεῖ, ἐπὶ τέλους, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἔνα τόπο ἐν τῷ οκταλύματι που ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν ὁ σημερινὸς κόσμος καὶ νὰ μπορέσει νὰ ξαναγεννηθεῖ (πρβλ. Λουκᾶ β' 7).

Ἐξωκλήσι στὴν Πεντέλη, 1980.

Αἴσθημα ἀδελφωσύνης ἐπικρατεῖ στὴν «πνευματικὴ οἰκογένεια» που σχηματίζεται γύρω ἀπὸ ἐναὶ πνευματικὸ πατέρα ἡ γέροντα. Ἡ μικρὴ μεγαλύτερη ἀντὴ δμάδα μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ τμῆμα μιᾶς «ἐνορίας», στὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος ἡ «ἐν - ορία», στὴν ἐσωτερικὴ λειτουργικότητα τοῦ δρον, ὅπον τὰ πνευματικὰ τέκνα βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τοῦ γέροντα που «δρᾶ μέσα» καὶ περικλείει τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα.

ΓΕΡΟΝΤΙΚΟ

Ἐρχόταν στὸ σπίτι μας πότε πότε
φέροντας ἔνα μαντήλι γεμάτο χαμόγελα.
Ἐνα κομμάτι οὐρανὸ στὸ βλέμμα.
Μᾶς ἐλεγεὶστορίες γύρω στὸ τζάκι
ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Νεομαρτύρων.
Κάποτε ρώτησα τὸν πατέρα μου
τὶ εἶχε πάνω τον αὐτὸς ὁ καλόγερος
ποὺ μᾶς ἔκανε νὰ τὸν θαυμάζομε τόσο.
Καὶ κεῖνος μοῦ εἶπε τὴν ἴστορία τῶν πουλιῶν.
Πῶς τάχα στὸ κελὶ ἐνὸς ἐρημίτη κατέβαιναν
φλώρια καὶ καρδερίνες
περιμένοντάς τον νὰ προβάλει στὴν πόρτα
γιὰ νὰ γλυκοτραγουδοῦν ἀδιάκοπα.
Κι ἀκόμα πῶς ἔχτιζαν τὶς φωλιές τους
μόνο στὸ μικρὸ δέντρο τῆς αὐλῆς τοῦ Γέροντα.
Κάποτε — ὅπως ἴστορεῖται — ἔνας ἐπισκέπτης
κρέμασε στὴν πόρτα του ἔνα ἀδειανὸ κλουβὶ
ἔτσι ἀπὸ περιέργεια.
Καὶ τὰ πουλιὰ μπῆκαν μέσα χαρούμενα
προτιμόντας τὴ σκλαβιὰ κοντά Του! ...
Ἐρχόταν στὸ σπίτι μας πότε πότε
κι ἐμεῖς μικρὰ παιδάκια
νοιώθαμε ἀκριβῶς ὅ,τι ἔνοιωθαν τὰ πουλιά.
Νάμαστε σφιχτὰ πιασμένα ἀπὸ τὸ ράσο του
φυλακισμένα κοντά του.

N. B. Καμβύση, Οἱ ἄλλες λέξεις, Ἀθήνα,
Ἐκδ. «Τῆνος»: συντροφιά, 1983, σ. 42.

Γεωργίου Μόσχου, Ἐξωκλήσι στὴν Πεντέλη, 1957 (Ὀξυγραφία).

ZUSAMMENFASSUNG

Das Buch «Einführung in die orthodoxe beratende Seelsorge» von Alexander M. Stavropoulos versucht in möglichst systematischer Weise ein Bild von dem zu geben, wie die Griechisch-Orthodoxe Kirche die pastorale Beratung ausübt und noch heute ausübt. Die pastorale Beratung ist eine Beratung, die in der Kirche zur Rettung des Menschen ausgeübt wird. Viele Menschen wenden sich wohl gerade deswegen mit ihren Problemen an Vertreter der Kirche, weil sich deren Antworten und Ratschläge auf die lange Tradition der Kirche und auf die Erleuchtung des Hl. Geistes stützen, d.h. es handelt sich um eine Beratung, die die individuellen Schranken des einzelnen überschreitet und nicht nur auf die eigene Initiative des Beraters ist, weil sie eben ein charismatischer Dienst ist.

Aber wo sind diese Berater zu finden, und wie wird diese Beratung durchgeführt? Wie wirken die geistlichen Berater und Starzen, und auf welche Art beraten und führen sie ihre geistlichen Kinder? Geistliche Berater können Priester, Mönche oder auch Laien sein. Es sind diejenigen, «die nicht aus ihrem Herzen sondern aus dem Munde des Herrn reden» (Jer. 23,16), die nach Petrus von Damaskus «die Unterscheidungsgabe von Gott empfangen haben und aus ihrer Verwurzelung in der Askese einen hellen Geist erworben haben». Der Heilige Berg Athos hat als Schule der geistlichen Vaterschaft und Beratung seit alters her eine grosse

Rolle gespielt und spielt sie auch heute noch. Zu den wichtigsten Voraussetzungen eines geistlichen Lehrers (Beraters) gehört es, dass er die Sachen selbst «in der Tat» ausprobiert hat und sich seiner Freiheit im Leben würdig erwiesen hat. So lernt der Schüler (Ratsuchende), der durch die Gebete zu Gott um die Sendung eines Menschen, der Ihn kennt (Gebet Symeons des Neuen Theologen), zu diesem geführt wird, seinen Geist zu bewahren und sich von den Leidenschaften zu reinigen. Auf diese Weise kommt er zu einer tieferen Selbsterkenntnis und Busse. Die Pastoralpsychologie im orthodoxen Bereich hat also nicht nur nach Methoden zur Ausbildung der pastoralen Berater historisch zu forschen, sondern auch die heutige Praxis dieser Tradition der Beratung zu untersuchen und eine Karte der heutigen geistlichen Geographie herzustellen, auf der die Orte und die Personen zu finden sind, die nach der orthodoxen Tradition vom Hl. Geist die Erleuchtung und Unterscheidungsgabe zu diesem Dienst in der Kirche erhalten.

Zur traditionellen Methodologie ist in Kürze zu bemerken: Grundvoraussetzung und vielleicht auch das Ziel der Methode der meisten Berater ist der Versuch, die Ratsuchenden auf den Weg des orthodoxen geistlichen Lebens zu bringen, sie also dahin zu führen, dass sie in einem Klima leben, in dem die Ratschläge des Starez (Geron) durchführbar sind. Bei dieser Bemühung ist sowohl die Hilfe der göttlichen Gnade notwendig wie auch die Zusammenarbeit von Lehrer und Schüler. Beide beschliessen gemeinsam und tragen gemeinsam die Verantwortung für alle Entscheidungen, die sie treffen. Bei der Beratung werden die bestimmten Lebensumstände mitberücksichtigt, wie z.B. die Familie. Probleme werden nicht isoliert betrachtet. Daher kann man von einer «Familientherapie» sprechen. Ebenso wird dem sozial-politisch-ökonomisch-ökologischen Lebensrahmen Rechnung getragen. So kann der Starez etwa raten, zur natür-

lichen Umgebung zurückzukehren, aufs Land zu ziehen, oder eine «Arbeitstherapie» anstreben.

Die eigentliche Methode auf persönlicher Basis ist jedoch der Starez selbst; er lehrt uns eine bestimmte Lebensweise. Deshalb ist es am besten, mit ihm für einige Zeit zusammenzuleben, da das Beispiel, die Gegenwart des Starez am meisten beeinflusst. Diesen regelmässigen Kontakt zum Berater haben die Mönche wie auch diejenige, die oft zur Beichte kommen. So entsteht eine Gruppe um den Starez, eine «geistliche Familie».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΗΓΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΕΩΣ

Δέν περιλαμβάνονται οι πηγές που έχουν ήδη άναφερθεῖ σε λεζάντες, ύποσημειώσεις καὶ στὸ κυρίως κείμενο.

1. σ. 35 : Δανιὴλ Κατουνακιώτου, Μοναχικὰ ἐντρυφήματα, "Αγιον Όρος-Θεσσαλονίκη 1982, σ. 5.
2. σ. 38 : Προσφορὰ Ἀζαρία Μοναχοῦ.
3. σ. 41 : Χερουβεῖμ ('Αρχιμ.), 'Απὸ τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας (Νοσταλγικὲς ἀναμνήσεις), 'Εκδ. Ἰ. Μονῆς Παρακλήτου Ωρωποῦ 1981, σ. 33. Τὸ ποίημα τοῦ Δοσίθεου Καστόρη δημοσιεύτηκε στὸ περ. «Ἐρουρέμ» τεῦχος 2, Δεκέμβριος 1982, σ. 34.
4. σ. 45 : Φωτίου Κόντογλου (ἀγιογράφου), "Ἐκφρασις τῆς δρθιδόξου εἰκονογραφίας, 'Αθῆναι, 'Εκδ. «Ἀστήρ», 1960, τόμος πρῶτος, σ. 339.
5. σ. 49 : Βλ. πηγὴ ἀρ. 2.
6. σ. 51 : Βλ. πηγὴ ἀρ. 4, σ. 331.
7. σ. 61 : Ιωάννου Βράνου (Μοναχοῦ), Εἰκονογραφημένα ἀποφθέγματα ἁγίων πατέρων, Α'. Χαλκίς, Εὐαγὲς "Ιδρυμα «Οσιος Ιωάννης ὁ Ρώσος», 1973, σ. 7.
8. σ. 71 : Βλ. πηγὴ ἀρ. 2.
9. σ. 79 : Προσφορὰ τοῦ Χρήστου Παπαθανασίου.
10. σ. 85 : Φιλοθέου Ζερβάκου ('Αρχιμ.), 'Απομνημονεύματα, 'Αθῆναι 1982, σ. 163.
11. σ. 88 : Βλ. πηγὴ ἀρ. 7, σ. 15.
12. σ. 91 : Προσφορὰ Θεοδώρου Παπακωνσταντίνου.
13. σ. 93 : 'Απὸ τὴν ἀναδρομικὴν ἔκθεση τοῦ καλλιτέχνη στὴν Ἐθνικὴν Πινακοθήκη, 'Αθήνα 1982, σ. 63 (ἀριθμὸς καταλόγου 53).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Τὸ παρὸν εὑρετήριο ἔξυπηρετεῖ καὶ ἀνάγκες ἔξακριβώσεως στοιχείων τῶν βιβλιογραφικῶν ἀναφορῶν, ποὺ σημειώνονται ἐντὸς κειμένου ή στὶς ὑποσημειώσεις. ‘Η πρώτη ἀναφορὰ περιλαμβάνει πάντοτε τὰ πλήρη στοιχεῖα, ἀσχέτως ἢν στὴ συνέχεια δίδεται μόνο τὸ ἐπώνυμο τοῦ συγγραφέα ή ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, τὸ ἔτος δημοσιεύσεως καὶ ὅπου χρειάζεται ἡ σελίδα τῆς παραπομπῆς. “Ενας ἔχειριστὸς πίνακας βιβλιογραφίας θὰ ἐπιβάρυνε ὑπερβολικὰ τὸ κόστος ἐκδόσεως, γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἀποφύγαμε.

- Αγιον "Ορος, βλ. εύρετήριο
 ἐννοιῶν
 Αγρουρίδης 42
 Ακάκιος ('Αββᾶς) 29
 Αντώνιος ("Αγιος) 83, 84
 Αντωνόπουλος 49
 Απολλώς ('Αββᾶς) 46
 Αρσένιος ὁ ξυλογλύπτης 41
 Βαρθολομαῖος (Μεγάρων καὶ
 Σαλαμῖνος) 14
 Βαρσανούφιος (Γέρων) 17,
 48, 69
 Βασίλειος ὁ Μέγας 16, 17
 Βεσελίνοβιτς 18
 Βίττης 46, 60
 Βουχούρης 81
 Βράνος (Μοναχὸς) 61, 88
 Buffon 82

Γένεσις 81
 Γρηγοριάδης, -ου 14
 Γρηγόριος Νύσσης 82

Clément 79

Δαμιανὸς 83
 Δανιὴλ Κατουνακιώτης 34,
 35

Δοξιάδη-Τρὶπτ 74
 Δωρόθεος ('Αββᾶς) 16, 18,
 27, 83

Estadt 21

Εὐγενίδης 34
 Εφραὶμ (Ι. Μ. Φιλοθέου) 29

Ζεβινᾶς 83
 Ζερβᾶκος 85

Gärtner 18

Ηνωμένες Πολιτείες (ΗΠΑ)
21, 30
Ησαΐας ('Αββᾶς) 16
Ησαΐας (Προφήτης) 22
Ησαΐας (Σιμωνοπετρίτης) 46

Hausherr 18, 48, 53, 69
Hiltner 19

Θαλασσινός (Στράτης) 29
Θεοδώρου 7-9, 14, 60, 68, 78
Θεολογική Σχολή 13, 49
Θιβέτ 39

Ιάκωβος (Μηθύμνης) 89
Ιγνάτιος ('Αρχιμανδρίτης) 52
Ιεζεκιήλ 50
Ιερεμίας 30
Ιερόθεος (Εύριπου) 17
Ινδίες 39
Ισαάκ Σῦρος 43, 44, 45
Ιωάννης (Γέρων) 17, 18, 69
Ιωάννης Δαμασκηνός 34
Ιωάννης Καστιανός 42, 43, 46
Ιωάννης (Κλίμακος) 50, 51
52, 69

Jankowski 26

Καβαρόνδος 42, 82
Καλλίνικος 53
Κάλλιστος (Ware) 64
Καλογήρου 66
Καμβύσης 92
Καρδαμάκης Μ. 42, 69
Καρδαμάκης Σπ., 63, 64
Καστιανός, βλ. Ιωάννης
Καστιανός

Καστόρης 41
Κατάκη 74
Κίρναν 67
Κλήμης ('Αλεξανδρεὺς) 18
Κόντογλου 45, 51
Κόντογλου-Μαρτίνου 51
Κορναράκης 12, 29, 42, 46,
55, 68
Κριθιοσέιν 33

Lacarrière 39
Λεόντιος ('Ηγούμενος) 43
Λισσαβώνα 75
Λογγίνος ('Αββᾶς) 28
Λουβλίνο 13
Λουκᾶς (Εὐαγγελιστῆς) 12,
90

Μάινας 42
Μακράκης 79
Μαλικιώση 67
Μαστρογιαννόπουλος 19
Meyendorff 42
Μητρόπουλος 79
Μοναχοῦ τῆς Ἀνατολικῆς
Ἐκκλησίας 42
Μόσχος 93
Μοτοβίλωφ 40
Μουρατίδης 17, 70
Μουσούρου 76
Μπαστιάς 56
Μπέργκενφηλντ 30
Μωσῆς 83

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης 16,
23, 33
Νησιώτης 80
Οἰκονόμου 78
Ορθόδοξος Ἀκαδημία Κρή-
της 68

Παναγία 60, 61
Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν 13,
56

Παπαδημητρίου 37
Παπαδιαμάντης 56
Παροιμίαι 12, 16
Πατριαρχεῖο Μόσχας 71
Πατρώνος 78
Πεντέλη 91, 93
Πέντζας 84
Πέτρος Δαμασκηνὸς 33
Podeur 70
Ποιμὴν ('Αββᾶς) 46
Πολυχρόνιος 83
Πολωνία 13
Ποταμιάνου 74

Rogers, βλ. Ρότζερς
Ρουσσώ 78
Ρότζερς (Rogers) 67

Σάββας ὁ Πνευματικὸς 72,
73
Schaller 19
Σεραφείμ Σάρωφ 40
Σεφέρης 29
Σιλουανός (Γέρων) 69, 71
Σκουτέρη 33
Σμέμαν 32

Spidlik 42
Σταματᾶκος 67
Στανιλόδε 84
Σταυρόπουλος 13, 47, 55,
56, 66, 67, 76
Stewart 76
Συγκλητικὴ ('Αμμᾶ) 46
Συμεών Γρηγοριάτης 40
Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος 33,
46, 48, 49, 50
Σωφρόνιος ('Αρχιμανδρίτης)
69

Turku (Φινλανδίας) 4

Ware (Κάλλιστος) 64

Φάρος 20, 55, 67, 68
Φραγκφούρτη 13

Χερουβεὶμ ('Αρχιμανδρίτης)
73
Χριστοφορίδης 32, 48, 53
Χρύσανθος Ἀγιαννανίτης 38
Χρυσόστομος ('Ιερὸς) 7, 60

Ψαλμὸς ιζ' 82

Ωριγένης 52-53

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΝΝΟΙΩΝ

- Αγάπη 47, 53, 55
"Αγιον" Ορος 29, 73, βλ. και
Συμβουλευτική ποιμαντική
"Αγιον" Πνεῦμα 26, 27, 40,
41, 47
'Αδελφωσύνη 90
Advising 25
Αίμα-πνεῦμα 28-29
Ανάγκες 21, 24, 60
Απάθεια 47
Αρετές 47, 82
Αύθεντία 22
Πατρική 12
Αύθεντικός έχαυτός 22
Αύστηρότητα 48
Αύτογνωσία 44, 47
Beratung 25-26
Βουλή 12, 66
Γέροντες, βλ. Συμβουλευτική
ποιμαντική
Consultation 25
Counsel(l)ing 20, 21, 22
Διάκριση 44, 46, 47, 62
Διάλογος ποιμαντικός 19, 68-
69
Διδασκαλία 48
Διόραση 73, 76
Direction spirituelle 18, 19
Εἰλικρίνεια 53
Έκπαίδευση ποιμαντική 54
Έμπειρια 47
Έμπιστοσύνη 53, 60
Ένηλικιωση 88
Ένορία 62, 91
Ένταλτήριο γράμμα 28
Έντολή 67, 69, 83
Έξομολογητική 13
Έξορκισμοί 72
Επικοινωνία 68
Επιστήμη του ανθρώπου 39
Εργασιοθεραπεία 80
Εύχη (του Ιησού) 62-63
Fachberatung 26
Fallberatung 25
Θεραπεία 7
Έργασιοθεραπεία 80
Μή διευθυντική 67
Όδος (θεραπείας: λόγος)
8, 60
Οίκογενειοθεραπεία 73 κ.ε.

Ι. Εξομολόγησις 31, 37,
 88-89
 Κήρυγμα-διδασκαλία 20
 Κλιμάκωση 64-65
 Λογισμοί (έξαγρόρευση) 44
 Λογο-θεραπεία 8
 Λύσεις ψυχολογικές 23
 Μετάνοια 44
 Μετόχια 39
 Non directive 67
 Οίκογένεια 73
 Σύστημα 74
 Πνευματική 90
 Οίκογενειοθεραπεία 73 κ.έ.
 Πάθη 44
 Pastoral counseling 18, 20,
 21
 Πατρότης (πνευματική) 15,
 31, 37, 48
 Πειλάτης 67, 74
 Πενθέκτης (ρβ' κανών) 33
 Περιβάλλον (οίκολογικό) 73,
 77-81
 Πνευματική γεωγραφία 13,
 56
 Πνευματική ζωή 12, 46, 47
 59-63, 77-78
 Ποιμαντική
 'Αμερικανικό κίνημα 20
 'Ανθρωπολογία 26
 Ποιμήν 20
 Συμβουλευτική, βλ. Συμ-
 βουλευτική ποιμαντική
 Ποιμαντική έκπαίδευση 54

Ποιμαντική ψυχολογία 13,
 17, 47
 Προσευχή 24, 44, 48, 60, 62
 Συμβουλευόμενοι, βλ. Συμ-
 βουλευτική ποιμαντική
 Συμβουλευτική ποιμαντική
 (διαφώτιση, πνευματική
 καθοδήγηση) 11, 13, 21,
 22, 27, 47, 66
 'Ανάγκες 21, 24, 60
 Διαστάσεις: κανονιστική 67
 Είδη 25-26
 'Εκκλησία 23-28, 37: δρ-
 θόδοξη 11, 12, 18-19·
 προτεσταντισμός 19-20·
 ρωμαιοκαθολική 19
 'Εκπαίδευση 53-55
 'Ερευνητικό πρόγραμμα 12,
 56
 'Επυμολογία 66
 Θεραπεία 60, 74, 76, 80
 Κλιμάκωση 64-65
 Μεθοδολογία 11, 57, 59-84
 Μέσα (τεχνικές) 72: έπι-
 σκέψεις 72· έπιστολές
 72· ζῶα 80· λόγος 7-8,
 60, 68-69· τηλεφωνήμα-
 τα 65, 72
 Μεσάζοντες 60
 'Ονομασίες, δροι, δρισμοί
 15
 Ούσια (έκκλησιαστική δια-
 κονία) 15
 Πηγές: «'Ασκητικά 'Εργα»
 16, 27· «Γεροντικόν» 28,
 46, 92 κ.ά.: «Μηναῖον»
 82· «Συμβουλευτικὸν 'Ε-
 γχειρίδιον» 17, 23· «Ψυ-
 χωφελεστάτη Βίβλος»

18, 69· «Φιλοκαλία» 33-
 34, 40 κ.ά.
 Πλαίσια ζωῆς 73-81
 Πνευματική ζωή 12, 40,
 42, 46, 59-63
 Πρακτική 18
 Προβλήματα 24
 Στάσεις (συμβουλευτικές)
 55
 Στόχοι 46
 Συμβουλές: Είδη 25-26·
 εύαγγελικές 24· πατέρων
 16, 60, 67
 Σύμβουλοι 28-48
 ασκούμενοι-μαθητεύμε-
 νοι 44, 47
 έκπαιδευση 12, 53-55, 68
 έξομολόγοι (καὶ-) 31-37
 ποικιλία 28-31: άγιοι επ-
 τες 29, 37-40· άγαμοι
 κληρικοί 29· άνδρες -
 γυναῖκες 30· γέροντες 11,
 29, 37, 41, 59, 82-84,
 90, 91, 92· ἔγγαμοι έφη-
 μέριοι 29, 33· ελδικά
 κέντρα 30· κοσμικοί 26·
 λαϊκοί 29, 36· μοναστή-
 ρια 30· μοναχοί 28, 33
 προσόντα 11, 40-48
 ρόλος 67
 Συμβουλεύμενοι 48-53,
 62: ἀδελφότητες 39, 87·
 ὑποχρεώσεις 48-53
 Συνεργασία 65-70

Σωτηρία 12, 15, 16, 22,
 27, 48
 Τόπος: "Αγιον" Όρος 29,
 37-40· 'Ελλάς 11, 72·
 'Ηνωμένες Πολιτεῖες
 21, 30· 'Ησυχαστήρια,
 'Ι. Μονές, Προσκυνήματα
 30, 37, 62· Καναδᾶς 29
 Συμβουλή-έντολή 67, 69
 Σύμβουλοι, βλ. Συμβουλευ-
 τική ποιμαντική
 Συνεργία 65, 66
 Τάκτη 55
 Ταπείνωση 47
 Τέκνα (πνευματικά) 11, 90
 Τεχνολογία 78
 Τήρησης νοός 44
 Τιμή 53
 'Υπακοή 24, 53, 60, 67, 69,
 90
 'Υποσχέσεις (μοναχικές) 24
 Φαντασία 55
 Φιλοξενία 55
 Φύση 78, 80
 Χιοῦμορ 55, 76
 Ψυχή 7
 Ψυχολογία 74
 Ψυχραιμία 55

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	11
Α' ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ	15
1. "Οροι και δρισμοί της Συμβουλευτικής.....	15
2. Σύγχρονος άνθρωπος και σύμβουλές	22
α. Γιατί τί συμβουλεύεται δι σύγχρονος άνθρωπος την 'Εκκλησία;	23
β. Γιατί άπευθύνεται στην 'Εκκλησία;	26
3. Σύμβουλοι	28
α. Ποικιλία συμβούλων	28
β. Σύμβουλοι και έξομολόγοι	31
γ. "Αγιον" Ορος: Μία Σχολή πνευματικής πατρότη- τος και Συμβουλευτικής	37
δ. Οι σύμβουλοι και οι προϋποθέσεις τους	40
4. Οι συμβουλεύομενοι και οι προϋποθέσεις τους....	48
5. 'Ανάδειξη και έκπαίδευση συμβούλων	53
6. Για μια σύγχρονη «πνευματική γεωγραφία»....	56

Β' ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ	59
1. 'Ορθόδοξη πνευματική ζωή ως προϋπόθεση τῆς συμβουλευτικῆς	59
2. «Κλιμάκωση» τῆς συμβουλευτικῆς	64
3. Συνεργασία θεανθρώπινη	65
4. Συμβουλευτικὰ μέσα ἢ τεχνικές: τηλεφωνήματα, ἐπισκέψεις, ἐπιστολές	72
5. Συμβουλευτικὴ σὲ συγκεκριμένα πλαίσια ζωῆς: οἰκογένεια, οἰκολογικὸ περιβάλλον, σωματικὴ ἀσκηση	73
6. 'Ο γέροντας εἶναι ἢ μέθοδος	82
ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ	87
ZUSAMMENFASSUNG	95
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΗΓΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΕΩΣ	99
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	101
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΝΝΟΙΩΝ	105
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	109
ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	111

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

1. Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων (*Προετοιμασία ἀγάπης*). Συμβολὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν Θεολογίαν, Ψυχολογίαν καὶ Κοινωνιολογίαν. 'Αθῆναι, 'Εθνικὸν Κέντρον Κοινωνικῶν 'Ερευνῶν, 1971, 173 σ. (διδακτορικὴ διατριβή).
2. *L'Église de Grèce face aux problèmes de la procréation.* Modes d'approche des 50 dernières années. Louvain, Institut Interfacultaire des Sciences Familiales et Sexologiques, 1973, 410 σ. (διδακτορικὴ διατριβή).
3. Τὸ πρόβλημα τῆς τεκνογονίας καὶ ἡ 'Ἐγκύλιος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1937). Συμβολὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν τῆς τεκνογονίας ἐξ ἐπόψεως δρθιδόξου. 'Αθῆναι 1977, 180 σ.
4. Δημογραφικὸ πρόβλημα, οἰκογενειακὸ προγραμματισμὸς καὶ ἐκτρώσεις. Θεολογικὴ προσέγγιση. 'Ανάτυπο ἀπὸ τὴν 'Ἐπιστημονικὴν Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν', τόμος ΚΕ', 'Αθῆναι 1981, 24 σ.
5. Σεξοναλικὴ διαπαιδαγώγηση (Διεπιστημονικὸ συμπόσιο). 'Αθήνα, 'Ελληνικὴ 'Εταιρεία Εὐγονικῆς καὶ Γενετικῆς τοῦ 'Ανθρώπου, 1981, 330 σ. (ἐπιστημονικὴ ἐπιμέλεια).
6. Στιγμιότυπα καὶ περιπλανήσεις σὲ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας. 'Ανατύπωση ἀρθρῶν ἀπὸ τὸ περ. «Ο 'Εφημέριος», ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς 'Αποστολικῆς Διακονίας, τόμοι τρεῖς. 'Αθῆνα 1983, 176 σ.· 1984, 168 σ.· 1985, 184 σ.
7. Συμβουλευτικὴ ποιμαντική. Τεῦχος 3 τῆς Σειρᾶς «Ποιμαντικὴ Θεολογία». 'Αθῆνα, 'Εκδ. «Λύχνος», 1985, 124 σ.
8. Εἰσαγωγὴ στὴν δρθιδόξη συμβουλευτικὴ ποιμαντική. 'Αθῆναι, 'Εκκλησιαστικὸν καὶ Μορφωτικὸν 'Ιδρυμα 'Ιωάννου καὶ 'Ερεττῆς Γρηγοριάδου: Σειρὰ Μορφωτικὴ ἀρ. 2, 1985, 112 σ.
9. "Αρθρα, ἀνακοινώσεις καὶ εἰσηγήσεις σὲ συνέδρια, ἐκθέσεις, διαλέξεις καὶ διμιλίες δημοσιευμένες σὲ Ἑλληνικὰ καὶ ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καὶ ἔντυπα.

Τύποις: Φ. Τσιρώνη, Μονοτυπικά Συγκρότηματα, Αθήναι, Τηλ. 5123734

· Η συμβουλευτική ποιμαντική καλεῖται
νά «έντοπίσει» διεξόδους στούς
λαθυρίνθους πού μᾶς ἐγκλωβίζει ή
«ούτοπια». Προσφέρει έναν ἥ
περισσότερους «μίτους» στό περίπλοκο
καὶ δαιδαλῶδες τῶν σχέσεων πού
ἐπικρατοῦν εἴτε μέσα στόν ἴδιο μας τόν
έαυτό, εἴτε μέσα σέ μικρότερες ἥ
μεγαλύτερες ἀνθρώπινες ὁμάδες, εἴτε
ἀκόμα μέσα στίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου
μέ τό Θεό καὶ ὅδηγεī μέ τή Χάρη Του
στήν κοινωνία καὶ τήν ἐπικοινωνία. Τό
σχέδιο τοῦ ἔξωφύλλου ἐκφράζει
χαρακτηριστικά αὐτή τήν
πραγματικότητα.